

VEDA

DVOMESEČNIK ZA ZNANOST IN
KULTURO

LETO III.

MCMXIII.

ŠTEV. 3.

Urejajo in izdajajo :

Ivan Prijatelj

(slovstvo, kult. zgodovina,
jezikoslovje)

Bogumil Vošnjak

(pravna znanost, družbo-
slovje)

Karel Ozvald

(filozofija, psihologija,
pedagogika)

Ferdinand Seidl

(prirodoslovje)

Vladimir Knaflič

(politična ekonomija, poli-
tika, tehn. ur.)

Albert Kramer.

VSEBINA TRETJE ŠTEVILKE :

ODGOVORI NA ANKETO O JUGOSLOVANSKEM VPRAŠANJU Str. 213

Mihael Vošnjak
Anton Bezenšek
Stojan Novaković
Dr. Karel Kadlec
Rajko Perušek
Frano Supilo
Dušan pl. Preradović
Fran Milčinski

SASA NADIN :	O znanstveni preosnovi socialnega reda (Konec)	Str. 226
Dr. ALBERT BAZALA :	Problém ličnosti. (Konec prih.)	" 242
Dr. KAREL OZVALD :	Bistvo in vzgojni pomen sugestije	" 248
Dr. OTO STEHLÍK :	Karel Havlíček - Borovský o Slovencih. (Konec prih.)	" 256
Dr. IVAN PRIJATELJ :	Gradivo. Ustanovitev Bleiweisovih „Novic“. (Konec)	" 271
PREGLEDI IN REFERATI.		" 279

Slovstvo, umetnost, kulturna zgodovina. Zofka Kvedrova: Novo-Nadaši. Ivan Vavpotič: Poglavlja o slovenski umetnosti, I. Saša Šantel: Aforizmi o umetnosti. Emil Adamič: Novi Akordi. Filozofija. F. V.: Nova vera. Pravo. A. O.: Pravniški modernizem. Zgodovina. Dr. Fr. Kos: Zenitovanjska pogodba iz 13. stoletja. Politična ekonomija. A. O.: Neomerkantilizem in organizacija gospodarskih interesov. V. K.: Dr. Emil Brezigar: Vorboten einer Wirtschaftskrise Deutschlands. Cene in mezde v Angliji. Publicistika in polemika. V. K.: Katero naziranje o politični strani jugoslovanskega vprašanja je torej pravilno? Beležke. (Revue d'Économie Politique; Časopis Musea král. českého; Archiv f. d. Geschichte d. Sozialismus u. d. Arbeiterbewegg.; Naši Zapiski; Čas; Rassegna Contemporanea; Vischer, An der serbischen Front; Dobrodelna umetniška loterija. „Umetniški dom“ v Hodoninu).

V prihodnjem zvezku, ki izide 1. avgusta, prinesemo konec Tobolke, „Vseslovanstvo“, ki smo ga danes morali radi drugega gradiva odložiti. Takrat prinesemo tudi obširen referat o slovenskem slovstvu. To obvestilo velja za odgovor na mnoga vprašanja za tem referatom. Uredništvo je prejelo celo vrsto anketnih odgovorov, ki so deloma izredno zanimivi.

Gorica, 1. junija 1913. Založil konsorcij. Tisk. „Goriška Tiskarna“.

Odgovori na „Vedino“ anketo o jugoslovanskem vprašanju.

Mihael Vošnjak, Gorica.

1. marec 1913.

Predno odgovarjam na vprašanje ankete, bodi mi dovoljeno, da omenim sledečo epizodo iz svojega parlamentarnega življenja.

V zakonodajni dobi 1885. do 1891. je bil dr. J. Jireček (ki je bil, kakor znano, v ministrstvu Hohenwart, 1871., minister za uk in bogočastje), državni poslanec. Zanimala me je njegova osebnost, vsled česar sem se bližje seznanil z njim. Zajutrkovala sva navadno skupno v kavarni »Reichsrat«. Moj namen je bil, poizvedeti nekaj zanesljivega o genezi in padcu Hohenwartovega kabineta. Bivši minister se je izogibal vsaki diskusiji o tem predmetu, rekoč, da so vsi člani kabineta morali Hohenwartu dati častno besedo, da bodo molčali o vzrokih in koncu Hohenwartove vlade. Jireček je pa dostavil: Moram Vas odškodovati za svoj molk. Govoriti Vam hočem o drugi zadevi, ki Vas bo gotovo zanimala. Zadeva se tiče namreč ureditve slovenskih ljudskih šol, ko je bil grof Leon Thun naučni minister. (l. 1849 do 1860).

L. 1850. je služil Jireček v naučnem ministrstvu, in sicer v oddelku za izdajanje ljudskošolskih knjig. Jireček je bil referent za šolske knjige in je uredil c. k. zalog šolskih knjig. Ker je Jireček konstatiral, da ni rabljivih slovenskih šolskih knjig, je stavil predlog ministru Thunu, naj bi se knjige, ki se rabijo v ljudskih šolah v kraljevini Hrvatski, vpeljale v slovenskih ljudskih šolah. Thun ni bil načeloma proti temu predlogu, menil je pa, da se naj povprašajo v tej zadevi posvetni in duhovni odličnjaki slovenskih dežel. V prvi vrsti se pa naj vpraša škof Slomšek, ki ga je Thun posebno čislal. Vsled vpliva Bleiweisa niso prišla ugodna poročila glede vpeljave hrvatskih knjig. Merodajno je pa bilo poročilo

Slomšekovo, ki se je zavezal v najkrajšem času preskrbeti slovenske učne knjige. Vsled tega se ni Thun ravnal po Jirečkovem predlogu.

Ne smatram za umestno, da bi razpravljali o posledicah, ki bi nastale, če bi se bile 1850. vpeljale v naše ljudske šole hrvatske šolske knjige.

A. I. Sedanje razmerje me ne zadovoljuje. Tudi ako ne mislimo na politično združitev, bi morali »voditelji« smotreno pripravljati slovenske mase na kulturno združitev. Vcepiti bi se moralo slovenskim masam uverjenje, da se izolirani slovenski narod ne more ubraniti germanskega in romanskega navala.

Ad 2. Ne! Ker je preozko okrožje slovenskega jezika, ni mogoče pokrivati niti tiskovnih stroškov slovenskih strogo znanstvenih knjig. Ako se sčasoma doseže približevanje slovenskega jezika hrvatskemu, kupovale se bodo naše knjige ne samo na Hrvatskem, v Dalmaciji, Bosni, ampak na celem Balkanu.

B. I. Ne! naši pisatelji, posebno pa naši časniki, morajo opustiti kovanje novih slovenskih izrazov ter se morajo v prvi vrsti ozirati na že obstoječe izraze hrvatskega jezika. To velja posebno za naše filologe.

Ad B. 2. Na to pač ni misliti, toda treba je skrbeti, da se dosledno približuje slovenski književni jezik hrvatskemu. Ako se bo tekom ene generacije tako delalo, postala bo razlika med slovenskim in hrvatskim jezikom prav mala. Ker pa ni misliti, da bi se široki sloji slovenskega naroda odrekli svojemu sedanjemu občevalnemu jeziku, bi se še v naprej gojila slovenščina tako, kakor se gojijo nemški dialekti. Gotovo ne bo razlika med slovenščino in bodočim srbohrvatskim jezikom tako velika, kakršna je med nemško-štajerskim narečjem in pismenim nemškim jezikom. V prvi vrsti je dolžnost slovenske inteligence, da popolnoma ovlada hrvatski književni jezik.

C. I. Jezikovnemu približevanju ni predpogoj ustavno-politični preobrat. Ako bo naš jezik enkrat bolj soroden hrvatskemu, se bo morala tudi vlada ozirati na to dejstvo.

C. 2. Ne želim si, da bi pri tej akciji imeli jezikoslovci kaj posebnega vpliva. Ti gospodje vise preveč na nekterih nemerodajnih dogodkih preteklosti.

C. 3. Praksa je večje važnosti, posebno naši pravniki imajo važno nalogo.

C. 4. To vprašanje bi se naj razpravljalo v »Vedi«.

C. 8. Da! ad C. 9. Da! ad C 10.: V prvi vrsti naše Matice pri svojih publikacijah, pa tudi slovensko časopisje.

ad C II. Ako se bodo slovenske korporacije, odvetniki, notariji, uradniki posluževali v svojih vlogah na oblastni je jezika, sorodnega hrvaščini v večji meri nego je sedanj, bo vlada slednjič prisiljena, da predrugači uradni jezik. Sicer pa lahko vpliva tu tudi društvo »Pravnik« in uredniki slovenskih izdaj npr. »Drž. zakonika« itd.

ad C. 13. Vsakega slovenskega pisatelja bi morala prešinjati dolžnost delati na jezikovno približevanje.

ad C 14. Naši poslanci bi morali vplivati, da bi se hrvatski jezik vpeljal kot obligaten predmet v slovenske srednje šole.

ad C. 15. O tem ne morem soditi.

ad C. 16. Naše Matice imajo predvsem dolžnost, da pospešujejo jezikovno približevanje Slovencev in Hrvatov.

Anton Bezenšek, Sofija.

9. marca 1913.

A. 1. Razmerje med Slovenci in Hrvati na političnem — a posebno na kulturnem polju — naj postaja od dne do dne intimnejše.

2. Okrožje slovenskega jezika za uspešno razvitje književnosti in znanosti ni niti večje niti manje nego okrožje hrvatskega, a je znatno manje nego ono hrvatsko-srbskega. (Delam razloček med hrvatskim in hrvatsko-srbskim ne obzirom na jezik, nego na politično-zgodovinske razmere, kakor tudi obzirom na formalno stran pismenosti — cirilico in latinico.)

B. 1. Prej ko bi mogel na to vprašanje odgovoriti, moralo bi se rešiti vprašanje glede cirilice in latinice.

2. Dokler to ni rešeno, naj se slovenski jezik razvija kakor do sedaj. A opustiti ne smejo Slovenci nikakor svojega jezika! —

3. Istina, sorodnost med obema jezikoma (hrv. in slov.) je velika; a ni nič manja med slovenskim in srbskim (tu pustimo na stran abecedo ali azbuko). V leksikalnem obziru, kakor tudi po naglasu, si pa stojita slovenski in bolgarski jezik mnogo bližje. Ne smemo pozabiti teorije našega učenega slavista Miklošiča glede staroslovensčine in odnošaja med slovenskim in novobolgarskim jezikom (posebno makedonskim narečjem).

O tem bi se dalo mnogo pisati, a v okvir ankete to ne spada. (Obširneje sem govoril v svojem predavanju »Preporod in sedanji položaj Slovencev« v Slav. Besedi v Sofiji — tiskan v II. letniku I. zv. Biblioteke Slav. Besede).

C. I. Obzirōm na zvanje točke bi se moglo po mojem prepričanju končna jezikovna združitev vršiti še le vsled ustavnopolitičnih izprememb na slovańskem jugu. A za sedaj naj se to vprašanje prevdarja ne samo pri Slovencih, nego tudi pri družih južnih Slovanih. Po zrelem obsojanju vseh jezikovnih, kulturnih in političnih razmer našla se bo »sine ira et studio« prava pot, ki vodi k cilju.

(Mimogrede naj tukaj omenim mnenje češkega učenjaka dr. Jírečka, izraženo l. 1908 v češkem časopisu »Osvěta«, da se naj sprejme srbo-hrvatski jezik kot posredovalen med vsemi Slovani, kajti ta je bogat na jezikovnih korenih in ima lehek, prost pravopis. Kateri pravopis je dr. Jíreček mislil — hrvatski ali kolikor toliko različne druge — to se iz dotičnega članka ne da posneti. Sicer se pa njegovemu mnenju nasprotuje od raznih strani.)

2. Jezikoslovje samo ne bo rešilo nalogo zbliževanja; važno nalogo bodo igrale pri tem politične izpremembe, kakor so jo že igrale v prejšnjem veku pri obmejevanju slovenskega, hrvatskega in srbskega jezika. (O bolgarskem jeziku tedaj še govora ni bilo, a sedaj se bo moral tudi ta prav vpoštevati.)

3. Praksa bo v tem obziru veliko več storila kot teorija.

4. 5. 6. 7. Pri vzajemnem približevanju terminologije jugoslovańske raznih strok moramo se obzirati tudi na severoslovańsko, vzlasti na ruško terminologijo.

8. »Jezik očistite peg« je rekel naš Koseski. Takšne »pege« so tuje besede, kakoršnih ima vsak jezik, brez razločka — nekateri jih ima več, nekateri manj. V tem obziru si posebno Jugoslovani nimajo drug drugemu ničesar očitati: Srbi imajo mnogo turških (arabskih) besedi, tako da je slovar turških in drugih tujih besedi v srbskem jeziku dosti objemna knjiga. Bolgari imajo razmeroma mnogo manje turških besedi, čeprav so Turkom bližji sosedi nego Srbi, in so bili delj časa pod turškim robstvom nego Srbi. Slovenci imamo še precej germanizmov in italijanizmov. Hrvati imado poleg neznatnega broja turških besedi tudi nekaj madžarskih. Zaradi tega pa ni grajati nobenega naroda, ako ima tujke v

svojem jezikovnem zakladu. One se bodo pri srbo-hrvatskem jeziku ravno tako očistile, kakor so se večinoma že pri bolgarskem. A Slovenci se že od več kot pol veka pečajo resno z čiščenjem jezika, in to z dobrim uspehom.

9. Narečja se naj ne zanemarjajo. Mnogo večji narodi, kakor smo mi, goje marljivo svoja narečja. Kar se tehničnih izrazov tiče, izrekel sem zgoraj svoje mnenje.

10. Takšnih organizacij, ki bi vodile vzajemno približevanje jugoslovanskih jezikov, oziroma, da bi rešile načelno to vprašanje, bi moralo biti četvero: slovenska, hrvatska, srbska in bolgarska; a vse četiri bi morale biti zjedinjene v eno v r h o v n o o r g a n i z a c i j o.

V ta namen bi se moglo osnovati jugoslovansko pisateljsko ali jezikoslovno društvo ali pa poseben odbor pod pokroviteljstvom Jugoslovanske Akademije, Slovenske, Hrvatske in Socialne Matice ter Bolgarske akademije. Te korporacije naj bi imenovale določen broj članov društva jugoslovanskih pisateljev ali jezikoslovcev ter jim opredelile delokrog.

Na 11. in 12. točko je dan odgovor o prejšnji točki.

13. Kurzi se morajo potem urediti sproti določbam organizacije.

14. V srednjih šolah se pa naj na vsak način vodi pouk tako, da se učenci nauče cirilice.

15. Kandidati za slovenščino v srednjih šolah morajo biti kvalificirani ne samo za srbo-hrvaščino, nego tudi za bolgarščino.

16. Glasom sklepa »slovanskega zbora« v Sofiji l. 1910 imajo slovanske Akademije (ali na mesto njih tudi Matice) zvezo med sebo in one bi mogle določiti literarni program za skupne izdaje.

Stojan Novaković, Beograd.

12. marca 1913.

Čast mi je odgovoriti Vam, što je, rekao bih, i inače svakome jasno, da se u načelu u tom pitanju može savetovati samo stalno i što podesnije primicanje hrvatskomu ili srpskomu jeziku i običaju, čuvajući i negujući domaći dialekat za čisto domaće potrebe.

Dr. Karel Kadlec, Praga.

15. marca 1913.

Na mnoga vprašanja ne morem odgovoriti, ker mi manjka bodisi strokovnega znanja, bodisi poznanja vaših razmer. Predno pa odgovorim na nekatere točke, povdarjam, kako je moje splošno naziranje o razmerju Slovencev k Srbohrvatom. Slovensko kulturno enoto smatram za znatno oddaljeno od kulturne celote srbohrvatske. Tu ne gre le za znatne in prastare jezikovne razlike, temveč tudi za popolnoma različno kulturno ozračje in za različne politične tvorbe. Te razlike so se s časom tako utrdile, da se smemo komaj nadejati, da more kedaj priti do kake enote treh imenovanih jugoslovanskih narodov, Slovencev, Hrvatov in Srbov. Po mojem mnenju bodo Slovenci vedno tvorili lastno narodno individualnost.

Docela drugačno pa je vprašanje, jeli moremo pričakovati edinstva (enoto) vsaj na nekaterih poljih. Tu pa odgovarjam na vprašanje:

A. 1. Da me do sedanje razmerje med Slovenci in Hrvati nikakor ne zadovoljuje. Kakor ni možno, da bi se ta naroda kedaj spojila, tako je prav lahko mogoče, da se kulturno prav znatno približata.

A. 2. Okrožje slovenskega jezika je premajhno, da bi se na njem mogle uspešno razvijati vse stroke literature in vede, zlasti kar se tiče vede, ki je pri vseh narodih omejena le na ožji krog bralcev, je neobhodno potrebno, da bi tako Slovenci kakor Hrvati z vsemi silami delovali na to, da se razvije kjer le količnik možno, skupna znanstvena terminologija, i. s. za vse stroke vede tako, da bi Slovenci brez težav čitali spise hrvatskih, Hrvati pa spise slovenskih znanstvenikov.

B. 1. Ni poželjno, da bi se slovenski jezik razvijal docela neodvisno od hrvatskega; tako bi se oba naroda še bolj oddaljevala; toda

B. 2. tudi ni poželjno, da bi Slovenci popolnoma opustili svoj jezik, kajti to bi bilo za nje narodna katastrofa, Hrvatom pa to ne bi mnogo koristilo, ker bi se znatni del Slovencev, zlasti oni na oddaljenih mejah bodisi ponemčili, bodisi poitaljanili.

C. 1. Ne verujem na končno jezikovno edinstvo Slovencev in Hrvatov; zbliznanje pa je možno in tudi poželjno, a dosežete ga s

smotrenim literarnim in društvenim delom tudi brez ustavne politične izpremembe.

C. 2. Velika i. s. največja naloga pripada jezikoslovju, toda tudi

C. 3. praksi, zlasti pa v šoli, toda tudi v družbi, društvih in literarnem življenju.

Mislim, da bi morali organizirati to delo Slovenska, Socialna in Hrvatska Matica, različna druga društva (mogla bi se v to svrhu ustanoviti tudi nova društva) in ravno tako tudi »Veda«.

Rajko Perušek, Ljubljana.

27. marca 1913.

A. 1. Odkar sem jel spoznavati svoje bližnje brate Hrvate in Srbe, sem bil vedno vnet pospeševatelj čim bližje kulturne skupnosti med temi južnoslovenskimi plemeni. To zblížavanje pa bi bilo mogoče samo tedaj, ako bi se Slovenci marljivejše pečali z jezikom svojih sorodnikov in ako bi se poglobljali v njihovo socialno narodno življenje in njihovo zgodovino. Pa tudi Srbi in Hrvati bi se morali resno truditi, da bi spoznali naše narodne posebnosti in naš jezik. Kakršen je bil ta odnošaj do zdaj, so v nekoliki meri samo Slovenci vršili to dolžnost, dočim so Hrvatje in Srbi sicer radi videli, da se Slovenci uče njihovega jezika in skušajo seznaniti se z njihovim narodnim bitjem in življenjem, sami po se se le malo trudili, da bi proučili slovenščino in odnošaje v katerih žive Slovenci. To pa je jasno. Hrvatje in Srbi uživajo že v Avstriji in Bosni-Hercegovini neko izvestno mero avtonomije, ter mogo svoj narodni jezik izobražati in uporabljati v vseh strokah privatnega in javnega življenja, dočim so Slovenci tako nazadni, da niti sami tamkaj, kjer bi mogli, ne uporabljajo svojega jezika v šoli in svetu, kakor to vidimo na Štajerskem in Koroškem. Srbi pa imajo poleg tega še dve državi, kjer se narod povsem svobodno razvija in ima vse pogoje, ki ga usposabljaajo za napredek, dočim smo Slovenci uklenjeni v verige in se ne moremo makniti, deloma po lastni krivdi, ker smo se v dolgi dobi sužnjosti naučili hlapčevanja, nimamo nič národnega ponosa in se ljudje, ki so sedaj v politiki merodajni, za narodno življenje čisto nič ne brigajo. Zato je jasno, da se morajo Slovenci, ker so šibkejši, opirati na krepkejše brate in da bodo oni morali največ popustiti, ako bi hoteli z njimi se narodno in jezikovno vjediniti.

Ad. 2. Po mojem mnenju je okrožje slovenskega jezika prezok, da bi moglo vse vrste književnosti in znanosti gojiti. Naš narod je večinoma kmetški, ki se za znanost nič ne briga. Mesta in trgi so v večjem delu našega ozemlja potujčeni. Redko sejani umniki slovenski, ako hočejo izdati kako znanstveno delo, ne dobe za take vrste delo niti nakladnika, niti čitateljev. Poleg tega so v svetu za njih delo ne bi nič vedelo. Knjige bi se prašile, duševni trud bi ostal nepoplačan poleg gmotne škode in delo bi ostalo svetu neopazeno. To vidimo vže povsodi danes. Matica Slovenska ne prinaša strogo znanstvenih razprav, ker nima čitateljstva. In tudi znanstveni listi se ne morejo vzdrževati brez podpore bogatih mecenov; poleg tega suče vso našo duševno silo politični boj in znani boj s tujcem, kakor medsebojni bratomorni boj, kterega je zakrivila neizmerna želja izvestnih ljudi po gospodstvu.

Ad. B. 1. Slovenska leposlovna knjiga je dosegla vže nekako stopnjo, kjer se ne more udati poginu. Slovenski jezik je izobražen, tako da se ne da nadomestiti z drugim, naj bo še tako v rodu ž njim. Naše ljudstvo je na mnogo višji kulturni stopnji, nego je hrvaško ali srbsko; ako bi mu vzeli dosedanji jezik, bi se rajše oklenil tujščine, nego južne slovenščine. Da bi se jezik kratko in malo opustil v knjigi, o tem ne smemo misliti. Mogoče pa bi bilo postepeno približavanje. Ako pa hočemo, da to dosežemo, ne bi smela vladati v jezikovnih vprašanjih ona struja, ki hoče v knjigi odločilen vtek dajati narodni govorici in ki je v knjigo uvela oblike t v r d k, d o l o č b, naredb itd. namesto t v r d e k, d o l o č e b, naredeb, ki piše s n o č i mesto s i n' o č i, ki priporoča, naj pišemo Ribenca, Kamenik, Vrhenika itd. mesto Ribnica, Kamnik, Vrhnika in ki bi, ako bi bila dosledna, morala zahtevati tudi, da pišimo kuharca, hišenca in ne kuharica, hišnica. Dokler bodo take struje vladale, ne smemo misliti o približevanju. Semkaj spada tudi spor o pisanju bravec ali bralec.

ad. 1. Iz utilitarnih vzrokov, katere sem navel v prejšnjem oddelku, ne bi bil za popolno opustitev književne slovenščine. Pri tej stvari treba tudi upoštevati odpor, ki bi ga delalo ljudstvo, pa tudi velik del naše inteligence, ki je tako regionalno omejen, da kar vzroji, ako čuje o bližanju južnih Slovanov v jezikovnem vprašanju, češ da so Slovenci mnogo naprednejši, nego njih bratje srbski in hrvaški. Pa treba je tudi, da z vlado računamo, ki nikdar ne bi svojevoljno privolila, da bi se mi poprijeli hrvaškega jezika, ker po principu, divide et impera' se boji, da

bi se osovraženi Slovenci, ako bi se jezikovno združili, imeli večjo odporno silo proti njenim germanizatorskim nakanam in bi še bolj ostro postopala proti Slovincem nego zdaj.

A. C. 1. Nedvomno je, da je vsako zблиžanje iluzorno, dokler ne bi bili pod skupno vlado, ki bi dobrohotno podpirala trud onih, ki želé zблиžanja južnoslovenskih plemen. Zato bi bilo pred vsem potrebno, da bi se najpreje Slovenci zjediniли v jedno državno telo in potem s Hrvati in Srbi v okviru avstro-ogrske monarhije. Potem bi bila skupnost jezikovna in kulturna omogočena tudi se Slovani mej avstro-ogrskih.

A. C. 1. Pri zблиžavanju pa ne mislim, da bi morali kar na vrat na nos opustiti vsebino našega jezika. Tako bi moral mernik tudi vnaprej ostati o ne u, i bi izražali še nadalje z o l ne z u, polglasnik v nenaglašeni h zlogih bi ostal o ne a. Ako bi se Slovenci privadili teh pravil, da staremu o odgovarja v srbskem in hrv. jeziku u, staremu l b staremu b, in b a, in narobe Hrvati in Srbi, da tem glasom odgovarjajo v slovenščini, o, o l, e, potem to čisto nič ne bi motilo jedinstva. Vsaj so tudi Grki sebe razumevali, čeprav so Dorci govorili α mesto γ, av mesto ωv in tudi Srbi in Hrvatje pišejo č na jugu ije, je.

3. Praksa, t. j. medsebojno občenje bi privedlo do tega, da bi se umeli vsi južni Slovani. Seveda bi morali govoriti vedno književni jezik, ne pa narečja; ako sliši Hrvat ali Srb obliko p r i š e l, jo takoj razume, ako mu govoriš pršu, ne bode vedel, kaj to pomenja. Tako se umé medsebojno Švedi, Danci in Norvežani, čeprav njih narečja miso manj različna, nego jugoslovanska.

A. 4, 5, 6, 7. Kar se tiče teh toček, mislimo da se temu delu pritegnejo ne samo dotični strokovnjaki, nego pred vsem tudi izobraženi jezikoslovci. Kam dovede enostransko delo strokovnjakov, to nam kaže naša juridična terminologija, ki mrgoli samih germanizmov. Največja napaka vseh naših poizkusov za tvorbo terminologije je ta, da ne vpoštevamo posebnosti slov. jezika, nego vstvarjamo besede po nemškem kopitu. Vsaka zložena nemška beseda mora biti tudi v slovenščini zložena, čeprav se upira duh slovenskega jezika tej nemški in grški sposobnosti za tvorbo zloženih besed. Š o l o o b v e z n i o t r o c i, kaka spaka! Za š o l s k i p o u k o b v e z n i o t r o c i je sicer daljše, a pravilnejše izraženo. Tako delajo Francozi, Italijani in drugi narodi, katerim ne moremo odrekati visoke kulture. Ein heizbares Zimmer prevajajo Francozi une chambre, qui se chauffe. Eine Hinterladerkanone: un

canon, qui se charge à la culasse. Pa vendar jim nihče ne odreka sposobnosti. Da bi se take jezikovne spake zabranile, bi morali vedno paziti jezikoslovci, ki poznajo vsebino slovenskega jezika in onega, po katerem krojé svoje besede. Freidenker, prvi del besede ni substantiv, niti adverb, kakor ljudje mislijo, nego je skrajšano iz der freie Denker, torej je bedasto prevajanje s v o b o d o m i s l e c in svobodni mislec, brzovlak ni b r z i - v l a k.

Ad. 9. 100. Kar se tiče tujih besed v kakem jeziku, bi bilo seveda poželjno, da bi se jih okanili v knjigi. Ali kateri jezik je brez tujih besed! Neumno pa se mi zdi početje nekterih Slovencev, ki vsako hrvaško besedo, samo ker je hrvaška, sprejemajo namesto slovenske. Sedaj se čita vedno komad, ne več kos, ni vendar je komad tujka gr. κομμάτι in pomenja to kar kos = pezzo. Pezzo pomenja Italijanu kos kruha, sukna, glasbe, dramatsko delo, kanon, pa vendar nihče ne čuti, ako pravi o kaki gledališki igri »un bel pezzo«, kakor da je to kos mesa. Top je turška beseda in je izrinila romansko besedo k a n o n (in splošno evropsko). Najgrša spaka pa je p r e d b a c i v a t i (vor — werfen) namesto lepe, izražajne očitati (pred oči postavljati). Tujke so bile in tujke bodo ostale v jezikih. Kjer pa so domače besede na porabo, naj se daje domačim prednost.

Ad 10. Odgovor je težak, ker bi se taka organizacija morala še le ustvaniti. V to svrhu bi se morali zastopniki vseh južnoslovenskih narodov združiti v poseben odbor, ki naj bi propagando pospeševal.

Ad 11. Kedar bode narod voljan, da sprejme novi pravopis, se ne bode mogel nihče braniti preureditve nove učne knjige za pravopis.

12. Pisatelji in publicisti bi se morali v šoli naučiti pravilnega jezika. To doslej ni bilo mogoče, ker so bile naše šole nemške, ker so dosedanji učitelji vsi nemški vzgojeni, nemški mislijo in tudi svoje dijake tako uče. N. pr. beseda v s l e d je grd germanizem i n f o l g e, ktereга narod ne pozna. Sedaj ne čuješ nobene slovenske besede več: r a d i, z a r a d i, z a t o, z a t o r e j itd. in to spako vporabljajo ljudje celo tam, kjer je vzrok, ne pa posledica v mislih. Sicer pa ni nobenega vzroka brez posledice, ni nobene posledice brez vzroka in zato so Grki rekli τὰ τοῦτο zato, propterea deswegen, infolge dessen. Pa tudi Nemci lahko izražajo posledico z besedo d e s w e g e n.

Ako bi se bili pisatelji šolskih knjig naučili pravilnega jezika, ne bi čitali v vseh naših šolskih knjigah napake, kakršna je n. pr. v rečniku *c o l l a u d o*: pohvalim. *Collaudo* je *s e d a n j i k*, pohvalim je *f u t u r*. Povsod bi se moral pri sedanjiku postavljati slov. nedovršnik. Slovenec vže vé, kdaj sme tuji zloženi glagol prevesti z dovršnikom. Tega naj ga nauči slovnica. Pa iz Sketove slovnice se človek ne more čiste slovenščine naučiti, ako beleži oblike začuden, nagromaden, spoden, nasiten, uslužben itd. nam. začudivši se (čudeč se), nagromajen, spojen, nasičen, uslužbljen (ec).

Ad. 13. Kdor hoče učiti srbsko-hrvatski jezik, ga mora temeljito poznavati. Zato ni vsposobljen oni, ki pozna slovnico, treba je, da je nekaj časa živel med pravimi Štokavci, da se privadi izgovora in naglasa. Jezik, ki ima sicer hrvatske oblike pa slovenske besede in sintakso, mi hrvatski. To velja tudi za kvalifikacijo učiteljev srbsko-hrvatskega jezika. Vsak bi moral vsaj pol leta bivati med čistimi štokavci (n. pr. v Sarajevu, ne pa v Zagrebu, kjer prevladujejo kajkavci, ali v Dubrovniku, kjer je srbsko-italijanska mešanica. (14. 15).

Ad. 16. Skupne izdaje naj podajajo čitateljem samo skrbno izbrana starejša in novejša dela, katerih vsebina je zanimiva, jezik uzoren, lahko umeven. Za komentar, ki je vsekakor potreben, naj se izdajatelj temeljito pripravlja, pri rečniku naj vestno prevaja smisel originala in naj se trudi, da dobi tudi za redke in neznane besede tolmačenja. V tem oziru so bile dosedanje izdaje Slov. Matice zelo površne in pomanjkljive.

Franjo Supilo, Rieka.

24. marca 1913.

Na mnogo Vaših upita ne mogu dati odgovora, jer se s nekojim pojedinostima nisam dublje bavio. Ali u temeljnoj crti bi moj odgovor glasio, da je slovenski jezik (dijalekt) kao narodno-književni jezik posve suvišan, te da bi svi Slovenci imali kao narodno-književni jezik poprimiti ijekavsko-štokavsko narječje južne Hercegovine in Dubrovnika, izlučio ono nešto pojedinih tuđjih rieči. Nadalje nalazim u zadnjem upravo *o s t e n t a t i v n o m* izticanju slovenskog dijalekta samo pogibelj za podpuno narodno jedinstvo Hrvata, Srba i Slovenaca, a novo poticalo za naše narodno ciepanje.

Dušan pl. Preradović, Pula.

27. marca 1913.

Valja mi po najprije izjaviti, da od god. 1869. do god. 1912. nebijah u Hrvatskoj, a u tom sam ljetu popriliči samo 3 mjeseca u Zagrebu boravio.

Novina hrvatskih jedva da čitam, jer mi je nesloga, koja u nas i na tom polju vlada, dodijala. Dakako da mi je o Slovenstvu još manje poznato, tako da se n. pr. odgovaranjem pitanja C. 10—16 baviti ne mogu. Odgovori na pitanja C. 4—7 moraju izostati, jer nisam stručnjakom.

Pitanje A. 1. Odgovor: Odnosaj medju Slovenci i Hrvati ne može biti dosta intimnijim i srdačnjim. Obim narodom valja da se odhrvaju veoma pogibeljnih skoro identičnih protivnika, koji im ugrožavaju obstanak, jezik te po tome i budućnost. Valja tu ona Schillerova riječ: Seid einig — einig — einig —

Pit. A. 2. Slovenski je narod veoma inteligentan, njegov je jezik, kao i ini slavenski, gibiv, bogat, pa zašto, da nebi u sebi imao sve uslove razvijanja na polju književnosti i znanosti, sve da mu je oblast mala i zaokružena od moćnih kulturnih dvojih naroda?

Pit. B. 1. & 2. Moram uvodno ustanoviti, da sam ja prijatelj svake narodnostne manjine, možda iz u meni bivstvjuće ljubavi za pravednost. Bilo bi dakle s moje strane nepravedno ogrešujući se proti tom mojem načelu upravo napram jeziku slovenskom, zahtjevajući da se posvema staplja s hrvatskim. Ako to ali mora biti, bit će! Slovenski je jezik starodrevan i veoma žilav t. j. znao si je obćuvati izim natruhe njemačke na sjeveru i taljanske na jugu svoje oblasti, koje se ali obe dadu veoma lahko iztisnuti školom i dobrom voljom — tako izrazito obilježje, da je Slovenca, govorio li on koji god ini jezik, uvijek prepoznati kao takovoga. Škoda bi dakle bila, da se takav jezik žrtvuje — nu nije bojazni zato — jerbo se Slovenac nedade tako lahko odnaroditi. —

Pit. B. 3. Neka si Slovenci saćuvaju svoj jezik za sve potrebe svagdanjega života; što je od Boga dano i prirodjeno ne može i nesmije se metlom iztjerati. Nu ako se već poželi što užije pristajanje uz Hrvatstvo, neka se uvadja jedan jedini književni te znanstveni jezik, a taj neka bude, pošto su Hrvati — najbližija i najrodnija braća na slavenskom jugu — na tom

polju sa svojim sveučilištem i svojom Akademijom lijepo napredovali, hrvatski. Tim bi se i od onoga korist crpati moglo, što su Srbi, istojezični sa Hrvatima, književnog i znanstvenog stekli. Valja pomisliti na činjenicu, da Norvežani imaju sa Dancima isti književni jezik, ako prema ih dijeli i mnogo drugoga jošte.

To bi sdruženje bilo idealno, već s rad toga, što ne bi nosilo nikakav značaj ponizujući, kakvog osvajanja ili svojatanja. Tomu bi se preobraćaju moglo čim prije pristupiti.

Pit. C. 1. Moguće je, da bi se usljed kojih promjena ustavno-političnih zbliženje ili i čak konačno jezično združenje uskorivalo. Tad bi se zanimivi proces pojavio: gdje žilavost slovenskog narodnog jezika možda kapitulira pred uplivom naprednijeg, jer već ukorenjenog hrvatskog književno-znanstvenog jezika.

Pit. C. 2. Zadaća jezikoslovlja bi u tom poslu mogla i ta biti, da konačno uredi ono, što već ne bi *penétron pacifique* pošlo za rukom.

Pit. C. 3. Škola i štampa najbolja su praksa!!

Pit. C. 4.—7. Na ova pitanja nemogu odgovoriti pošto nisam stručnjakom; nu moram primjetiti — *mimogred* — da sam odlučni protivnik izraza »srbo-hrvatski« ili »hrvatsko-srbski«, 1. jer je surogat a 2. jer je izmišljen od ljudi, kojim je — po višjem nalogu — stalo bilo do toga, da Hrvatstvo slabi i njegov ponos ponižuje. Nisam, u ostalom, nikada čuo, da koji Srbin svoj jezik -- s takovom prirepinom nakazuje. Ta, pošto se kaže bobu — bob a popu — pop, neka se kažu Hrvatima — Hrvat, a Srbima Srbina.

Pit. C. 8. Veoma bi nužno i pohvalno bilo, da se iz hrvatskoga jezika iztrebe po mogućnosti sve riječi tuđinske, za koje imademo uobičajnih, poznatih vlastitih riječi. Ali važnije još od toga je, da se naši ljudi okanjivaju mišljenju, pisanju i sboru u tuđem duhu, što najviše valja za germanizme i taljanizme. To valja koli za Slovenstvo koli i za Hrvatstvo.

Pit. C. 9. Ni to nebi škodilo — nu najveća je razlika medju slovenštinom in hrvaštinom ogromna razlika u naglašivanju (akcentuacija) — to istom čini — po mojem nemjerodavnom mnijenju — iz slovenskoga te hrvatskoga jezika, u živom govoru, dva dosta oddjeljena jezika.

Pit. C. 10.—16. Nisam sposobnim odgovarati, pošto mi ti nutarnji slovenski odnošaji nikako poznati nisu.

Fran Milčinski, Ljubljana.

27. marca 1913.

Obširna je znanost, tesen naš dom. Poljudna ali za uporabo v šolah delujoča znanost ima pri nas še nekaj polja. Prava znanost pa v Slovincih ne more uspevati. Ne glede na to, da je navezana na tuje viře. Ali za koga naj dela? Saj specialne panoge znanosti pri nas težko najdejo resnih interesentov toliko, kolikor jih treba za eno omizje. Le dokaj širše jezikoslovno okrožje bi utegnilo izboljšati pogoje znanstvenemu delovanju.

Enako je s književnostjo. Kdor ne zadene okusa širših plasti, ta ne najde — in naj je njegovo delo še tako fin umotvor ali baš zaradi tega — toliko sebi sorodnih čitateljev, da bi zadovoljil založnika. Slovenski dramatik, ki ne piše za odre na deželi, se zaman trudi. Ljubljana bo morebiti enkrat igrala njegovo igro in potem — lahko noč! Itd.

In ni nikomur nič očitati.

Tesen je pač naš dom, tesen kakor rodbinska rakev!

Najnaravnejša rešitev iz teh morečih spon bi bilo zблиževanje in končna jezikovna združitev s Hrvati. Prične pa najlaže in najuspešnejše s tem jezikovnim zблиževanjem dnevno časopisje.

Saša Nadin:

O znanstveni preosnovi socialnega redu.

Načela za rešitev človeštva pred starimi verstvi, zlasti pred židovstvom in židovskim krščanstvom, s prirodznanskim načinom življenja.*)

(Konec).

Zadače novega verstva so deloma negativne, večinoma pa pozitivne.

Negativno delo je sledeče: Premagati je treba propadanje krščanskih narodov, izpodriniti je treba židovstvo, zlasti ono ži-

*) Popravi v tem članku v prejšnji številki:
str. 137 vrsta 12 od zg. za: bele rase . . belih ras
" 140 " 10 " " : pasivnosti, prenašanje . pasivnosti prenašanja
" 142 " 9 od sp. dostavi . . je naravno,
" 145 " 17 od zg. za: uradniki . . uredniki
" 148 " 3 " sp. " : Nežidje . . Židje.... nežidovskemu.

dovstvo, ki se je kot židovski duševni otrov, kot krščanstvo, utihotapilo med narode. Potem pa moramo najti primerno obrambno sredstvo ter dvigniti odporno moč nežidovskih narodov, da najpoprej zajezimo to tisočletno povsod nalezljivo epidemijo ter jo končno docela premoremo s tem, da izoliramo povzročitelja te bolezni. — Pač imajo krščanske vere bistveno židovske zdrave kulturne sestavine, katere moramo ohraniti in celo braniti. Toda nobena cerkev ni imela dosedaj moči, da bi se sama docela osvobodila židovskega temelja. Da, protestantizem pomeni celo nazadovanje na prvotno svetopisemsko židovsko krščanstvo in je metodično nazadovanje nasproti rimski cerkvi, ki je bila po mnogih duševnih borbah v najnovejši dobi vendarle primorana najti kriterij svoje resnice v živi sodobnosti, seveda semitsko centralistično v svojem vsakokratnem načelniku. Vsekakor pa ne smemo trpeti, da bi si cerkev smela nasilno prisvojiti vzgojo mlade generacije, to vzgojo smemo kot neobvezno zaenkrat le dovoljevati in trpeti. Če bo našla cerkev v sebi potrebno moč, bo s časom prešla v prirodoznansko organizacijo ljudstva; če ne, je kot nepotrebna institucija posvečena propadu, ki naj pride čimprej in čim manj bolešno. Takih arheoloških kurioznosti ne rabimo, če so tako drage.

 Pozitivna zadača novega verstva pa je: na novo zgraditi znanstveni družabni red.

 Tu je treba najpoprej prirodoznansko funkcijo časovnega in krajevnega izmenjalca vrednosti, ki smo ga teoretski že našli, vporabiti v praktičnem gospodarskem življenju ter tako izločiti izkoriščevalno funkcijo starosemitskega kovinskega denarja. Znanstvena kultura temelji na poljedelstvu, ki zagotovi delavnemu ljudstvu pred vsemi drugimi potrebščinami njegovo prehrano. Potem moramo zadostiti svojim težnjam po stanovanju, obleki, strokovni izobrazbi in zdravniški umetnosti. To so glavne potrebščine posamezne generacije. Ravno tako važno, kakor ohranitev generacije, je pa tudi ž njo tesno zvezano plojenje človeškega rodu, ki je kavzalna funkcija gospodarske in kulturne moči in zmožnosti. Kakor je za ohranitev potrebna kultura hrane, tako je za plojenje bistvena kultura rodbine. Glad in ljubezen vzdržujeta svet.

 V krogu rodbine pričinja vzgoja ljudstev in narodov. Le taki stariši bodo dobro vzgajali otroke, ki so sami dobro vzgojeni. Toda nobeno pridigovanje morale ne koristi, dokler ni urejeno

gospodarsko življenje, ki je empirični temelj kulture. Dokler velja sodobno lastninsko pravo, pravo oduševanja, rop in izžemanja, in dokler so vsled starosemitskega dednega prava po staro- in novotestamentnih predpisih kazenskoustanovnega prava vsi narodi kot večni Jehovin fideikomis Židom izročeni v izsesavanje, ni in ne more biti resno govora o novem socialnem redu. Zato proč s svetovnim roparjem Jehovo!

Dodatno k rodovini razširja šola ljudsko izobrazbo. Žalibog moramo v svojem šolstvu najprej izvršiti veliko negativno delo; toda tudi tu bomo izvršili to negativno delo odpehanja nepotrebности najbolj s pozitivnim delom vstvarjanja in preobražanja: na mesto šol in učilnic-mučilnic, ki obračajo svoj pogled le v preteklost, morajo stopiti šole delavnosti, ki naj uče za bodočnost; malikovanje starega Židovstva, Helenstva, Rimljanstva, Germanstva, Slovanstva, Kitajstva, Izlama, Bramanizma, Budizma, Taoizma, in kakor se že vsi ti častitljivi družabni sistemi imenujejo, se mora umakniti splošnočloveškemu kavalnoznanstvenemu preobražanju socialnega redu.

Socialnoenergetski svetovni sistem nadomesti vse te stare, preperete delne sisteme, nadomesti tudi sedaj najmočnejši družabni stroj, židovski kapitalizem. Seve se pa to ne bo zgodilo z mirnim premišljevanjem, marveč le z vsesplošno človeško delavnostjo, ko vse vladajoče starosemitske vrednote in cinitve hote in vede prevrednotimo in izpremenimo v socialnoenergetične življenjske tvoritve. V to je treba velike požrtvovalnosti posameznikov, ki bodo mnogokrat trpeli osebno škodo, da se ne bodo dali uspavati židovskemu bahaštvu, zlatu in nasilju. Seveda osamljeni posamezniki ne zmorejo mnogo. Toda družbo tvorijo posamezniki in končno gre le za osebe. To so veliki najditelji in iznajditelji, ki iščejo tudi pota v boljšo bodočnost. Samo poglejmo v zgodovino prirodnih ved, čistih in uporabljanih, in našli bomo temeljne smeri bodočega socialnega redu. Temelje tega redu že imamo; to so zdravstvena veda in umetnost, ki mora neposredno urejevati človeške potrebščine, in tehnika, ki stvarno služi tem potrebščinam. Kako krasno družabno zgradbo bodo zgradile prirodne vede, kadar se osvobodijo suženjskih spon Semitstva!

Dvojih velikih temeljnih dolžnosti se mora človeštvo zavediti: prva dolžnost je biti zdrav, druga dolžnost je delati. Na splošno nam je pač lahko govoriti o teh dveh dolžnostih, težko pa se jih je držati v sodobni splošni družabni razoranosti. Obe ti

dve temeljni dolžnosti pa se podvržeta vesplošnemu delavnemu principu. Prva veže človeško vest k delu na osebi, druga pa veže delo s stvarjo. Vse pa je delo in delovni zakon.

Da, priznati moramo zopet stalne in neizpremenljive zakone, ki vežejo vse naše dejanje in nehanje na zakon dela. Ni prava brez dolžnosti, ni svobode brez vezi; le zakon nas osvobojuje tiranstva. Sodobna znanost je jasno očrtala zakone človeških in družabnih potrebščin in določila delo, ki je potrebno za njih kritje, uporabljena znanost pa uresničuje to delo. Čemu nam je še staroazijsko vodstvo in skrbstvo naših duš?

S tem, da uredimo človeško družbo po socialnoenergetičnih zakonih, smo premagali vsa stara verstva in ne samo židovskega. Nebeško kraljestvo je kakor v nebesih tako na zemlji, če uredimo vse družno življenje po zakonih, po katerih se ravna vse življenje, ki ga nebeško solnce daje zemlji. Novi družabni red bo obsegal vso površino našega planeta. Tehnika je že vse dele zemlje na zunaj približala drugega drugemu s prometnimi sredstvi pare in elektrike. Približajmo tudi človeka človeku notranje z zakoni življenja, z zakoni dela. Ocenjujmo vse naše delo znanstveno, kavezalno, socialno-energetsko. Vstvarimo vrednotno kulturoznanstveno menjalo in vstvarimo tudi neko splošno človeško občilo za vse fizične in kulturno najnujnejše potrebščine, to je, vstvarimo znanstveni pomožni jezik, kakor ga že morda pričinja izboljšani esperanto ali ido: potem bo delavnemu človeku zagotovljeno življenje, ki ga bo vredno živeti! Če smo to dosegli, smo postavili na mesto sedanje židovske v renti se osredotočujoče pravno družbo. Potem bodo živeli ljudje v svetu vzajemno se podpirajočih bratov, ne pa med bestijami. Kakor sem že povdarjal, bomo dosegli tak prehod iz tega sveta krivic v srečno splošno svetovno pravo le s človeško delavnostjo, z zakonito vzgojo in organizacijo vseh kulturnih ljudi. Vzgoja narodov zahteva za bližnjo bodočnost velikanskih naporov. Seveda se bo to vzgojno delo bistveno razlikovalo od onega dela, kakršno izvršujejo zgodovinsko najmočnejše družabne organizacije, kapitalistično židovstvo in pa Jezusova družba, ki šteje danes kakih 16.000 članov, med njimi kakih 7000 svečnikov. Zlasti za ti dve organizaciji gospostva (oblasti) velja, da silijo s svojo strogo vzgojo voljo v mnogokrat nenravne smeri. Na delu temelječa družna organizacija pa vsebuje načelo zdrave prirodne vzgoje. Zato ne more nobena sila zadrževati njene bodočnosti. Vsekakor pa moramo zaenkrat računati s strašnim za-

sužnjem in propadom človeškega rodu; pretrpeti bo treba še strašne napore, da bomo našli pot k ozdravljenju socialnega življenja. Toda smoter je tega napora vreden.

Najbolj nasprotuje socialnemu osvobojenju židovska organizacija svetovnega gospostva, ker je stroga in zelo namenu primerna; tudi docela odgovarja posebnosti židovske nomadske krvi, koje mešanica se je ustalila pod vročim solncem pustinj tekom mnogih tisočletij in ki se je tudi med krščanskimi narodi ohranila skozi dve tisočletji ter jih izkoriščala in pustošila ter se tako povspela do sedanje svetovne oblasti. Pa Židje niso samo nomadi, ampak so že po svoji krvi razpoloženi za ropanje. Tako so ostali do danes, tako bodo ostali najbrž še dolgo, le da so sedaj med masami krščanskih narodov teh tajni notranji sovražnik in tako mnogo nevarnejši, nego so nekoč bili ob robih svoje pustinja, posebno ko se jim je še tako izvrstno posrečilo najti si s posredovanjem krščanstva ubogljive objekte izkoriščanja in potrpežljive ovčice, ki se dajo svojim pastirjem rade ostriči za nebeško plačilo. Rafinirana inteligenca in organizatorični dar, ki ga imajo Židje, se pozna do danes zlasti v tem, da sistematično razmišljajo, kako najti nove možnosti izkoriščanja na vseh kulturnih poljih in da te možnosti tudi najdejo. Svojo genialno nadarjenost socialnih vojskovodij dokazujejo s svojimi gospodarskimi in splošno civilizatoričnimi roparskimi pohodi, s katerimi se vojujejo proti vsem narodom vstrajno in smotreno v vseh časih in vseh kulturnih deželah po ekonomskih in teleološko racionalnih načelih. Danes, ko imajo Židje, najbogatejši narod zemlje, toliko časa, in jih težko delo skoraj ne tišči več, je taktika njihove tajne vojne logična, znanstvena, kakor nikdar poprej, zlasti ker služijo židovskemu tajnemu generalnemu štabu, če tudi nevede, skoro vse najboljše glave svobodnomiselnega krščanstva.

Na tako krvno razpoloženje Židovstva moramo posebno paziti pri zgradbi delovne svetovne države. Židom je to dejstvo dobro znano. Oni dobro vedo, da jim bo njihovo kulturno roparstvo med ljudstvi onemogočeno, kakor hitro bo njihova družabna funkcija vsem odkrita; ti proroki čina se že sedaj mrzlično pripravljajo na bodočnost. Teoretično vedo prav dobro, da je za nje edina rešitev v povratku k zemlji. Zato je tudi razumljivo, da hočejo cionisti poljedelsko kolonizirati Palestino.

Bedna od Židov tako dolgo goljufana in zlorabljana krščanska ljudstva pa v svoji dobri vesti in mravni premoči ne bodo vra-

čala enakega z enakim, če tudi bi to odgovarjalo nastajajoči kavzalni zavesti, marveč bodo že iz veselja, da se morejo mirno rešiti tega zgodovinskega tlačitelja, sama pomagala pri odpravljanju židovstva. Morda se bodo Židje pod onim vročim podnebjem, kjer so vzrastli v mlade kulturne nomade, povrnili k svojemu prirodnemu pomlajenju in ozdravljenju že zato, ker bodo kot večni Židje, kot šiba narodov postali — nemogoči.

Sicer se pa za končno usodo tega rušilca in lažnika Mefistofela in za njegovo »pridobljeno pravo« (Glej Goetheovega Fausta) ne bomo več mnogo brigali, kadar se bo sam že onemogočil in razdal svojo zgodovinsko bogatijo, marveč bomo nadaljevali Faustov pošteni boj proti vsemu kovarstvu in sleparstvu; mi vsi, ki se z delom trudimo in hočemo s tem delom pošteno živeti, se moramo osvoboditi iz tega kapitalističnega suženjstva. Bodoča usoda teh zgodovinskih svetovnih in krvnih drugov, teh od Jahveta ljubljenih nesramnih zaslužnjateljev nas ne sme preveč brigati, pač pa nas mora polniti globoko nezaupanje proti onim, ki izhajajo iz tisočletne svetovne izkoriščevalne družbe in ki nas bodo morda hoteli varati z zatrdili, da se udajo v novi socialni delovni red. Mnogo bolj nego usoda te starotestamentne in talmudistične cerkve in tega popovskega naroda nas briga usoda krščanskih cerkev. Te od talmudistov iznajdene institucije so sicer po večini že izgubile svojo moč nad dušami, vendar pa je njihov vpliv še velik; oni še vedno zadržujejo samostojni razvoj narodov, kar je končno bil glavni namen njihovih ustanoviteljev.

Najvažnejši znak človeka kot takega je, da si sam določa in vodi svojo usodo s smotrenim delom. Če bi hoteli v smislu stare filozofije kratko in jedrnato dojeti pojem »človek«, bi danes ne rekli več: človek je razumno bitje, ali pa: človek je politično socialno bitje, marveč bi ta razum in to socialnost natančneje označili: človek je bitje, ki krije svoje potrebščine s smotrenim delom s pomočjo orodja, ki je je sam iznašel, ali ki so je drugi ljudje iznašli, i. s. z delom, ki je med ljudi razdeljeno.

Človek je razumen v toliko, v kolikor zna rabiti orodje v vedno valovitem življenju v vsakem posameznem slučaju v kritje svojih in družbenih potrebščin. Raba orodja zahteva posebno samostojnost in ročnost. Najvišje stoje oni, ki znajo rabiti pojave prirode in družbe v človeške svrhe na kak nov, človeštvu dose-daj neznan način. To so najditelji in izumitelji. Pa tudi neposred-

no oblikovanje in organizacijo družbe je treba najti ali izumiti, da, to je bilo v dosedanji kulturni zgodovini najvažnejše in (po vsej priliki) najtežje delo človeškega duha. Kasta mogočnih svečnikov in knezov je ljubosumno hranila često zelo brutalne in perfidne tajnosti teh socialnih umetnosti za se, kakor nam je to n. pr. Machiavelli v svojem »Knezu« nekoč stvarno in odkrito razodel.

Židovstvo, ki je nastalo s tem, da so se takšne duhovne in socialne vede razširile na celi židovski narod, je čuvalo te znanosti nasproti vsem drugim narodom kot sveti narod duhovnov. Podedovavši globoko življenjsko modrost staroazijskih kulturnih narodov, in učivši se v strogi šoli raznih zgodovinskih izkustev, so prišli v stik z deloma surovimi deloma propalimi narodi, katerim so postali učitelji življenja. Ni čuda, da so ti razumni učitelji pri tej vzgoji narodov mislili pred vsem na lastno korist in da so prihranili sebi obrt socialnega najditelja in izumitelja.

Tako je nastal poleg židovske narodne organizacije drug vzgojni sistem narodov, krščanstvo.

Nočemo se tu podrobneje spuščati v zgodovino židovstva in krščanstva, le primerjati hočemo nekaj glavnih funkcij vzgojnih načel za Žide in za kristjane, kakor posnemamo ta načela današnji družbi. Pod krščanstvom pa razumemo predvsem rimski katolicizem, 1. ker je skoraj nepretrgano nadaljevanje starega krščanstva, in 2. ker je pisatelju teh vrst kot katoliku to krščanstvo najbližje. Toda nočemo se ozirati le n. pr. na učbenik židovskega verstva in n. pr. na učbenik Wesselyja ali novejšega S. R. Hirscha ali L. Sterna in na učbenik rimskega katehizma, sestavljenega pod vodstvom sv. Karla Boromejskega, če sodimo po sliki čistokrvnega Semita, marveč se hočemo mnogo bolj nego na pisani nauk ozirati na resnično življenjsko umetnost obojih teh vzgojnih idealov ter tako določiti družabno funkcijo židovstva in krščanstva. Socialna energetika kot prirodnoznanstvena umetnost življenja nam to nalogo zelo olajša, navajajoč nas, da se temeljno vprašamo: kakšne so po načelih židovstva in kakšne so po načelih krščanstva potrebščine človeške skupnosti? Kako skrbi židovstvo, in kako skrbi krščanstvo za njihovo kritje?

Potrebščine človeške skupnosti ali družbene potrebščine se dele v dve veliki skupini; te so:

1. potrebščine posamezne generacije s temeljno potrebo preživljanja in prehrane;

2. takorekoč (prilичno) večne potrebščine cele človeške vrste s temeljnim ljubezenskim nagonom.

Večne in potrebščine posameznega rodu krije smotreno človeško delo. Toda krščanski narodi niti deloma niso toliko napredovali, da bi znanstveno krili potrebščine posamezne generacije v smislu narodnega gospodarstva. Za znanstveno zadostitev večne potrebščine plojenja nežidovskih belopoltnih narodov imamo komaj teoretične pričetke v angleški evgeniki in v pravkar nastajajoči geniologiji. Pač so krščanske cerkve na praktično zadostitev tega nagona v familiji zelo vplivale, o kaki znanstvenosti pa tudi po takozvanem Darwinovem stoletju ne more biti govora.

Pač pa je Židovstvo znalo na prav prefrigan način zadoščevati obema tema potrebščinama. Tako je židovska religija na zelo razumen način skozi več ko dve tisočletji zagotavljala generacijske potrebščine na temelju prevdarnega narodnega gospodarstva, ki je sicer crpalo vso svojo moč iz sokov vseh drugih narodov. Toda znanstveno in metodično je empirični gospodarski temelj svetovnega židovskega življenja pač vsega občudovanja vreden. Svetovni zmagovalec Jahve je razumna ideja gospodarske trdnosti in moči kot prvega predpogoja vsega življenja. Da zna Jahve kot svetovni kapitalist s posredovanjem obresti delati tudi gospodarske čudeže, je Židovstvo dokazovalo in dokazalo v tisočletjih. Židovstvo krepko korenini v resničnem življenju.

Temu nasproti pa se izraža najvišja krščanska krepost v hlapčevski revščini, ki se mora potrpežljivo prenašati za bogato plačilo v nekem iluzoričnem življenju. Čim več krivic izvršijo v resničnem življenju nad kristjanom njegovi gospodje, tem bolj se mu bo godilo na onem — goljufivem — svetu. Budalost, ki veruje v take neskladnosti, je pred krščanskim bogom največja pamet. Od Židov zasramovani in opljuvani in križani Nazarenc je neprekosljivi ideal krščanskega človeka.

Preidemo sedaj še k večnim, razplojevalnim potrebščinam človeške vrste. Odprimo samo temeljno knjigo Židovstva, čitajmo v I. knjigi Mojz. v 1. poglavju 27—29 ob zgodovini stvarjenja. »Bog pa je vstvaril človeka po svoji podobi, po božji podobi ga je vstvaril kot moža in ženo. Blagoslovil ju je bog in bog je k njima govoril: bodita rodovitna in množita se in obljudita zemljo, podvržita si jo in gospodujta nad ribami v morju in pticami na nebu in nad vsem živalstvom, ki leze in gre na zemlji. In rekel je bog: s tem vam dam vse semenonosne rastline, ki rasto vsepovsodi po

zemlji in vsa drevesa s semenskim sadom, to bodi vaša hrana!« Kako so pač življenjski učitelji židovskega naroda, ki so sestavili te predpise, ljubeče skrbeli za svoje rojake! V isti sapi, ko govore o zagotovljenju elementarnega nagona hrane, govore tudi o elementarnem spolnem nagonu. Kako enostavno in globoko uvidevajo, da so temeljne nagonske moči vsega razvoja ljudstev prehrana in plojenje! In ravno na moškem spolnem udu je hotel Jahve s krvavim obrezanjem utisniti Židovstvu neizbrisni plemiški diplom izbranega naroda ter mu dati znak narodno zavednega plemenskega sorodstva s praočakom Abrahamom, očetom množice, zato, da se vsak Žid nabožensko zaveda izhodišča in gorišča temeljnega pomena prirodnega človeškega življenja. Zagotovitev spolne potence in krepke razmnožitve Židovstva postane s to temeljno versko svečanostjo židovska verska dolžnost. »In jaz (Jahve) bom učinil, da se bodo tvoji (Abrahamovi) potomci nad vse razmnožili in da bodo vzrastli v narode, in celo kralji bodo tvojega rodu. Zvezo hočem skleniti med seboj in med teboj ter tvojimi potomci po njihovih rodovih kot večno zvezo, da hočem biti bog tebi in tvojim potomcem. Tebi in tvojim potomcem hočem darovati to deželo, v kateri si sedaj tujec, celo deželo Kanaan v last vekomaj... to je zveza, katere se držite, zveza med menoj in vami in tvojimi potomci za teboj: kar je moškega spola med vami, obrežite na sprednji kožici in to bodi znak zveze med menoj in vami«. 1. Mojzes 17, 6—11.

Ženski spol je pač pri židovski ureditvi spolnosti na slabšem. Kakor je vzgledni očak Jakob živel z dvema ženama in dvema njiju deklama v najrodovitnejšem mnogoženstvu, tako se je ohranila ta iztočna institucija pri Židih daleč v srednji vek in šele pod pritiskom krščanske okolice — gojimov — se je uradoma uvedlo enoženstvo. Da pa še dandanes razširja oplemenjujoči Žid svoje krepke spolne pravice daleč čez okvir legitimne rodne plemenitve v kroge krščanstva, je činjenica, ki Jehovi prav ugaja in ki jo Jahve hoče, kajti: »S svojim semenom boš blagoslovil vse narode svetá«. 1. Mojzes 22, 18. Židovsko zakonito rodno plemenitev so pač strogo hranili skozi tisočletja; morda ga ni na svetu, gotovo pa ne v belokožem človeštvu, rodu, ki bi se bil tako strogo odločil od manj vredne okolice ter se ohranil čistokrvnega skozi več ko 2500 let, kakor se je ohranilo to po celem svetu posejano plemensko seme.

Kako pa je to pri kristjanih? Tem je glavna sestavina ljudskega življenja — greh! Da, nemoškost in neženskost so povzdignili za najvišjo krepost. Duhovnom je celo prepovedana ženitev, oni, vzgled celi občini, ne smejo biti celi ljudje in ne smejo biti rodbinski očetje! Da je tako ne le spolno življenje duhovnikov, marveč celo ljubezensko in rodbinsko življenje krščanskih narodov cela stoletja strašno propadalo, se zaradi tega žalibog prav dobro razume ob sebi. Pri samomorilnih ljudskih idealih se pač ljudsko življenje ne more lepo razvijati.

Tako se temeljno naziranje o življenju in njegovih potrebščinah pri krščanstvu in Židovstvu razlikujeta. Razlikujeta se pa tudi načina obojih življenjskih naziranj, kako je zadostovati potrebščinam. V svetovni delitvi dela morajo krščanski narodi za goljufivo povračilo prenašati največje težave, Židom pa je pridržano res najboljše in tudi najlepše delo misleca, menjalca blaga in prevrednotitelja. Pač nikdo ne more trditi, da kristjani niso manj vredni od Židov na polju trgovstva, zlasti pa bančnega in borznega, kjer so vsi še novinci in učenci, morda z edino izjemo Anglosasov. To je pač prirodna posledica vseh onih predpogojev, zaradi katerih je Žid razumen in delaven umetnik življenja, kristjan pa okoren in reven življenjski nerodnež. Židovstvo je vzgajalo talent in genij, gospoda, krščanstvo pa preprostnost in nespamet, hlapca. Žid se svojih narodnih in življenjskih smotrov popolnoma zaveda; z vsakim dejanjem stremi h končnemu smotru, k svojemu in svojega naroda dobrobitju; vse mu je le sredstvo k temu smotru. Kristjanu se pa komaj sanja o velikih življenjskih smotrih, da, neka gotova svobodna takozvana znanost brez vrednostnih sodeb (werturteilslose Wissenschaft) ne pozna teh smotrov in je celo ponosna na to, da jih ne pozna: najčistejše znanstveno skopljenje samega sebe.

Na teh temeljnih življenjskih naziranjih temelje tudi vse ostale svetovne lastnosti židovskega in krščanskega tipa. Sedaj pa se vprašajmo: imata-li oba tipa življenjske umetnosti skupno počelo? Ne rabimo natančnejšega zgodovinskega raziskovanja, in vendar lahko odgovorimo na to vprašanje. V tako veliki smotreni ideji, kakor je ideja svetu carujočega Židovstva, je pač krščanska življenjska ideja le dosledna izpopolnitev židovskega. Smotreni življenjski oblikovalci Židovstva so tudi smotreni vstvaritelji krščanstva. K temu pojmovnemu sklepu bi nas dovedla tudi ona historija, ki razumno motri preteklost in stavi razumna vprašanja. Vendar nam mora na tem mestu to zadostovati.

Bodo-li imeli krščanski narodi toliko moči, da premorejo židovstvo?

Da, toda le tedaj, če poprej premorejo krščanstvo v sebi s tem, da bodo brezuvetno gojili samostojno novo prirodoznansko umetnost življenjsko. Krščanski narodi so s pomočjo sicer maloštevilnih, toda duševno zelo pomembnih mož in žena pregnali vero v čudeže in čarovne moči skoraj iz vseh strok kulture. Razumni poljedelec ne moli več za sonce in dež, industrijalec ne pusti več brati maš za trgovski uspeh, zvezdoznanec ne preračunava več novorojenčkom človeško srečo določujočega horoskopa ob kostelaciji sonca in planetov, vesten in izobražen zdravnik ne pošilja več bolnikov v Lurd. Pa vendar še gospoduje povsod ona življenjska umetnost in ono verstvo, ki je pod imenom kapitalizma, židovstva in krščanstva neizmerno več škodovalo in še škoduje človeštvu, nego je kedaj moglo škodovati kako praznoverje ali kakšna alkemija. Alkemija je imela vendar le koncem koncev namen izpreminjati navadne kovine v dragocene. Vladajoče židovsko življenjsko čarovništvo pa dosega v resnici in ne le v fantaziji in željah toliko, da izpreminja najplemenitejše, kar imamo, namreč človeško delo v okviru svetovne civilizacije dobesedno v zlato, da izpreminja po sedanjem stanju človeške znanosti edino razumno in pravilno vrednotenje dela v lažljivo starosemitsko vrednotenje po zlatu ter da uresničuje s tem najstrašnejše suženjstvo, kar ga je kedaj bilo: neomejeno podleglost duševno in nravstveno že zdavnaj izpod suženjstva odraslega človeka pod zlato igo denarnega čarovnika.

Mi zasmehujemo astrologijo, alkemijo in kakor se že imenujejo razni sistemi ver v čudeže. Tu pa moramo brezbržno in mirno gledati, kako ti s plaščem naprednosti in znanosti pokriti rentni čarovniki dobesedno izsesavajo kri vsega človeštva. Moramo li potrpežljivo prenašati to ljudožrstvo? Pobožni kristjan sicer tudi pojè, toda le v svoji revni domišljiji, z rešnim telesom židovskega boga-človeka. Nasproti temu obstoji v goli istini, pač v rafinirano religiozno zakriti gospodarski obliki, semitska antropofagija dane svetovne ekonomije (primerjaj tu zgorej: 5, Mojzes 7, 17), mi si pa domišljujemo, da se prastara nekoč po celem svetu razširjena šega ljudožrstva omejuje dandanes le še na kanibalizem nekaterih indijanskih in zamorskih rodov.

Moramo-li mirno trpeti, da se trudijo običajna nacionalna ekonomija, običajno pravoznanstvo in kakor se že imenujejo vse

te navidezne znanosti, ki se tako rade imenujejo duhovede, da se torej z žal velikim uspehom trudijo krivico rentnega in obrestnega gospodarstva sleparsko predstavljati kot najsvetejšo pravdo? Kaj mora zares vsa človeška veda in vse znanje še nadalje služiti satanu, ki je v resnici mnogo hujši, nego si ga je kdo kdaj mogel domisliti?

* *

*

V zgorajšnjem smo spoznali bistvo vsevladajočega židovstva iz njegovih funkcij. Židovska religija je zelo istinita činjenica, ki nam nudi v naše svrhe mnogo boljših podatkov nego sedaj veljavne teorije o rasah.

Če vidimo bistvo židovstva v njegovem izkoriščevalnem in roparskem značaju, potem poznamo tudi njegov postanek. Nanašamo se na Lagardeove *Deutsche Schriften* 1903, na A. Wahrmondova dela, zlasti njegov mnogo podcenjevani spis »Zakon nomadstva in sodobna židovska oblast 1892« in na že zgoraj citirano Sombartovo knjigo ter opozarjamo na doslej mnogo podcenjevani vpliv življenja v puščavi na celotni razvoj vsaj belopoltega plemena. Židje so pač bili več tisočletij gibki nomadi in roparji v puščavi. Vroče puštinjsko solnce jim je v tako dolgi dobi izvrševanja roparskih funkcij vžgalo ta značaj v kri. V krščanski dobi sicer ne napadajo kot jahajoči beduini mirno živečega kmeta, toda svojstva njihove kapitalistične svetovne vlade so v prvi vrsti označena s funkcijo olikanega oropanja narodov. Te funkcije pa se tudi poznajo v duševnem razpoloženju Židov. Žid misli skokoma, dela naglo in gibko, napade svojo žrtev potem, ko jo je ostro opazoval in se potrpežljivo pripravil na napad, kakor tiger ali ris. Ta značaj nagle gibčnosti so dali Židje celemu kapitalističnemu svetovnemu gospodarstvu. Tu ne velja mnogo solidni mislec, trudeči se izumitelj in iznajditelj, ki se vse življenje noč in dan muči s svojimi problemi. Le kdor gibčno pograbi, ima tudi uspeh. Tako nam bodo odgovorili tudi, če vprašamo nekaj iz krščanskih rodov izišlih milijardarjev n. pr. Carnegieja ali Rockefellerja, za glavno tajnost njihove moči. Tako je mogoče, da veliki misleci, raziskovalci, najditelji in izumitelji še danes po večini gladujejo, zviti izkoriščevalci njihovih del in taki, ki znajo njih nove misli izrabljati, pa sede v milijonih. Tako vsebuje današnje svetovno gospodarstvo še vedno značaj pustošenja in s polno pravico imenujemo središča, iz katerih ti vojskovodje pod zaščito zakonov in

prava napadajo človeštvo, namreč naša velemesta, kamenite puščave. Jahve je bog pustinje, ravno tako njegov semitski kolega Allah, kojega verniki so pa bolj učinkovali s surovimi vojaškimi sredstvi in z orožjem, dočim je prvi opremil svoje božje bojnike, Izraelite, za svetovno gospodarsko vojno z navihanim razumom paganskega boga trgovcev in tatov, z razumom Hermesa ali Merkurja. Ker sme imeti jezik tudi stvaren smisel, bi mogli na tem mestu tudi primeriti jezikovno sorodnost med nazivi elohim in Allah ter jezikovni pomen praimen Jakob in Izrael. (Glej zgoraj str. 148).

Allah je sicer prinesel narodom neizmerne nesreče, toda njegov fanatizem je bil viden in so se ga lažje ubranili. Tajni fanatizem Jehove je pa mnogo nevarnejši, ker se zna Jahve mojstrsko skrivati za idejami, besedami in čini, zlasti za navideznimi čini denarja, akcije in vrednotice, skratka za civilizacijo. On je klasični pačitelj in svetovnozgodovinski zastrupljevalec kulture. Dandanes se njegovi izvoljenci skrivajo najraje za sugestivno idejo »razvojne tendence« in »napredka«; če narodi nočejo več verovati volji božji, t. j. Jehove, verujejo izobrazenci tem raje v razvoj, torej v temelju zopet v židovsko svetovno voljo. Zadnja leta, odkar je energetika našla merilne pojme za svetovno organizacijo, se Jehove izvoljenci pridno bavijo z energetičnim naukom, da bi ga izpremenili v lažnjiv nauk ter bi ga tako prilagodili svojim svetovnogoljufivim namenom. Kmalu bodo predstavili pojem vrednosti vstvarjajočega smotrenega dela v funkcijo kapitalističnega ustanavljanja, v emisije vrednotic, v poganjanje cen in kurzov, v bančne in borzne manipulacije, v politično ter časnikarsko tihotapstvo itd., in če ne bodo poštene raziskovalci čuječe stražili, bo pojem energije kmalu izenačen pojmu Jehove. Če se to zgodi, bi čista in uporabljena znanost pač ravno toliko škodovala narodom, kakor dosedanja verstva.

Če hočejo nežidovski kulturni narodi res že enkrat priti k svoji historični zavesti in si tako šele zaslužiti ime kulturnih narodov, se morajo energično osvoboditi lažnjivih in goljufivih židovskih stvarnikov svetovne zgodovine. Delo narodov mora odslej voditi njihovo usodo, ne pa več Jahve. Ni to dobro in pravda, kar koristi izkoriščevanju židovstva, življenju drugih pa le toliko, v kolikor ti drugi služijo židovstvu; pravda je ono, kar koristi življenju vsakega poštenega delavca. Iz tega pojma pa potomec Žida ni izključen, če tudi sta Žid v zgodovinskem smislu be-

sede kot svetovni vladar, in pa pošteni delavec dva docela neskladna pojma. Jedro židovstva, ta bacil gnjilobe, moramo izločiti iz organizma krščanskih narodov ter tako prisiliti Alliance Israélite Universelle, cionizem itd., da zares to izvršujejo, s čegar izvršitvijo vodijo gojime le za nos: Žide, ki se ne morejo asimilirati, treba premestiti v njihovo nekdanjo domovino, kjer jim dosedanje parazitstvo ne bo več mogoče. Mi nežidje pa, ali imenujmo se le še po dosedanem nom de guerre kristjane ali gojime, mi torej potrebujemo predvsem samostojno organizacijo svoje družbe. Sreča človeka leži v zdravi zadostitvi njegovih življenjskih potreb z delom. Vsi izumi, vse najdbe, tudi jezika, pisma, prava, verstva, vsa premišljuječa in izvršujoča znanost, skratka vse dejanje in nehanje se nanaša na potrebščine delavnih narodov, na ta naš veliki svetovni smoter: to je vse nadkrijujoči smoter, preizkusni kamen vsega kulturnega delovanja. Če smo spoznali svoj življenjski smoter, premerili sredstva zanj, namreč smotreno delo, smo s tem že vzeli v svoje roke določanje svoje usode. Če je res, da so posamezne osebe nositelji kulturnega življenja, moramo postaviti te osebnosti v središče sistema, ki pomeni kulturo. Vsak človek stopi z dnem spočetja in rojstva v interesno okrožje skupnosti, v katerem ostane do smrti. Vsakdo velja toliko, kolikor izvrši za skupnost in ž njo za se, velja toliko več, kolikor vstvari nad to mero. Vse stare, krivične uredbe pa je treba korenito izrjavati, seveda ne z enim sunkom, marveč polagoma, ker se je organizem že privadil na to bolezen. Danes se skrivajo največje moči za vrednoticami, akcijami, privilegiji itd. brez znatnega javnega nadzorstva. V prirodoznanski pravni družbi pa bo življenje vsakega posameznika razvidno po njega potrebščinah in učinkih iz javnih diagramov, in urejevalo se bo to življenje v dobrobit skupnosti. Ves kulturni svet bo zadobil novo socialnoenergetsko sliko. Ta kulturni svet ne bo več raj za neko manjšino in pekel za veliko večino, marveč bo omogočil zadovoljivo življenje vsakomur, ki hoče živeti in torej delati. Kadar bo duh splošnokoristnega dela premagal živalske roparske instinkte, s katerimi je šireči semitski nomadski kapitalizem okužil tudi druge dotlej mirne narode, bo ustanovljena in ustaljena stalna in trajna sreča človeštva.

* *

*

Bralec, ki živi v oazi osebne poštenosti in kavzalnega mišljenja, je sledil gorenjim vrstam pisateljevim mestoma morda z nevoljo ali celo z občutkom gnusa. Toda, če hočemo dobro poznati pustinje sodobne civilizacije ter jo izpremeniti v rodovitno zemljo kulture, moramo tudi dobro spoznati zaničljive funkcije izkoriščevalne civilizacije, zlasti ker imamo ž njo na vsak korak opraviti v žalostni istini sedanjega družabnega življenja. Na tem polju se pač premalo pokorimo geslu: Spoznavaj samega sebe! Videli smo, kako se mojstri starosemitskega družabnega redu z velikim uspehom trudijo, da bi prikrili socialno istino svojim revnim žrtvam, torej veliki večini človeštva. Temu prikriivanju služi mistika verstva, prava, umetnosti, znanosti itd., razum pa je, kakor vemo, le pri malokaterem doma, in še ta ga drži zase. Odkrili smo korenine socialnega zla. Nič ne pomaga vračiti podrejene delne bolezni, dokler puščamo, da se otruje družba pri svojih koreninah. Treba je te otrovane korenine same odrezati!

Sicer bi čisto akademično zanimalo, zasledovati te strašne funkcije klasičnih nositeljev semitskega kulturnega izkoriščevanja daleč nazaj v zgodovinsko davnino pred postanek farizejskega, rabinskega in finančnega židovstva. Saj je končno Židovstvo le člen v verigi razvoja človeštva iz živalstva. Toda mi, ki tako strašno trpimo pod onimi funkcijami, imamo opravka z zlom, ki nas neposredno pritiska in zastruplja, ki goni s svojo vrtoglavo vladoželjnostjo, s svojim mrzličavim hrepenenjem po moči in bogastvu vse narode kot njih svetovni mučitelj in davilec v pekel, to je, v narodno smrt za tem namenom, da ustanovi v svojem častihlepju zase izključno židovsko, mesijansko, nebeško kraljestvo na zemlji. Seveda ne zadostuje, da izluščimo to stvarno jedro mesijanske in odrešeniške ideje ter tako razkrinkamo staroazijski misterij. Tem tisočletja tajno besnečim zarotnikom, pustolovcem in čarovnikom je treba prav v praktičnem življenju njih razsajanje ustaviti. Le judaïsme, voilà l'ennemi!

Ta demon pa se je že zagrizel v našo notranjost, zato moramo očistiti svoja srca in svoje duše, moramo se razžiditi in razkristjaniti s potrpežljivim delom. To je prerojenje človeštva v znamenju dela. Že dve tisočletji dirigira Jahve v veselje svojih prepametnih izvoljencev grmečo diafonijo svetovne civilizacije. Socialna energetika mu izbija sedaj taktirko iz smele roke, da uvede sama blagoglasje ljudi osrečujoče simfonije svetovne kulture.

* *

*

Fino čuteče uho prisluškuje v ritem sto- in tisočletij, ki je mnogo enoglasnejši, nego si upamo misliti, kako se razvijajo ob problemu židovstva temeljni zakoni družbene tvorbe, ono že tudi sliši temeljni akord in vodilni motiv nove religije. Mi, delavna ljudstva žive sodobnosti, vstvarjamo to religijo. Da pa ne polnimo z novim vinom starih mehov, nočemo te stvaritve imenovati z religijo, ker bi to ime moglo preveč ozlovoljiti naša čustva. Religija je mrtva, naj živi — življenje!

Povdarjamo še enkrat temeljna gesla nove prirodoznanske življenjske umetnosti:

I. Negativna načela:

Zavestno odklanjanje in premagovanje starega od Židovstva klasično religiozno nošenega semitstva; veliki svetovni smoter ni več židovska svetovna nadvlada, marveč življenje delavnih sodrugov vseh kulturnih narodov. Zato treba onemogočiti nadaljevanje in razmnoževanje starih krivic z odpravo starega dednega prava, rentnih naprav in kovinskega denarja. Potrebno je ozdravljenje ljudskih bolezni.

II. Pozitivna načela:

Zavestno oblikovanje socialnoenergetske svetovne družbe. Zdravo rojstvo in vzgoja z delom in k splošnokoristnemu delu je najboljša dedščina za bodoče rodove. Delavska pravda stopi na mesto stare nasilne pravde. Zdrave ljudske potrebščine in potrebno narodno delo je treba določiti računski, odstraniti pa goljufivi kovinski denar in kredit. Ozdraviti treba narode.

Mi krepko verujemo v te nove narodne smotre, ker jih moremo z matematično gotovostjo dojeti in pojmiti. Mi ljubimo te smotre — svojega boga — ker ljubimo iz srca sebe in svoje življenje in življenje vseh bližnjih, ki si hočejo z vzajemno pomočjo življenje osrečiti in olepšati. Toda mi ne upamo le, marveč mi pričakujemo z vso gotovostjo, da se bodo ti naši smotri uresničili, ker smo dobro spoznali tesno zvezo med sredstvi in velikim smotrom in ker nas navdaja toplo navdušenje, s katerim sprejmemo radi na svoje rame trud in delo v doseg tega smotra.

Tako slutimo razvojno smer socialnoenergetske svetovne družbe že vnaprej. Socialni delovni testament zapuščamo svojim potomcem. V svojem orisu ostane menda večer. Ogromno delo, izvršiti ga, je pa vesela življenjska dolžnost naša in neštevilnih vrst bodočih generacij. Sreča vsega človeštva je blizu!

Dr. Albert Bazala, Zagreb.

Problem ličnosti.

(Nastavak.)

V.

Naturalističnih je crta izobila pokazao već romantički ideal, pa i ne bi bilo potrebno, da se njima posebno bavimo, kad se ne bi činilo, da će one biti simpatičnije na robustnim likovima naturalizma nego li na razbludnim rokoko-figurama romantike. Što dakle hoće naturalizam? Kao protivnik racionalizma pobija njegovu tendenciju, da čovjeka izvede iz kruga prirode, i da ga podredi idejnome svijetu; sam pak smatra čovjeka dijelom prirode i primjenjuje na njega njezinu zakonitost. Tako primjerice drži, da je čovjek od prirode egoista, da je altruizam samo ublaženi egoizam, dobro djelovanje zapravo samo dobro shvaćeni vlastiti interes, uopće sva čudorednost osnovana na nagonu za samoodržanjem, koji je posljednje pokretalo svega ljudskoga djelovanja. Kao jednu skrajnost ovoga nazora poznajemo senzualizam i hedonizam, kojima je osjetna naslada izvor svakoj ugodu ljudskoj, pa i ako iz toga izvora u kasnijem toku nastaje duševna naslada, i ako je posljednja možda stalnija i mirnija, ona prva je življa, jača, i svakome bez velike muke dosežna. Jedva je potrebno i reći, da u ovakovu shvaćanju, koje životu ljudskome ne može podati vrednijega cilja od osjetna nasladjivanja, sve i ako bi bilo provedivo, kako njegovi hvalitelji misle, čovjek ne bi mogao zadobiti nikakovu vrijednost. Uzme li se pak jačina i množina užitka kao mjerilo, mogla bi njegovu vrijednost sačinjavati u najboljem slučaju sposobnost za uživanje, a to je premalo, da čovjeka uzvisi nad životinju i da mu poda dostojanstvo. Umjereniji oblik naturalizma je onaj, koji doduše polazi od nagona za samoodržanjem i od osjetne naslade, ali upotrebljavajući pojam razvoja znade se zaletiti sve do idealističkih nazora, te počinjući na način Epikurov katkada svršava posve stoički. Pa ipak i onda se jedva uzdiže nad običnu trgovinu zamjenjivanjem: duhovna se naslada preporučuje — ne možda, jer bi bila sama po sebi vrijedna ili čovjeka dostojna, nego — jer pruža izvjesne prednosti prema osjetnoj. Za takovo shvaćanje, kako je i prirodno, i stoga ponajviše proračunano, nemoguće je, da bi etičke

vrijednosti bile pravo uvažene. Lukavština i spretnost primjerice ostaju svagda sposobnosti, kojima se i po koja čudoredna omaška oprašta. Jednom riječi, duh ovoga shvaćanja ostaje u prilično običnom smislu utilitarističan, i kad se ono zaodjene i idealistične izraze. Postavlja li se dakle zahtjev umnoga života, onda mu je podlagom motivacija: jer se kraj toga bolje prolazi, a ne motivacija: jer čovjeku kao čovjeku tako bolje pristaje. Naslada se doduše usavršuje i oplemenjuje, ali gledište vlastite blagote ostaje nepromijenjeno, uslijed toga i tenor života ostaje isti: prednosti duha izrabiti u svrhu prirodne težnje za srećom. Očito je za takovo mišljenje duhovni život samo radnik u službi sreće, te mu se i ne može podati vrijednost o sebi; a ako je tako, onda se i ne može zahtijevati drugo, nego da se sposobnosti njegove iskoriste za što ugodniji život, dočim o razvoju našega bića nema ni spomena. Jest doduše i to jedna kultura našega »ja«, ali takova, koja sve izvan sebe, pače i duh u sebi smatra svojim sredstvom, jest to kultura samovlasna, samodopadna, sebe veličajućega individua, koji pozna samo jednu težnju: da svoju oblast, svoj »ja« što više proširi. Ne radi se ni o tome, hoće li naturalizam ovakovu kulturu, toliko je stalno, da je takav u njemu duh, pa se nitko ne može čuditi, što je i taj duh našao svojih navjesnika primjerice u M. Stirneru, Fr. Nietzscheu, H. Ibsenu i dr. Koliko je romantika bila subjektivna i isticala načelo: *selbst ist der Mann*, toliko je naturalizam egoistično-individualističan, a njegovo je načelo: *allein ist der Mann*. Svojim najvećim neprijateljima drži tradiciju i društvo.

Ibsenu je tradicija lješina na zdravome tijelu, a država kletva na pojedincu, pače i obitelj mu je zaprekom, da razmaše svoj »ja«. On ne će, da itko ulazi u krug toga »ja«, pa budući da je to u obliku historijskoga i društvenoga života nemoguće, postaje protivnikom historije i društva. I koliko je romanticizam poradi aristokratske umišljenosti bio nesocialan, toliko je ovaj upravo anarkičan u socijalnom i etičkom pogledu. Sasvim prirodno: čovjek kao pučka prirodna sila ne može etički djelovati, on može kao i ostale sile u prirodi biti samo — jak; njegovo pravo je pravo jačega, volja je njegova volja k moći, njegov život nasilje, osvajanje, uništavanje. Tako Nietzsche proglašuje slobodu instinkta, te stavlja vrijednost čovjeka u moć, u heroički gotovo pustolovni život. Savjest je, veli, sapela ljude, te su postali bojazljivi, neodvažni, nejunadni. Stoga treba razbiti njezine predsude, i uvje-

riti čovjeka, da je on baš tako malo kriv kao ona strijela, što pali i ubija, treba proglasiti nedužnost njegovu, da se uzmogne opet veseliti, da se bez straha, bez grižnje savjesti uzmogne odvažiti na sve. Slično i Ibsen hoće ljude s robustnom savjesti, koji će znati slomiti ograde, što ih je oko njih podigao društveni život, povijest i moral.

Naturalizam stavlja čovjeka pod samu estetsku mjeru, kako je i razumljivo, jer prirodne sile imaju samo intenzitetu, te po snazi i opsegu mogu doista biti estetski vrijedne. To čini simpatičnim ono titansko teženje, što ga propovijeda naturalizam, simpatičnijim svakako od komodne genijalnosti velikoga čovjeka romantike. To podaje ovome nazoru snažnost, životnu vedrinu, razplamćuje ga željom k napredovanju i osvajanju novih ciljeva. Ta energička, ta optimistička i ujedno idealistička crta sačinjavaju vrijedne stranice naturalizma. Nažalost je uz njih mnogo toga, što im odmah osporava vrijednost, a sve su to samo grijesi osnovnoga stajališta, da je čovjek — priroda. Kao priroda doista bi mogao doći u obzir samo kao intenzivna veličina, i onda bi heroizam i titanizam mogli sačinjavati njegovu vrijednost. Prirodne sile naime imaju samo jedno mjerilo vrijednosti, to je estetsko, i protive se svakome drugome shvaćanju. Etičko je gledište za njih irelevantno, pa i ako se kadgod kaže, da su sile prirodne elementarnom provalom svojom prouzročile štetu, nikome ne će pasti na um, da prirodu osudi kao zlu, a gdje opet sile njezine stvaraju dobro za čovjeka, tamo je dobrota njezina nehotična, dakle — neskrivljena i samo prenošenjem svojih mjerila na nju možemo je nazvati blagotvornom. Ona samo doista stoji s onu stranu dobra i zla, to jest, oblast ocjenjivanja prema dobroti i zloći ne seže do nje: prirodne sile nijesu etičke. Kad bi dakle za čovjeka dostajalo prirodno gledište, onda bi doista jačina volje, snaga teženja, sila i moć mogli satvoriti njegovu vrijednost. Mi bi smo se divili i cijenili bismo čovjeka, koji poput titana može premještati bregove, otkidati vrhunce gora i praćkati se s njima, koji bi poput silna olimpijskoga vladara kosom potresao svijet ili snažno obujmivši stupove hrama potresao njih i pod ruševinama njegovim pokopao neprijatelje svoje. Ne dostaje li to gledište, onda vrijednost snage ne raste sa veličinom samom, pače obrnuto, ona je to manja, što se više udaljuje od etičkih gledišta. Uvaži li se to, onda će se uvidjeti, da razvijanje ne znači uvijek napredovanje; deviza: uvijek dalje ne znači sama po sebi ni svagda: uvijek k

boljemu. Ustrajnost i dosljednost nije svagda vrlinom, a snaga i odvažnost postaje to gora, što goremu služi. Dosljedni naturalizam, a samo taj može pravo doći u obzir, uzalud bi htio, da čovjeka izuzme ispod etičkoga gledišta, da mu tako pribavi prirodnu nedužnost: jer čim toga gledišta nestane, nestaju iz životne slike i najznačajnije humane crte, što najjasnije svjedoči, da je etičko gledište s čovječnosti usko skopčano. Ima doduše i drugih oblika naturalizma, koji prave izvjesne koncesije umu ili hoće da naprave kompromis s etičkim oblastima, ali svi takovi pokušaji izlaze konačno na ovaj isti cilj, kojega se samo ne usudjuju otvoreno označiti: naime za njih je poprijeko um samo sredstvo, da omogući što veću slobodu instinkta, etika samo koprena sila i pokrivalo, pod kojim se razvija izvan-etički, prirodni, kako kažu, život. Cijela kultura postaje takovome shvaćanju samo forma, da se poljepšaju i prekriju »prirodne« težnje. To je točka, gdje se ovaj nepotpuni naturalizam sastaje s onim svakidašnjim racionalističkim formalizmom: obadva su neiskreni, obadva se zaodijevaju kulturnim formama, da prekriju njima unutrašnjost; oni uzimaju na se sliku umnosti i morala, ali ne uzimaju njihova sadržaja, nego pod tom slikom ugadjaju, koliko je već moguće, prirodnome životu. Ovaj se naturalizam kao i njegov blizanac racionalistički formalizam čine kao nejunačni izrodi racionalizma i naturalizma, nemajući odvažnosti, da zastupaju jednu čistu skrajnost, sam racionalizam ili čisti naturalizam, a i ne umijući zahtjeve umnoga života s prirodnim očitovanjem stopiti u jednu sliku, pa tako kriju u sebi zapravo dvije nesložene slike života, od kojih jedna služi kao odijelo, a druga se pod tim odijelom skriva. Obadva boluju na istoj bolesti: u njima se nije slučila umnost i nagon, priroda i kultura, oblik i sadržaj, pa zato i ne može na njihovu tlu nastati ličnost. Radi li se dakle o kritici naturalizma, onda dolazi u obzir samo njegov izraziti, radikalni doduše, ali bar poštenu oblik: taj je otvoreno amoralan, ili bar hoće da to bude. U njegovoj iskrenosti leži njegova snaga, i ujedno važan prinos k shvaćanju ličnosti. Po tom ćemo od ličnosti osim ostalih svojstava nužno tražiti, ako i ne, da jest prirodna sila, ali da djeluje poput prirodne sile, da oblik njezin bude u skladu sa sadržajem, da izvanjština odgovara duši, jednom riječi, da u njezinu očitovanju ne bude ništa prisiljeno, ništa umjetno, nego sve prirodno iskreno. Zabluda je naturalizma u tom, što je takovu iskrenost držao mogućom samo u stanju »prirodne nedužnosti« i instinktivna života; stoga je

vrijednost ličnosti dobila čisto estetski karakter. To je jednostrano i nedostatno gledište; zahtjevi kulturna života vode svakako preko njega. No ovaj prelaz k drugome gledištu ne mora značiti prelom s prirodom, a život, koji pod njim stoji, može biti prirodan, i ako nije priroda, jer granice prirodnosti sežu dalje nego priroda sama. To sve upućuje, da se u naturalizmu križaju dvije misli, od kojih je jedna neopravdana, a druga se daje provesti i u obliku života, koji se podređuje umnim svrhama. Neopravdana je ona misao, kojom se priroda označuje kao nagon i stavlja u opreku s umom, po čem um izlazi kao kvaritelj prirode; ista se pogreška počinja, kad se u ovakovu opreku stavlja priroda s kulturom, te se čini, što je kultura, da već ne može biti prirodno. Ne da se poreći, da je doista kadgod kultura pošavši krivim putem iskvarila ili recimo izobličila prirodu, no tko bi stoga odsudjivao kulturu uopće, počinjao bi pogrešku, koja se zove fallacia accidentis, a sastoji se u to, da se općeno ili o bivstvu bilo čega tvrdi nešto, što se dogodilo slučajno, jednom ili pod izvjesnim prilikama. Ako je kada koga izvjesna knjiga pokvarila, hoćemo li čitanje uopće zabraniti? ili knjige spaliti? To ne bi bilo prema današnjem shvaćanju, a isto tako nije i ne može biti savremen više nikaki zov u prirodu, jer ljudstvo se ne vraća k prevladanome stupnju razvoja, a treba li da se na kulturi što mijenja, onda se ne može raditi o uspostavljanju prirode, nego samo o liječenju bolesti ili ispravljanju zabluda kulture, dakle o uspostavljanju prirodnosti. Opreka prirode i uma podsjeća na poznatu opreku u teoriji spoznaje između osjećanja i mišljenja; dok je teorija o spoznavanju stajala pod njom, nije mogla izići iz spora, je li osjećanje spoznajni faktor ili mišljenje, pa dok su racionaliste proglašivali osjetni svijet iluzijom, za senzualiste bio je t. zv. inteligibilni svijet imaginiran. Konačno se upoznala neplodnost te takove prepirke, upoznalo se, da pri spoznavanju sudjeluje i osjećanje i razum i da misaoni svijet ne leži nigdje izvan ili preko osjetnoga, ili drugim riječima, da ne prekoračuje pozornicu iskustva. Spoznaja može zaroniti u dubine iskustvena svijeta, ona ga može projicirati u visinu do ideja i idejala, ali odnošajna točka svih tih misaonih tvorevina ostaje sam iskustveni svijet. Slično je na nauku o životu djelovala opreka prirode i kulture, te su se prepirali naturaliste i racionaliste, hoće li život podrediti prirodi ili umu. U toj opreci je dakako um već unaprijed morao vrijediti kao nešto, što nije priroda, a opet prirodnost je dopala instinktu. Onda je sasvim razumljivo, da i nije

bilo drugoga lijeka od neprirodnosti, nego povratak k instinktivnome životu. No očito je, da kultura ne izlazi izvan prirode; uzlaz u nju ne znači rastanak s prirodom, pa i ako se njome prirodne sile transformiraju u kulturne faktore, ne nastaju tim metamorfoze, u kojima se mijenja narav. Dok postoji ona opreka, po kojoj se čini, da je svijet prirode odijeljen od svijeta umnosti, ne može prodrijeti spoznaja, da faktori života nijesu ili instinkt, što hoće naturalizam, ili um, što hoće racionalizam, nego i instinkt i um. Kad ta spoznaja prodre, onda će se uvidjeti, da se prirodni život ne sastoji u instinktu niti da se dade osnovati naprosto tako, da se iz njega eliminira umnost, ili ako se već ostavi, da se samo stavi u službu instinkta, već se prirodni život sastoji u valjanu odnošaju instinkta i uma. Ne čini dakle prirodnost instinkt ni neprirodnost um, nego i prirodnost i neprirodnost nastaje iz odnošaja instinkta i umnosti. Tko pravo gleda, vidjet će, da to daje jednu drugu misao prirodna života. To je ona misao, za koju smo rekli, da je opravdana, ali se u naturalizmu miješa sa misli života po prirodi. To je misao o životu, što ga karakterizuje prirodnost, ne priroda, a takav je život moguć i kao kulturni život, jer ništa ne označuje pravu kulturu koliko to, da je prirodna, da je poput instinkta živa, snažna, iskrena. Razluče li se ove dvije misli u naturalizmu, može se s njime i obračunati. Neosnovan je, a ponajviše i nekulturni, u koliko se obraća pravome ili umišljenome stanju prirode; opravdan, ali i izvan njega provediv je zahtjev prirodna života, koliko se pod tim razumijeva prirodnost: ne dakle natrag u prirodu, nego naprijed k prirodnoj kulturi — to bi bio rezultat naše kritike naturalizma.

Što slijedi otud za shvaćanje ličnosti? Ne treba duga razlaganja, da se upozna, kako je bezuspješno nastojanje htjeti čovjeka učiniti pukom prirodnom silom i mjeriti mu samo estetskim mjerilom; isto tako je uvidljivo, da se ličnost ne da zamisliti bez odnošaja k etičkim vrijednostima, jer taj odnošaj čini tako važnu stranu prirode ljudske, da se eliminiranjem iste lik ljudski ne samo mijenja, nego upravo pretvara. I ideja čovjeka prekoračujući čovječnost poprima titansko ili herojsko obilježje, kao primjerice kod Nietzschea, kojega je »Ueberschensch« postao gotovo popularan, ali baš tim odvajanjem od čovječnosti postao je nesposoban, da čovječjemu životu poda vrijedan sadržaj: idejal čovjeka treba doduše da je nad čovjekom, ali ne preko čovječnosti. H u m a n i t e t čini gornju granicu ideje čovjeka, preko koje se ona raspli-

njuje u manje ili više fantistične, mitološke i sl. predodžbe. Isto je tako prema dolje njezina granica p r i r o d n o s t, a predje li dalje u naturalizam, onda gubi lice svoje poput slike, koja se u nepogodnome joj mediju raspršuje.

(Dokončit će se.)

Dr. K. Ozvald:

Bistvo in vzgojni pomen sugestije.

Ne samo knjige, kakor to trdi latinski rek, temveč tudi posamezne besede imajo svoje vrste usodo. Besedo »vojska« n. pr. smo pač vsi že neštetokrat slišali in brali, tisočkrat jo vsi že rabili v pogovoru. Toda nje vsebina, mislim, nam je, vsaj kar nas je sodobnikov izpod pet križev, ostala pač do najnovejših časov nejasna kakor glas zagorskih zvonov. Trebalo je tako silnega sunka v rebra, kakor so bili dogodki, ki so se pravkar odigrali na Balkanu, da smo si nazadnje rekli: »To je torej vojska! Ali je res mogoče, da se kulturna Evropa za poravnanje raznih sporov v človeški družbi še početkom 20.stoletja poslužuje tega, kar nam je v mislih ob besedi »vojska«?« — Lahko bi kar po vrsti dalje našteval besede, ki so nam, rekel bi, lepe, a napol prazne škatlje; nismo se namreč potrudili, seči globlje na dno, kjer leži bogata vsebina. Skoraj bi se dalo reči, da ni bilo pravega povoda, vprašati se po jedru te in one besede, ki se nam včasih z neke vrste slastjo obrača na jeziku. Tako nam je n. pr. še le Cankar s svojim bičem vzbudil zanimanje za pojme »rodoljub«, »domovina« ..., a delavsko gibanje za vsebino besedam: delo, delavec itd.

Tak le »Hans in allen Gassen« se mi zdi tudi beseda s u g e s t i j a, ki jo hočemo na teh stranicah vprašati za izkaznico.

1. Bistvo sugestije.

Za pomen besede »sugestija« se v zadnjih desetletjih z rastočo vneto zanima psihologija, osobito francoska¹⁾, odkar je škotski

¹⁾ Za praktično rabo (zlasti zdravnika in učitelja) bi opozoril na pomembno knjigo, ki jo je spisal francoski klinik in psiholog E. Levy in ki jo v nje navdušenem Uvodu priporoča čitatelju znameniti proučevalec sugestije Bernheim: »Die natürliche Willensbildung. Eine praktische Anleitung zur geistigen Heilkunde und zur Selbsterziehung von Dr. Paul Emil Levy. Übersetzt von Dr. Max Brahn. Zweite Auflage in deutscher Ausgabe.« Voigtländer Leipzig 1909.

zdravnik James Breid (1795—1860), glavni započetnik novejšega hipnotizma, sredi prejšnjega stoletja opozoril na pojave, ki jim pravimo: sugestija, sugestivnost, sugestibelnost.

Že ob besedi »psihologija« sami rada izpreleti tega ali onega neke vrste tajna groza; ob besedi »sugestija« in celo še spričo nje bolj razvitega bratca, ki se imenuje »hipnoza«, pa marsikomu fantazija takoj natke celo mrežje tajnih ritk, ki mu duha kar direktno zvežejo s pokopališčem. A kaj nam pove znanstvo o pojavu, ki ga imenujemo sugestija?

Na podlagi tozadevnih izsledkov v precej razsežni psihološki literaturi, ki proučuje problem sugestije, za enkrat lahko rečemo: temu, kar ima v mislih latinski izraz *sugestija*,²⁾ bi po naše dejali — vpliv. Komu kaj sugerirati, se pravi, nanj — z uspehom — vplivati v tem ali onem smislu. Vpijočemu otroku, ki je padel na cesti ter se pobil, boža mati poškodovano koleno, češ, »saj ni nič«, in — otrok utihne.

Ako govorimo v danem slučaju o vplivu, nam je pred očmi vsaj dvoje duševnih subjektov, ki sta v tej medsebojnosti, da je eden izmed njiju povod drugemu za svojevrstno mišljenje, čustvovanje in zlasti hotenje. Tako n. pr. govornik vpliva na poslušalca, pisatelj na bralca. Klasičen zgled literarnega vplivanja sta pač Werther in pa *La nouvelle Héloïse* (1761), ta evangelij prirode, kjer Rousseau poje slavo prirodnim tajnam in n. pr. določi, skoraj bi rekel — dekretira, kaj je »lepa pokrajina«.³⁾

Spričo sugestije moraš torej razločevati tisti v duševnem oziru aktivni jaz, od katerega prihaja vplivanje, in pa tisti duševno pasivni jaz, ki ga recimo moje vplivanje izpremeni v tem in tem smislu. O tistem človeku, ki od njega prihaja duševni vpliv, pravimo, da je *sugestiven* (vpliven); o onem pa, ki si da kaj sugerirati, da je *sugestibel* (dostopen vplivu).

So pa tudi take vrste slučajji, kjer sam na se vplivaš, t. j. si sam kaj sugeriraš (a v t o s u g e s t i j a). Boječ človek n. pr. gre po noči skozi gozd, ves v strahu, da ga kdo napade, in — vsako tretje deblo ima za hudobnega roparja. Vseh vrst predsodki in

²⁾ Suggestere = podtekniti.

³⁾ »Pokrajina v ravnini se mojim očem nikkoli ni zdela lepa, če bi tudi morda bila. Jaz zahtevam hudournikov, skalovja, borovcev, črnih gozdov, gorovja, težavnih stez gor in dol, prepadov na desno in levo, ki mi pošteno bude grozo.«

fanatizem, lažnjivec, ki nazadnje veruje svoje laži, tisti, ki si sam daje poguma v tem ali onem položaju, domišljavi bolnik, ki ga je ovekovečil Molière, čestokrat »vzori« itd. so tipični vzgledi avtosugestije. — Meja med obema vrstama sugestije se ne da točno potegniti; bolj ali manj se opirate druga na drugo.⁴⁾

Toda v čem obstoji to vplivanje človeka na človeka, ki mu pravimo sugestija? Kdor pod vplivom (tuje) sugestije kaj veruje, čišla, stori, ta ne očituje s v o j e g a mišljenja, čustvovanja, hotenja, ta je marveč kar pasivno sprejel plod tujega mišljenja, čustvovanja, hotenja; pri tem pa ima vendar nekako zavest, da je taka misel, čustvo, dejanje — bilo produkt njegovega lastnega mišljenja, čustvovanja, hotenja. Potemtakem pa stopa sugestija v tesne odnošaje s tistim pojmom, ki mu pravimo s l e d o v a n j e (Nachfolge), ter se iznebi svojega na prvi pogled skrivnostnega obilježja. »Slediti komu« pa se ne pravi — posnemati koga.⁵⁾ Apostoli so Kristusu sledili in ne ga posnemali; dober vzgled hoče sledovatelj in ne posnemačev. »Wie er sich räuspert und wie er spuckt, habt ihr ihm treulich abgeguckt«, v tem je jedro posnemanja. Cankar se sramuje »posnemačev«, ki so mu »ukradli« slog, dvomim pa, da bi ne bil vesel svojih nasledovateljev (vrednih »učencev«). — Kaj je misel narodne prislovice: »Kjer ena gos pije, tam vse druge pijo«?

Sugestija ni nič drugega, nego psihično vplivanje (učinkovanje) na koga ob izredno znižani s a m o d e j n o s t i n j e g o v i. »Sugestija je duševno vplivanje, ki ga vrši oseba na osebo. To ni zgolj fizično dejstvovanje, temveč vpliv, ki učinkuje s pomočjo uma, čustev in volje... Vsled duševnega vpliva ravna in misli pod sugestijo stoječi posameznik drugače, nego bi to storil, ako bi bil prepuščen samemu sebi. Kadar torej izpremeniš svoje naziranje in svoje ravnanje, ker si bil tako in tako poučen, takrat se ne pokoriš sugestiji; ta izprememba se je izvršila s tvojo privolitvijo, je izraz tvojega hotenja, določena po tvojem preudarku in kritičnem čutu, posledica obenem razumnega in dobrovoljnega uvaževanja.« (B i n e t⁶⁾).

Nekoliko vzgledov: Somišljenik stranke veruje »svojemu« glasilu na besedo, ne da bi vobče izkušal dokazila kaj presojeti;

⁴⁾ Gl. L e v y, l. c., str. 85.

⁵⁾ Psihologično zanimiv je glagol u b o g a t i, iz »bogvati« t. j. bogati; in to iz nem. »Folgen« (gl. P l e t e r š n i k, beseda »ubogati«).

⁶⁾ Gl. M e r c i e r-H a b r i c h, Psychologie, II. str. 211.

dovolj mu je, da to in to stoji — »črno na belem«. Dama X. si je kupila tak in tak, ne ravno lep klobuk, češ, lep je: zadnja moda je ta »model« proglasila za lep. Med gledališko predstavo začne nekdo ob tem ali onem stavku ali pa celo besedi, ki jo je izgovoril igralec, ploskati; in kar naenkrat zaploskaš tudi ti. V prvem slučaju je člankar bralcu sugeriral svoje mnenje, v drugem moda ku-povalki svoj okus, v tretjem neznanec tebi dejanje. — Pravi vzor sugestibelnosti pa so vsi tisti, ki nimajo ali pa vobče ne poskušajo, oziroma si iz tega ali onega razloga ne upajo imeti svojega mnenja. Tipičen vzgled takega nesamostojnika ostane pač za vse čase Hamletov komornik Polonij:⁷⁾

Hamlet. Ali vidite tam oni oblak, skoro ves podoben kameli?

Polonij. Za Boga! Resnično je podoben kameli.

Hamlet. Zdi se mi, da je kakor podlasica.

Polonij. Hrbet ima kakor podlasica.

Hamlet. Ali kakor kit?

Polonij. Čisto kakor kit. —

Nad vse važno vlogo igra v življenju sugestija v obliki so-seščine in pa tolažbe ali bodrila. — a) Soseščina (milieu) je vpliv, ki ga deloma neposredno, deloma posredno, trajno ali pa le mimogrede imajo na nas skozi vse življenje »najbližje okoliščine, naši znanci, skratka vse osebe, ki smo ž njimi v kakih odnošajih.« Levy trdi, da je to večinoma nevaren vpliv. »Vsak človek mora ravnati po svojih naravnih darovih, v kolikor ne ugovarja razum; to je jasan zakon. Zato pa si instinktivno poiščeš enakomislečnih prijateljev, da se skupna nagnjenja lahko po svoji volji otresejo vseh vajeti. Tako se pretirajo naše napake, a pretirajo se tudi naše prednosti ter lahko postanejo iz njih na ta način napake.«⁸⁾ — b) In o tolažbi ali bodrilu, ki jih včasih tudi najtrdnejši značaj išče na ta ali oni način, pravi Levy: »Najboljši dokaz za ta davek, ki ga je treba plačati narodi, so ravno možje najsilnejšega hotenja; ti se najprej podvržejo trajnemu sugestivnemu vodstvu. Tako n. pr. knez Bismarck, ki je v najtežjih trenutkih svojega političnega življenja iskal svet svojega zdravnika ter se kar najtočneje po njem ravnal.«⁹⁾

⁷⁾ Shakespeare, Hamlet, III. 2.

⁸⁾ L. c. str. 81.

⁹⁾ L. c. str. 87.

Sugestija je ena izmed tistih — prav nič nenormalnih — medsebojnosti, ki vežejo človeka s človekom. Da se mnogokrat ne moremo ubraniti duševnega (sugestivnega) vpliva, ki prihaja od tega ali onega človeka, to je dejstvo, ki ga je v življenju treba vpoštevati. Sugestiji je v danih mejah vsakdo dostopen. Le reci komu: »Na čelu ti sedi muha!« in, ne da bi kaj pomišljal, brž izvrši krettno, da bi odpodil muho. To vedo prav dobro vsi šarlatani, zapeljivci, govorniki.¹⁰⁾ A tudi tukaj so izsledovalci ugotovili »individualne razlike« od osebe do osebe. »Kolikor glav, toliko različnih darov in toliko različnih vrst sugestibelnosti spričo enakih vtiskov.« (Bernheim). Kako pa sugestivni človek komu, rekel bi, »izpreže« njegovo mišljenje, čustvovanje ali hotenje ter mu »podtakne« svojega, to je vprašanje, ki najbrž že zadeva ob meje človeškega spoznanja. — Hipnoza (uspavanje) se le kvantitativno razlikuje od sugestije, to se pravi, je le višja stopnja sugestije.

2. Sugestija in vzgojevanje.

Kaj je bistvo vzgojevanja v najširjem pomenu besede, t. j. ne da bi ob tej besedi jemali v misel le otroka na eni in pa stariše ali šolo na drugi strani?¹¹⁾ Moderna pedagogika pravi: »Vzgojevanje je moje premišljeno učinkovanje na oblikovanja zmožno življenje tega ali onega človeka«. S pomočjo tistega dejstvovanja, ki mu pravimo vzgojevanje, naj gojenec polagoma dobi to in to obliko, ki je vzgojevalcu kot vzor pred očmi. In kaj je ta vzor? (Govorim o vzgojevanju, ne o izobraževanju!). Zdi se mi, da je pravo zadel poredni Tolstoj, trdeč na nekem mestu v svojih vzgojeslovnih spisih, da je vsakemu vzgojevalcu, čeprav bi se tega jasno ne zavedal, kot vzor pred očmi — svoj ljubi »jaz«. Gojenec naj bi postal tak, kakoršen je vzgojevalec. Učitelju, starišem, vsakemu »voditelju« služi za merilo pri vzgojevanju pač lastni jaz. »Tu se«, človek bi skoraj rekel, »špegalj brumna duša!«, ti pač sili na jezik, ko očitaš »gojencu« to ali ono netaktnost, pregreho, napako. In istotako po svojih vzorih in nazorih skuša vzgajati stranka somišljenike, društvo člane, cerkev vernike, država

¹⁰⁾ Gl. Mercier-Habrich, l. c. str. 212.

¹¹⁾ Saj n. pr. vzgaja tudi stranka somišljenike, društvo (gospodarsko, izobraževalno, politično) svoje člane, cerkev vernike, častnik vojake, zdravnik bolnika, poslododja delavce itd.!

državljanec, vojaška uprava vojake, slikar gledalca, pisatelj čita-
joče občinstvo itd.

Vzgojevalec skuša torej gojenca po (svojem) načrtu pre-
ustrojiti. Toda vzgojevanje je neke vrste medsebojnost, ki v njej
razen vzgojevalca in njegovih načrtov prihaja tudi gojenec v
poštev. In odločilnega pomena se mi zdi vprašanje: ve li moj go-
jenec, da ga nameravam po tem in tem premišljenem načrtu pre-
ustrojiti v drugačnega človeka, nego je sedaj? Menda ne bo nikdo
ugovarjal, če rečem, hvala Bogu, da tega ne ve, kajti sicer —
man merkt die Absicht und wird verstimmt! Vsaj v uspešnih slu-
čajih (blagovoli, bralec, v tem oziru pogled obrniti recimo na
svoja »leta nerodne«!) lahko rečemo, da gojenec ni vedel za vzgo-
jevalčeve načrte.

Od vzgojevalca marveč prehaja na gojenca — ako imamo v
istini pred seboj dejstvom, ki zasluži ime vzgojevanje — neke
vrste nevidna duševna sila, ki se ji gojenec ne more ubraniti
in ki se ji vsled tega hočeš nočeš uda. Tej sili navadno pravimo
avtoriteta (ugled); to je pojem, ki se v najnovejših časih za-
čenja zanj sociologija precej zanimati. Vpliv avtoritete je, od go-
jenčeve strani, neke vrste radovoljno udajanje, ki pa vendar ne
sloni na zavednem preudarku. Ta ali ona oseba mi s samim bi-
vanjem svojim vzbuja spoštovanje in ljubezen, ki jih radovoljno
plačujem s svojo vdanostjo, ne da bi pravzaprav vedel, čemu in
zakaj.

Avtoriteta²⁾. — Avtoriteta ni morda isto, kar strah.
»Avtoriteta, ki se nanjo opira postava, apelira na vse drugačne
elemente v bistvu človeka, nego li na strah.« (Höfding).
Avtoriteta je duševna sila, ki prihaja od te ali one osebe ali pa
tudi stanu (duhovski s.), socialne organizacije (država, društvo,
stranka, razsodišče, konferenca), šege (krvna osveta pri Alban-
cih, pobratimstvo pri južnih Slovanih), ideje (demokracija, narod-
nost).

Kakor katerasibodi duševna sila, tako tudi avtoriteta ne more
inače, t. j. po drugi poti, učinkovati na človeka, nego s pomočjo

²⁾ Temelj tem izvajanjem o avtoriteti tvori poglavje „Die
Autorität des Lehrers“ (str. 229—249) v lepi knjigi Jerusalemovi:
Die Aufgaben des Lehrers an höheren Schulen. Erfah-
rungen und Wünsche von Wilhelm Jerusalem. Zweite, neu ver-
fasste Auflage der Schrift „Die Aufgaben des Mittelschullehrers“. Wien
u. Leipzig. W. Braumüller. 1912.—IX + 392 str. Cena vez. 12 K.

tvarnih medijev: s pogledom, z živo besedo, s pisanimi ali tiskanimi stavki. Toda uvaževati je treba, da so ti tvarni pripomočki le sredstvo in ne bistvo. Iste besede in iste kretnje, ki učinkujejo takoj in globoko, ako jih rabi avtoriteta, ostanejo brez učinka, če nimajo v zaledju duševne sile, ki je bistvo avtoritete. »Avtoriteta je vse, kar ima po svoji moči veljavo, po svoji veljavi moč: oseba, stan, socialna uredba, običaj, ideja.« (E i s l e r). Ako imaš duševnih sil (znanje, trdno voljo, izbrušen okus), boš si osvojil, »omrežil« gojenca, četudi te priroda v telesnem oziru ni ustvarila kdovekaj avtoritativnega. So učitelji, vsake vrste voditelji, kolovodje (otroci!) itd., po svoji postavi majhni in neznatni, ki pa vendar suverenski obvladajo gojenca, imajo izborna disciplino ter n. pr. učenca spravijo k delu. So pa tudi taki, ki jih diči imponirajoča postava, krepak glas, vobče vsa vnanjost, katera za prvi hip gojencu vzbuja respekt, ki pa vendar polagoma postanejo le igrača svojih gojencev.³⁾ Kajpada se lahko tudi pripeti, da na druge bolj vplivaš s tem, za kar te ljudje imajo, nego pa s tem, kar v istini si in znaš (stotnik Köpeniški, bolnikovo zaupanje v vsemožnost zdravnika, kakor slana učinkujoče besede »Eh, kaj bo ta!«, izgovorjene na naslov osebe, ki jo spoštuješ). Avtoriteta ima torej svoj sedež v duševnosti ter more le odtod vršiti svoj vpliv.

V življenju stoji človek pod vplivom več vrst avtoritete. Nobena te nima popolnoma v svoji oblasti. Ta učinkuje bolj na tvoj intelekt, druga zopet na tvoje čustvovanje in hotenje. Tako n. pr. učenjaku, ki je avtoriteta na svojem poprišču, slediš brez upiranja, dočim na tvoje hotenje morda ne bo merodajno vplival. Po drugi strani pa n. pr. opazimo, da se otroci starišem brez ugovora pokorijo čestokrat še tedaj, ko že v znanju ali v izobrazbi svoje roditelje daleč prekašajo; tukaj stariši ne vplivajo na razum, temveč na hotenje otroka. Vpliv umetnikov je postaviti v račun našega čustvovanja.⁴⁾ —

V svojem bistvu pa avtoritativni vpliv ni nič drugega, nego sugestija. A je zame na tem ali onem poprišču avtoriteta, to se pravi, da n. pr. njegovo sodbo o tem in tem predmetu sprejemem brez prigovora ter sem tudi pripravljen jo braniti proti napadom, in sicer tem bolj, čim višja avtoriteta mi je A. Vpliv ugledne osebe pa se ne očituje vselej na tako neposreden način. Včasih zadostuje že sama misel na osebo, »ki bi

³⁾ Jerusalem, I. c. str. 231.

⁴⁾ Jerusalem, I. c. str. 236.

hotel imeti nje umske in нравne lastnosti, ki občuduješ nje od-porno in življenja prekipevajočo silo, nje resni značaj ali absolutni duševni mir« (Levy). — In veliki učinek priljubljenih »ljudskih« govornikov, gonilna sila nekaterih gesel (enakost, svoboda, bratstvo!), moč vkoreninjenih, »častitljivih« šeg, običajev in starih tradicij (številka 13, petek, pregovori), priljubljenih knjig itd., vse to se opira na njih sugestivnost.⁵⁾

In kaj sledi za vzgojevalca iz spoznanja, da je ugled (avtoriteta) neke vrste sugestija? Ali tudi tukaj lahko rečemo s Comteom: »Iz vednosti klije previdnost, iz previdnosti dejanje«? Jaz bi odgovoril — da! Dozdeva se mi namreč, da iz omenjenega spoznanja sledi troje načel:

1. Le tedaj boš gojenca potegnil za seboj, ako imaš pri njem ugled.

2. Ako uživaš ugled, pomisli, da avtoriteta ni sama sebi namen, temveč le sredstvo. Vprašaj se torej prav skrbno, kaj presajaš v tujo dušo s svojo sugestivnostjo!⁶⁾

3. Glej, da ohraniš ugled! Alfa in omega vzgojevalne umetnosti se mi zdi misel: ugled izgubil — vse izgubil!

Tudi avtosugestija lahko postane blagoslovljen pripomoček za vzgojo, — za samovzgojo. Kdor je vzdražljive narave, temu je mogoče, polagoma »svojim potezam vtisniti mirnost in vsakokrat brzdati živahnost svojih kretenj«. Kdor je nagle krvi, se lahko sam primora počasi hoditi, počasi pisati in počasi jesti. Ako si žalosten in pobit, zapoj si pesem! V vseh teh in podobnih slučajih je začetek težak, potem pa stvar pojde »sama«. To nam nazorno pojasnjuje Levy⁷⁾ ob vzgledih iz svoje bogate izkušnosti.

Pa tudi za vresničenje velikih smotrov, kakor so »izpreobrnitev«, »prebujenje«, »novo življenje«, Levy⁸⁾ toplo priporoča prirodno moč avtosugestije, češ: obnašaj se, kakor bi bil tak, kakor šen želiš biti! In uspeh bo sledil! In tudi z besedo se slikaj takega, kakor bi rad bil: »obdarjenega z energijo, silnim hotenjem, dobrotljivostjo itd., polnega moči, telesnega

⁵⁾ Jerusalem, l. c. str. 234.

⁶⁾ »Vpliv vzgoje se vsled vednega stika z drugimi ljudmi vleče skozi celo naše življenje. Vse zavisi od tega, da si izbereš prave učitelje in vzglede«. (Levy, l. c. str. 79).

⁷⁾ L. c. str. 72.

⁸⁾ L. c. str. 73.

zdravja, malone ali pa čisto izlečenega od te ali one bolezni, čeprav še v istini jasno opažaš nje sledove. Lažnjivec nazadnje sam verjame svojemu bahaštvu; in marsikdo se z večnim pripovedovanjem svoje neznatne slabosti res napravi bolnega. Tako boš sam na sebi sovražil izpremembo, tokrat s silno zavestjo velike koristi za svoje telo in svojega duha«. — Beseda ima tukaj silno moč. »Izpočetka človek govori tako, kakor misli, pozneje pa misli tako, kakor govori«. (M a i n e d e B i r a n).

Dr. Oto Stehlik:

Karel Havlíček-Borovský o Slovencih.

Viri :

I. Havlíčkovi časopisi :

Pražské Noviny 1846—1848

Národní Noviny 1848—1849

Slovan 1850—1851

Česká Včela . . . 1846—1848

II. Havlíčkova korespondenca iz izdaje : Lad. Quis, Korespondence K. Havlíčka-Borovského.

III. Havlíčekov : Duch Národních Novin, Kutná Hora, I. 1851, obsegajoč najvažnejše članke iz „Nár. Novin“.

IV. Havlíčkovi spisi v izdanju dr. Zd. Tobolke; I., II., III.

V. Lad. Quis. „Básnické spisy K. Havlíčka“.

Iz literature o Havlíčku : T. G. Masaryk : K. Havlíček ; Em. Chalupný : K. Havlíček, sociološka in psihološka slika ; K. Tůma : K. H. Borovský, najslavnejši češki publicist ; dr. Jul. Glücklich : K historii našeho politického programu, „Naše Doba“. — Ostali viri : Glej tekst.

I.

Težko je povedati, je li imel Havlíček kaj bližjih osebnih stikov s Slovenci. Verjetno je, da je osebno poznal nekoliko slovenskih prvakov, morda Stanka Vraza. Kesneje je gotovo njegovo politično delovanje povzročilo, da se je kot poslanec dunajskega državnega zbora seznanil z zastopniki avstrijskih Slovanov, gotovo tudi s slovenskimi poslanci, ter stopil ž njimi v ožji stik. Ni pa povsem izključeno, da se ni že poprej osebno bliže seznanil s Slovenci glavno za časa svojega bivanja v Zagrebu, kjer je bival v zadevi slovanskega shoda. Kolikor se je dalo ugotoviti, omenja Slovence prvič v svoji pesmi »Do památní knihy v

Bukovině, v Tatrách,« napisani 25. avgusta 1842, kjer opisuje grmeče učinke Slovanstva, kadar se osvobodi. Verzi se glase:

Kdyby se spojili
Srb, Chorvat, Slovenec
jak malé potůčky
ve velký Dunajec: atd.

(Quis, I. str. 10., tudi Chalupný, str. 223).

Vidimo, da je že kot mladenič imel ta čas zelo razširjeno zanimanje za slovanske zadeve, o katerih si je priskrbel natančne podatke od svojih prijateljev v Moskvo, kjer je živel kot vzgojitelj. Tako mu je pisal njegov prijatelj František Gírgl v dopisu iz Prage z dne 11. julija 1843: Tudi na Kranjskem dokazujejo naši slovanski pobratimi pri marsikateri priložnosti svoje prebujenje k novemu narodnemu življenju, kolikor to pripuščajo njihove slabe, zelo stanjšane moči.« V Ljubljani (Laibach!) izhajajo »Kmetijske in rokodelske novice (Hospodářské a průmyslové noviny itd. (glej Quis cor. str. 53).

Havlíček sam je hotel svoje nedostatno poznanje o Jugoslovanih dopolniti s potovanjem po njihovem ozemlju. Opustil je prvotni načrt potovati po Turčiji ter hotel v letu 1844 prepotovati Ilirijo. V avgustu je nameraval biti na Štajerskem in Kranjskem, torej med Slovenci. Ta kratka doba je morala Havlíčkovemu bistremu razumu in njegovi dovezetnosti zadostovati, da je spoznal ljudstvo, jezik in razmere Slovencev tako, kakor je dokazal pri opisu ruskih razmer v svojih »Obrazech z Rus«. Nameravano potovanje, čegar natančnejši načrt je priobčil svojemu prijatelju K. V. Zapu v Lvovu, je opustil. (Dopis iz Moskve z dne 22. maja 1844. natisnjen Kor. str. 140). Pozneje ni nikdar v življenju imel več priložnosti obiskati slovenske kraje, le pod nemilimi okolnostmi je prišel v Celovec, torej v bližino Slovencev. V letu 1849, ko je veljalo za Prago obsedno stanje, je grozilo vojno sodišče na Hradčanih Havlíčku kot uredniku »Národních Novin« s tem, da ga bodo poslali v Celovec, »kakor da bi vlada smatrala notranje avstrijske dežele in Tirolsko za Botanybay za deportacijo. («Slovan« od 26. junija 1850 zv. 7., stran 373 i. d. Tob. d. III. št. 2, stran 970—971). Kakor znano, je pa bil Havlíček interniran šele v decembru leta 1851 v Brixenu; v Celovcu je bil interniran v marcu 1852 Friderik Viljem Košut, župnik češke evangelične cerkve v Pragi (glej o tem moj članek v »Českém Bratru« leta 1912.)

Havlíček je omenjal Slovence le kot žurnalista in literata. Kot žurnalista je omenil Slovence za se le redko; večinoma jih je navajal skupno z Iliri (Jugoslovani) in drugimi Slovani sploh; a čisto vstvarja stike in najde docela sorodne razmere med češkim in slovenskim narodom.

Havlíček se poslužuje pri narodopisni označbi Slovencev izmenoma naslova »Slovenci« in »Slovinci«; poslednjemu seveda daje prednost. Ime »slovenski« ga nekoliko moti, kajti ogrski Slovaki imenujejo svoje narečje tudi slovensko, tako kakor imenujejo prebivalci Kranjske in Štajerske sebe Slovence in svoj jezik slovenski. (Glej opombo v čl. »Slovanská politika« v »Slovanu« v juliju 1850; Tob. d. III. č. 1. str. 182).

V »Češki Čebelici« govori samo o »Ilirih«, a misli popolnoma jasno pod tem priimkom glavno Slovence. (Glej »Češka Včela« č. 60, 29. VII. 1845 str.; odtisnjena v: Quis, Básn. spisi K. Havlíčka, zv. III. str. 208—10.) Na drugem mestu postavlja v eno vrsto Kranjce in Slovence tako kakor Čehe, Moravane, Slovake; ravno v tem članku našteva posamezne dežele, obljudene od Jugoslovanov*) in konec stavka »in pristavimo ravno Kranjsko, Spodnje Štajersko, Istro« nam dokazuje, da je računal s Slovenci kakor s samostojnim plemenom. (Nár. Nov. 1848, č. 211. 14. XII. S. 833., Tob. d. II. č. 2. S. 938 in 939.) V članku »Slovanská Politika« razlaga, da po slovničnih in leksikalnih znakih lahko razločujemo štiri skupine slovenskih narečij; v četrti navaja »Slovence, Srbe, Hrvate in Bolgare (Članek »Slovanská politika« je izšel v »Slovanu« v juliju 1850., Tob. d. III. č. 1. str. 174.)

Iz navedenih citatov razvidimo tudi, da pojmuje Havlíček razmerje Slovencev k Jugoslovanom kot celoti še v znamenju ilirizma, s katero strujo je simpatiziral. Kajti po Ljudevitu Gaju je imela Ilirija obsegati celo Jugoslovanstvo, k Ilircem so imeli spadati tudi Slovenci. (Glej Tobolkov uvod k članku »Slovan in Čeh«, priobčenem v »Pražkih novicah« (februar in marec 1846, št. 14—25, S. 53 in nas. str. 31.) V navedenem članku opozarja Havlíček bralca na to, da je v Ilircih zastopano v malem celo ostalo Slovanstvo: Štajerski in koroški Slovenci so kakor kaki ilirski Čehi, ponemčeni s primesjo protestantizma,

*) Pri tej priložnosti naj bode naveden Havlíčkov citat iz »Pesmi o osvobojenju Srbije«. Med slovanskimi sestrami, katere pride osvoboditi Rusija, so navedene tudi dežele, obljudene od Slovencev, kakor Ilirija, Karintija, Štajerska, Benečanska, Koroško.

najbolj izurjeni v rokodelstvu. (Tob. d. I. str. 54; potem sledi nadaljno primerjanje). Tukaj tudi pokazuje na razcepljenje Jugoslovanov in kako so od vseh strani nanje škodljivo vplivale razne narodnosti, kakor madjarska, nemška, italijanska in druge, kako so jih deloma ponemčile, pomadjarile itd.; hud udarec proti edinstvu je, da priznavajo dvojno vero, katoliško in protestansko. (Tob. d. I. str. 50.) Pet literatur je vladalo med Jugoslovani do poslednjih dob, med njimi tudi kranjska (slovenska), in pri tem se niti ne oziramo na razne jako važne razlike v pravopisu, kjer so si Jugoslovani priborili mučeniško krono z raznimi pravopisnimi sektami. Preobrat je nastal z ilirizmom Ljudevita Gaja (Glej opombo o tem tudi v članku »Die deutschen Hegemonen« v Nar. Nov.; Tob. d. II. č. 2. str. 527). V zvezi z ilirskim gibanjem je pomagala Ilircem mnogo tudi misel Slovanstva in slovanske vzajemnosti, z njeno pomočjo so se Jugoslovani naučili smatrati se za eden narod; vsi, torej tudi štajerski in kranjski Slovenci so odprli oči in izprevideli, da so si bolj podobni nego so preje mislili; razumeli so, da poginejo v ničnosti in vtonejo v boju z velikimi, močnimi narodi, ako bodo še nadalje gojili množico malih literatur, vsako z drugim čudnim in okornim pravopisom. (Tob. d. I. str. 50—51).

Večjo in gotovejšo nado nego v navedenem članku izraža Havlíček pozneje v »Slov. Politiki«:

Slovenci, to je slovanski prebivalci na Koroškem, Kranjskem, Štajerskem in sploh v takozvanem ilirskem kraljestvu, govore narečja, katera se sicer jako razlikujejo od književnega jezika srbsko-ilirskega, kakor je sploh ta rod bolj podvržen uničujočemu vplivu nemščine, tako se tudi drugače razločuje od Jugoslovanov: v novejših dobah pa vlada med vsemi Slovenci, ki so bolj izobraženi in posebno med mlajšimi književniki hvalevredno stremljenje, približevati se polagoma vedno bolj k glavnemu književnemu jeziku dubrovniško-srbskemu in se ž njim časoma popolnoma združiti. Tudi sedaj je popolnoma sprejet zagrebški pravopis, na mesto prejšnega neotesanega, in s vsako dobo vidimo rasti podobnost slovenščine k srbsčini. (Glej Tob. d. III. č. 2. str. 182—183).

Zato je Havlíček uže prej l. 1849 radostno sprejel Majerjevo slovensko slovnico (Glej Nar. Nov. 17. januarja 1849 č. 14. S. 54; Tob. d. II. št. 2. S. 942), rekoč: »To je vrsta kranjsko-ilirske slovnice, popolnoma originalna. Gospod pisatelj izhaja iz stališča,

naj bi se slovanski jeziki vedno bolj približevali na prirodni način, navaja praktična navodila, po katerih naj bi se moglo to vzajemno približevanje najbolj uresničiti in sicer pri vseh slovanskih narečjih z največjim ozirom na ilirščino. Gospod Majer ne zabreda pri tem kakor mnogi filologi do prenapetosti, in njegova pravila se dajo skoro vsa rabiti v življenju, s čemur bi ideja slovanskega jedinstva gotovo pridobila. Če tudi je knjiga pisana največ za Ilirce, moremo vseeno zagotavljati, da jo nobeden slovanski pisatelj ne da iz rok brez koristi in da mu da povod, da poskuša nekaj podobnega v svojem narečju.

Posebno ceno imajo tudi slovanski (ilirski) pregovori, katerih navaja pisatelj proti koncu prilično 1400 v izberi, gotovo tudi ne mal prispevek za slovanske raziskovalce.

V tej kritiki in tudi v drugih omenah, katere tukaj na raznih mestih navajamo, vidimo Havlíčkov nazor o razmerju Slovencev k Slovanstvu sploh in k avstrijskim Slovanom posebno. Ali še z večjo ljubeznijo nam kaže Havlíček češko-slovenske stike in sorodne razmere obeh narodov. Priložnosti je bilo dovolj pri razpravljanju o dogodkih v državnem zboru; pozneje, še bolj v dobi nastopajoče reakcije je lahko kazal na kršenje ravnopravnosti narodnosti in jezika slovenskega in češkega, kakor homo videli pozneje. Popolnoma prav pravi Havlíček v »Slovanski Politiki«, da je v Avstriji druga vlada na Češkem in zopet druga nad sredoavstrijskimi Slovani. («Slovan» v juliju 1850 str. 552 in nas.; Tob. d. III. st. 1. str. 175). Misli s tem različnost prakse in sploh uradnega postopanja napram občinstvu v čeških in slovenskih deželah in veliko razliko raznih naredb in uradnih izvršeb. Kajti še le trdi Bachov nemški centralizem je popolnoma odstranil različni položaj posameznih dežel in naredil iz njih enako vredne dele avstrijske državne enote. Ravno tedaj so Slovenci in Čehi dovršili težko dobo narodnega in političnega vstajenja. Zato je Havlíček z veseljem sprejel češko-slovensko sodelovanje ne samo na polju literature in politike, za katero se je zavzemal njegov časopis, marveč tudi na gospodarskem polju. Že leta 1845 nam oznanja z veseljem v »Češki Čebelici« št. 60. 29. VIII. str. 234 (Odtisnjeno v Quis: Básnické spisy Karla Havlíčka, zv. III. str. 208—210):

«Iz zadnjega splošnega zborovanja kralj. ilirskega gospodarskega društva vidimo jako razveseljive stvari o napredku v tem kraljestvu, od katerih navedemo tukaj čitatelju samo ne-

katere. Na svoje lastne stroške je društvo založilo nekoliko važnih gospodarskih spisov, kakor: »Vinoreja« od duhovnika Vrtovca, »Bukve za kmeta«, »Poljudno navodilo za zdravljenje živine«, »Kranjski džbelarčik«, druga izdaja, potem »Pratiko« in gospodarski časopis: »Kmetijske in rokodelske Novice«, in kmalu izide kranjski »Vrtnar«. Pratique se je letos razpečalo 35.000 izvodov in »Novice« imajo 1117 naročnikov! Znatno število za tako malo deželo, da ne rečem sramota za nas! Z veseljem je omenilo društvo uspešno vpeljavo češkega načina tkanja in čeških predic po Kranjskem in je izrazilo pri tej priložnosti svojo hvaležnost g. Benjaminu Pichlerju. Ta gospod daje na razpolago nekega Čeha, dobrega tkalca, kateri hodi po različnih krajih in podučuje tamošnje ljudstvo v češkem tkanju. Koga izmed nas bi ne veselilo, da se vsaj nekaj morejo drugi naučiti pri Čehih! Skrbimo, da se bo to pojavljalo vedno češče. V letošnjem oktobru priredi ravno to društvo v Ljubljani razstavo sadnih pridelkov, na katero se morajo poslati vsi pridelki domačega sadja z opombo, kako se po kranjsko imenujejo. Tega bi se lahko mi od njih učili. Sadna razstava bi naši sadjereji mnogo koristila, in mogoče jo bomo kmalu imeli, ker imamo vže cvetlične razstave in od cvetlic k sadju ni daleč, ali gotovo je, da če bi pri nas imeli tako razstavo, bi se malokedo spomnil na češka imena. Ali kaj! samo, da vemo, kako se to nemški imenuje, pojedli jih bomo že! Ilirci pa ne mislijo tako, in če bog da, bo tudi pri nas še kedaj tega konec«.

Že tukaj nam Havlíček jasno kaže, kako je slovenski in češki živelj prepojen nemščine. Neblage posledice nemške jezikovne nadvlade nam opisuje še izrazitejše v »Slovanu« (v političnem pregledu). Dobesedno pravi:

»V nekem nemškem listu čitamo trpke tožbe radi nizke izobrazbe ljudstva v tržaški okolici in v Istri. Baje nihče bi ne verjel, kako zaostalo je to ljudstvo: v nekaterih krajih se vasi nekaterikrat še med seboj vojskujejo, nobenega popotnika ne pustijo v notranjost dežele in nekoga, ki je tam izvajal znano umetnost požiranja nožev, bi ljudstvo malone bilo ubilo kot čarodeja. In niti takozvana civilizacija mest, ki je italijanska, ne more imeti nikakega vpliva na ljudstvo, ki italijanščine ne razume.« Tako pravi ta list proti svoji navadni tendenci, kajti kar je v Istri res, mora biti v tem slučaju tudi na Češkem prav. Kakor je znano, postala je v Istri italijanščina, ker je bil tu jugo-

slovanski narod od Italijanov podjarmljen in obvladan, ravno kakor pri nas iz istih vzrokov nemščina, jezik gospode, sredstvo izobrazbe. V mestih in trgih Istre (tako kakor v Dalmaciji) vlada povsod italijanski jezik, tako kakor še sedaj pri nas na Češkem nemščina, ali ljudstvo samo po vaseh in deloma tudi po mestih ne razume drugega jezika nego svojo slovansko materinščino, na podlagi katere se pa ne more izobraziti, ker vsi izobraženci govorijo samo italijansko. Tukaj imamo torej zopet na kratko razloge, kateri vzpodbujajo vsakega pravega demokrata, naj se briga za uveljavljenje domačega jezika, brez katerega je ljudstvu nemogoče povzpeti se do večje izobrazbe.» (Slovan, 3. avgusta l. 1851, šte. 55. S. 191 in nas.; Tob. d. III. št. 2. str. 1446—47).

Nizko izobrazbo slovenskega ljudstva omenja Havlíček uže prej v kratkem sarkastičnem izreku (zato pod rubriko »Želo«) v »Češki Čebelici: »Die Tschitscherei«, s pomočjo nekega nemškega pisatelja na novo odkrita deželca v Avstriji. — Izšla je namreč nedavno v Trstu knjiga (1845): Die Golazberge in der Tschitscherei. Ein Beitrag itd. V uvodu pravi: »Dieses edle Räuber-volk, die Tschitschen, sind nicht mehr wie sonst der Schrecken der Reisenden.« Gre tukaj za malo ilirsko deželico, katere prebivalci se imenujejo Čiči. (Glej »Češka Čebelica«, št. 11., 6. febr. 1846, str. 44; natis: Quis: Básnické spisy K. Havlíčka zv. III. str. 215—216). —

Glavni vzrok, da je Havlíček govoril o Slovencih, je iskati v zasedanju državnega zbora in v njegovem prebivanju na Dunaju. Prvikrat so se tukaj sestali zastopniki češkega in slovenskega naroda.

Sicer se je vstvarila v državnem zboru na Dunaju slovanska desnica, h kateri se pa niso prištevali vsi Jugoslovani. Kajti z nemško levico so glasovali šestokrat tudi Slovenci. (Glej Masaryk: K. Havlíček str. 38.) Čehi so bili federalisti, Slovenci so šli z nemškimi centralisti. Ko so preložili državni zbor do Kroměříža, stremili so češki poslanci za tem, da bi vstopili v njihov klub drugi Slovani in med njimi tudi Slovenci iz Štajerske, Koroške, Kranjske in Istre in da bi tvorili tako »Slovanski klub«. (Glej Tob. d. II. št. 1. str. 321). Nekateri Slovenci so se nekoliko približali radi resnih opominov svojih volilcev Čehom, ali nikoli se niso z njimi popolnoma združili, kakor sodi nepravilno Apih v »Österreichisches Jahrbuch«, letnik 1894 str. 33. (Glej Glücklich str. 27, 28 in 95.) Vidimo, da so uže takrat Čehi složno nastopili,

ne pa tudi nezavedni Slovenci. O njihovem državnopravnem stališču so vladali različni in nejasni nazori tudi v čeških političnih krogih. Tako je priporočala »Slovanska Lipa« (dne 24. in 28. jan. l. 1848.) za Ogrsko narodnostno razdelitev, pri Čehih in Slovencih pa teritorialno. (Glej Chalupný str. 460). Palacký razlaga l. 1848. svojo avstrijsko idejo in avstroslovanski program: »Ker misel na državno samostojnost posameznih avstrijskih narodov, med njimi tudi Slovencev, ni nič drugega nego varljiv sen, uveljavila se je proti temu ideja o državni združitvi teh rodov, ki postaja potrebna. (Glej Masaryk str. 124—125.) Na kratko rečeno, Palacký je smatral slovensko in češko samostojnost za golo nemožnost. V svojem »prvem načrtu« avstrijske konstitucije, ki je bil napisan na Dunaju v mesecu septembru l. 1848. je razlikoval 4 skupine avstrijskih dežel; četrto skupino tvorijo ilirske dežele: Koroška, Kranjska, Primorska, Dalmacija. Poznejši predlog Palackejevega konstitutivnemu odseku državnega zbora obsega nejasne točke. Po Springerju (Protokolle 26) je predlagal osem narodnih skupin. K ilirskim deželam prišteva: Slavonijo, slovensko Štajersko, Koroško, Kranjsko in Primorsko. K jugoslovanski skupini: Dalmacijo, Hrvatsko, Slavonijo in Vojvodino. Prav omenja Masaryk nekatera nesoglasja: Cela Koroška naj bi spadala k ilirski skupini? In ne kot večinoma nemška dežela k skupini avstrijsko nemški? Tudi bi lahko bilo nejasno, kaj naj pomenja Slavonija v skupini ilirski (samo Granica?) in kaj v skupini jugoslovanski? Omenjam, da je Palacký priklonil Primorje k ilirski skupini; ali vendar bi mu morale biti znane tamošnje razmere vsaj toliko, da je prevladoval v Primorju italijanski živelj, ki bi se ne bi bil tako lahko podvrget Slovincem, ki so bili do tedaj pod italijansko nadvlado. Palacký je šel s svojim predlogom jasno Slovanom na roko. Ni mogoče določiti, do katere meje je soglašal Havlíček v tej točki, ki se tiče Slovencev, s Palackým, čegar program je v celoti tudi on sprejel. Manj ugoden za Slovence je bil predlog nemške levice v novembru 1848, ki si je želela sporazuma s Slovenci, ker se je bala grozeče reakcije. Hotela je skupno z njimi nastopati proti centru. Po tem predlogu naj bi bila Avstrija federativna država, sestavljena iz pet narodnih držav: med njimi je bila slovenska (Kranjska, južna Štajerska itd.) s slovenščino kot uradnim jezikom. Istra naj bi spadala k italijanski državi in Koroška k nemški. Posledica te izpremembe v politiki je bila po »Narodnih novinah« ta, da je prestopilo pre-

cejšnje število slovanskih poslancev iz Kranjske in Primorske odločno na slovensko stran in med njimi mnogi, kateri so do tedaj kot Švabi na svojo lastno škodo držali z levico (Glej Tuma str. 241—243.)

Vrnimo se Havličku, k njegovim lastnim izvajanjem o Slovencih v državnem zboru. Državni zbor nam predstavlja vso raznolikost in razcepljenost avstrijske države; med navedenimi narodi so zastopani tudi Slovenci. (Nar. Nov. l. 1848, št. 221, 27. januarja, l. 871.; Tob. d. II. št. 1. S. 242—3). Začetkoma so bile struje v državnem zboru še precej nejasne, samo tri parlamentarne skupine so polagoma stopale v ospredje: centralisti, frankfurtisti in federalisti. K zadnji stranki spadajo Čehi, Poljaki in Slovenci iz Štajerske, Kranjske itd. »Hočejo preustrojiti Avstrijo v zvezo dežel z enakimi pravicami, katerih vsaka doma gospodari po svoji volji in ki so združene pod isto dinastijo.« (Nar. Nov. 1. avgusta 1848 št. 93, S. 356; Tob. d. II. št. 1. str. 89).

Samo s pomočjo federalizma so se mogli Slovenci in Čehi z uspehom braniti proti skupnemu sovražniku Slovanstva, proti Nemcem. Kaže na podobno usodo Čehov in Slovencev. Odklanja očitane reakcionarstva na rovaš Slovanov in očita Nemcem in Madjarom nepoštenost proti Slovincem in Čehom. Nočemo niti govoriti o tem, da je bil velik del nadvojvodstva avstrijskega v starih dobah obljuden od Slovanov, o katerih govorijo dandanes edino zgodovinski ostanki, opozarjamo samo na Koroško, Kranjsko, Štajersko, Vojno Granico (kot na dokaze nemške nenasitnosti, ki vpije do neba.« (Nar. Nov. št. 146. 29. sept. 1848, S. 571; Duch Nar. Nov. S. 27—29; Tob. d. II. č. 1. str. 149). Frankfurtovc bi radi vse takozvane nemške provincije Avstrije in med njimi Slovence na Štajerskem, na Kranjskem in v Primorju podvrgli pod frankfurtovsko vlado«. Ta stremljenja so pomagala tudi k oktobrski revoluciji na Dunaju. (Nar. Nov. 25. oktobra 1848, č. 168, S. 659; Tob. d. II. č. 1. str. 188). Takratno stanje avstrijskih razmer je napolnjevalo Havlička s skrbjo. Vidi, da je še dolga cesta, predno ustvarimo iz bivše absolutne nemško-madžarske Avstrije konstitutivno federalno državo, svetišče ravnopravnosti vseh narodov! Pri vseh narodih vladajo nezadovoljive razmere in v nenemških srednjih avstrijskih deželah nagibanje k Frankfurtu in velika premoč nad Slovenci (Nar. Nov. 10. listop. 1848, št. 182, S. 715; Tob. d. II. št. 1. S. 213). Tembolj se je zdela potrebna zveza avstrijskih Slovanov, katero zahteva, opozarjajoč

na žalostno stanje jugoslovanskih narodnosti v Dalmaciji: »Vsi Čehi itd. Srbi, Hrvati, Dalmatinci, Kranjci, Slovenci, vzpodbujamo se k sodelovanju, dasi smo sedaj ubogi narod v Evropi, ali to nas drži, to nas časti, da nosimo skupno težko usodo in jo drug drugemu na bratski način olajšujemo. To nam pomaga do boljših časov, ki morebiti niso več daleč. (Nar. Nov. 14. jan. 1848, št. 211, S. 833; Tob. d. II. str. 2 S. 939). Razmere so se pa poslabšale in zato pravi Havlíček v dobi, ko se je v Kroměřížu glasovalo o suvereniteti naroda: »Proti Avstriji stojijo Italijani, Poljaki in Madjari; ostali Slovani, med njimi Slovenci, kateri so s svojo krvjo pomagali reševati Avstrijo na Laškem, na Dunaju, na Ogrskem in v Galiciji, so sedaj po dokončanem delu prezirani in namesto nagrade se jim vriva nemška centralizacija s konstitucijskimi oblikami, težki davki, 500.000 vojakov in ostali veliki državni zbor. Krasne nade za bodočnost! (Nar. Nov. 11. jan. 1. 1849, št. 9, S. 33; Duch Nar. Nov. S. 45—47; Tob. d. II. št. 1. S. 270; Tůma str. 259.) Ali še pozneje je upal Havlíček, da ostane med strankami kroměříškega zbora slovanska desnica najmočnejši klub; misli, da se namere uresničijo, namreč, da bi se cela desnica razdelila sama na štiri dele, namreč češki, moravski, rusinski in slovenski (jugoslovanski), katerih vsaki bi imel svoja lastna posvetovanja, tako da bi se ti štiri oddelki združevali samo v slučaju potrebe in bili sicer spojeni samo s pomočjo volilnega odseka. Na ta način bi se desnica zopet ojačila in tudi številno bi se povečala, ker mnogi, posebno Moravci in Jugoslovani, ki še niso bili združeni v desnici, bi pristopili mnogo lažje k moravskemu in jugoslovanskemu oddelku. Nadalje zahteva Havlíček: Ravno sedaj, ko gre zato, da bi se vsi moravski poslanci združili v svojih posebnih zadevah, ko tudi nek jugoslovanski poslanec P.*), katerega radi njegovega obnašanja sumničijo, da zastopa v slov. klubu ministrska ušesa, se poteguje sedaj za ustanovitev popolnoma neodvisnega jugoslovanskega kluba: ravno sedaj bi bila najbolj primerna doba, preustrojiti na ta način slovanski klub, da bi bil on sam nekaka slika bodoče slovanske federacije. (Glej Nar. Nov., 10. februarja 1849, št. 35, S. 137; Tob. d. II. st. 1. S. 307—8.)

*) Menil je s tem očitno poslanca Pfluga, ministrskega svetnika, kateremu je ministrstvo poverilo 1. 1850 preosnovno hrvatske ustave. V državnem zboru na Dunaju in v Kroměřížu pridobil si je zaupanje ministrstva. (Glej Slovan, 24./VII. 1850 Sv. 7. S. 632 in nasl.; Tob. d. III. št. 2. str. 1009).

Kmalu na to je bil kroměříški državni zbor razpuščen in proglašena oktroirana ustava z dne 4. marca 1849. Trditev v »Allgemeine Augburger Zeitung« (Beilage zu Nr. 88 vom 28 März 1849, S. 1349—50), da sta Kranjska in Koroška postali vsled te ustave samostojni provinciji, ni bila resnična, podobno kakor mnogo drugih izvajanj, na katera je Havlíček reagiral v Narodnih Novicah (št. 81. 5. aprila 1849. S. 321; Tob. d. št. 1. S. 403.) Nasprotno, oktroirka ni mogla nikakor zadovoljiti Slovencev, kakor dokazuje jasna slika bodočnosti, katero slika »Komentar oktroirane ustave« v tretjem poglavju, kjer govori o državljanstvu: da bi se lahko Nemci povsodi zaplodili in da bi se dosegel ideal ministrske politike, t. j. Avstrija bo samo velika kolonija nemštva. Bodo sicer vsi narodi ravnopravni, ali nemščina bo imela povsod, med Slovenci in Nemci, isto pravico. Nemščina bo torej najmanje desetkrat nadkriljevala ostale jezike: Avstrija ostane nemška vesela, drugi narodi bodo samo privesek. (Nar. Nov., 14./III. 1849, št. 62. S. 245; Duch. Nar. Nov. S. 60—64; Tob. d. II. st. 1. str. 365—6; Tuma str. 273; Masaryk S. 443). To prorokovanje se je nanašalo največ na Čeha in na Slovence, proti katerim je bil naperjen v prvi vrsti nemški naval. Havlíčkova skrb glede Slovencev se je tudi izpolnila. Kmalu je dobil priložnost opozarjati v Narodnih Novinah in v Slovaneu na kričečo krivičnost vlade, na kršenje ravnopravnosti v uradu, v šoli in sploh v javnem življenju, na pr. na ravnanje s dr. Ambroseem v Ljubljani.

Na podlagi dveh okoliščin bi se bilo sicer dalo soditi, da misli vlada z zakonito ravnopravnostjo popolnoma odkritosrčno. Pred vsem je bila l. 1849 v avgustu na Dunaju ustanovljena komisija, da bi sestavila juridično-politično terminologijo; za Slovence je bil poklican Mažgon iz Ljubljane, tudi Šulek, Mazuranić, Miklošič. Havlíček naznanja to v posebnem članku, kjer pravi med drugim: »Vsaki bolj izobraženi Slovan, naj si bo to Čeh, Slovenec itd., priznava in čuti potrebo, da bi mi avstrijski Slovani delovali predvsem z drugimi »Viribus unitis« in se približevali in zato pozdravlja to podjetje z nepopisno radostjo.« (Nar. Nov., 17. VII. 1849, št. 153, S. 607; Tob. d. III. št. 2. S. 622—4). Palackemu piše o tem Havlíček: »Mislim, da priznavate tudi važnost tega za bodočnost. Je to v dobrih rokah itd.« (Pismo z dne 15. VI. 1849; nat. v Onis Kor. str. 625.) Čemu torej slovenska terminologija, če pa uradi niso hoteli uradovati v slovenskem jeziku?

Druga okoliščina: Notranji minister Bach se je podal na informacijsko potovanje po Avstriji, da bi proučil razmere raznih dežel, ker je hotel reorganizirati notranjo upravo dežel. Havlíček tudi to motri z mezaupnostjo, z dovtipom in sarkazmom pripoveduje svojim bralcem »zanimive anekdote o ministru Bachu, njegov izrek v Celju »šele sedaj poznam slovenske razmere!« Sokrat je bil seveda naivnejši in celo rekel, da nič ne ve: ali za avstrijskega ministra je tudi to priznanje jako naivno. (Slovan, 1. junija 1850, Izv. I. S. 184 in nasl. v Tob. d. III. št. 2. str. 944—5). Ravno tako prinaša Havlíček, v poznejši notici, kako je Reichszeitung,^{*)} organ ministrov, tudi izvrstno informirana o slovenskih razmerah: »V eni zadnjih številčk pravi, da ni slovenski jezik še sposoben za uradni in šolski, in da tudi ni uradnikov, kateri bi bili sposobni v njem uradovati in poleg tega še sam slovenski narod ne more razumevati te na novo vstvarjene slovenščine. Vidimo, da je ubil z enim udarcem dvanajst muh!«

Tudi izhaja uže dolgo slovenski uradni list na vladine stroške, ravnopravnost je Slovencem od vlade zagotovljena, uradi so že zasedeni — in vseeno ministrski listi niti ne vedo, da je jezik sposoben in da so uradniki pripravljani. In ta nesrečni narod, ki ne more razumeti te »nove slovenščine!« To se je tudi prej govorilo o naših deželanih, da ne razumijo te visoke češčine, — in zato se jim je nudilo nemški. Ker ne morejo tega dobro razumeti, naj tega rajši prav nič ne razumejo, in ker imajo to v nemščini, si lahko dajo to od kogarkoli razložiti, ali te visoke slovenščine in češčine nikdo ne razume! — Tako se je govorilo na Češkem, ko smo začeli izdajati časopise v tej visoki češčini in poleg tega še v sami latinici — ali koliko se nam jih je prepovedalo, konfisciralo in tožilo. Pa vendar je ljudstvo to visoko češčino nekoliko razumelo! (Glej »Slovan« in Tob. zadnji citat).

Nato zopet citira »Reichszeitung«: »Neki poročevalec iz Ljubljane piše sledeče o krajih, kjer prebivajo Slovenci: »Nemščino popolnoma odstraniti, ali jo izključiti, kakor si to mnogi »ultra« želijo, bi pomenilo podkopavati sebi samemu zemljo, pome-

^{*)} Havlíček je pogostoma polemiziral z ministrskimi časopisi: Lloyd, Reichszeitung, Österreichische Korresp. Tako na pr. je reagiral na izvajanja »Österr. Korresp. (20 marca 1849, št. 64., S. 253), ki je branila oktroirano ustavo, in svaril Čeha in Jugoslovane pred nepremišljenimi koraki. Posebno se je obrnil do Slovencev, katere je nahujskal neki doktor.« Meni gotovo dr. Ambrosa ali dr. Bleiweisa. (Glej Nar. Nov. 28/III. 1849, št. 74, S. 293; Tob. d. II. št. 1 str. 386.)

nilo bi dati svoje orožje v sovražnikove roke; ne dovoliti, da bi se slovenščina začela razvijati, bilo bi še manj priporočljivo, ker bi se s tem globoko užalilo slovenski narodni čut in bi to pomenilo nuditi opozicionalnim listom krasno priliko, da vplivajo na ljudstvo. Naj se torej ne ovira gojenje jezika; samo ne smemo odstopiti niti pedi zemlje, ki si jo je priboril dosedaj nemški narod«. K temu citatu iz »Reichszeitunge« je pripomnil Havlíček: »To se pravi jasno rečeno to: Pustimo Slovence kričati, da nimajo slovenskih uradnikov in šol, naj gojijo svoj jezik, ali kmalu jim bo to smdelo, ko bodo videli, kake težkoče morajo premagati in med tem se ojači drugi živelj, kakor na Poznanjskem, in ko bomo v večini, preženemo jim šele njih panslavistične želje. To je alfa in omega cele te politike in narodne enakopravnosti«. (Glej Slovan, dne 23. junija 1890, zv. 6, S. 349; Tob. 1. III.—7, str. 968).

Resnične slučaje kršenja enakopravnosti slovenskega jezika v uradih, zlasti pri sodnijah, nam navaja iz »Südslavische Zeitung«: Pove nam »jako zanimivo« novico o javnem sodišču celovškega okraja, kjer so potrebovali v slovenskih zadevah tolmača. Kajti čeravno tvorijo Nemci v tem okraju šestino in so vsi drugi prebivalci Slovenci, ne razume niti eden izmed uradnikov malo slovenski, vsi so trdi Nemci. Toženec, Slovenec, se ni mogel ž njimi sporazumeti in nastala je taka zmešnjava, da so morali poklicati tolmača, starega uradnika v pokoju, ki je toženca zaslišal in vse uredil. Toženec pa ni rekuriral proti tej čudni proceduri. Kaj bi rekel Nемеc, ako bi se njemu kaj podobnega pripetilo? To je slaba pot k enakopravnosti!« (Slovan, 3. avgusta 1850, Zv. 1. S. 724 in nasl. — Tob. d. III. št. 2. J. 1024). Iz ravnostega lista, kateremu je pozorno sledil in ga večkrat citiral, navaja dopis, ki nam kaže, kako lehkomišno se med Slovenci postopa v tem oziru. Tam se piše iz Trsta, da se ljudstvo zaveda, da so bili njegovi dedi slovenski kmetje in da so tudi oni sami Slovani, kadar pa imajo opravka z uradi, izjavljajo v italijanščini: »Kaj me brigajo Slovenci, samo da živimo!« — »Kaj so proti takim razmeram stalne besede naše vlade o enakopravnosti!« pripominja Havlíček.

Opozarjal je tudi na podrobnosti sodne uprave na Kranjskem, na slovenske zapisnike in tolmače, ter vsakokrat zahteval ravnopravnost i za Slovence, — s tem je dal le vzgled Slovencem, ki za te notranjepolitične važne zadeve menda nimajo pravega smisla.

Da se ni Havlíček varal v svojem skeptičnem naziranju glede vladnih nakan, je dokazal v nadaljnem opozarjanju na kršenje enakopravnosti. V Slovani (26. aprila 1851, št. 27 S. 162 in nasl.) pravi kratko: »Vse narodnosti so enakopravne« govori § 5 naše ustave. V Celju pa je nedavno bilo izključeno nekoliko mož od porotništva, ker niso razumeli nemško! (Glej Tob. d. III. št. 2. str. 1354.) In dalje, — malo predno je prenehal »Slovan« izhajati, pravi:

Temu, ki bi mislil, da je narodna enakopravnost v Avstriji zagotovljena, moramo priporočiti, da prečita izvleček iz nekega dopisa iz Štajerskega, ki ga je prinesel Lloyd. Naperjen je proti »Südslavische Zeitung«, katera se je baje — kakor pravi Lloyd — bavila v zadnjih časih z ojačenjem slovenskega življa na Koroškem in se sedaj, ko je tam opustila svoje brezplodno početje, vrgla z istim namenom na Štajersko. Lloyd besni proti »Südslavische Zeitung«, da hoče baje v teh krajih upeljavati slovenski jezik pri sodiščih, kar je baje v mestih »unzweckmässig«, da baje zahteva, naj bi sodniki n. pr. v Celju popolnoma znali narodov jezik, to je vsa narečja, ko se baje toženci in priče, ako so iz različnih krajev, sami ne razumejo. (!) Ni potreba, da bi pripomnili, da to ne odgovarja resnici, da so sicer tu in tam v slovenščini male razlike, kakor v vsakem jeziku, ali vseeno se vsi Slovenci ravno tako dobro razumejo kakor vsi Čehi in Moravci. Ta izgovor na različko slovanskih narečij so že prevečkrat izrabili oni Nemci, ki so nasprotniki enakopravnosti, čeravno so ravno med Nemci razlike narečij mnogo večje nego med Slovani. (Slovan, 3. avgusta 1851, št. 55, S. 191 in nasl.; Tob. d. III. št. 2. str. 1450—1).

Svojo naklonjenost je pokazala vlada Slovincem tudi s tem, da ni hotela potrditi Dr. Ambrosa*) za ljubljanskega župana. V Ljubljani je zmagala pri občinskih volitvah v novembru l. 1850 slovenska opozicija in izvolila Dr. Ambrosa za župana; zato je skušala vlada oslabiti posledice slovenske zmage s tem, da ni potrdila dr. Ambrosa za župana in da je skušala vso stvar zavleči.

*) Dr. Ambros, poslanec v državnem zboru na Dunaju, je zahteval v 40. zasedanju dne 11. septembra 1848 za Slovence pravico, da bi bil pred vsakim glasovanjem prečitana predmet v slovenščini. (Tuma str. 205.) Pri proslavljanju srbske deputacije v Kroměřížu je govoril napitnico na sedanjega cesarja (Nar. Nov. št. 214, 17./XII. 1848, S. 844). Miha Ambros, okrajni komisar v Radovljici, je bil poslanec iz Ilirske (Tob. d. II št. 2. str. 934.)

Havlíček konstatira še v februarju l. 1851, da ljubljanski župan dr. Ambros ni še od vlade potrjen, čeravno so od njegove izvolitve pretekli že tri meseci. Seveda je dr. Ambros liberalen mož in pri-
staš slovanske stranke, zato nevarna oseba. Če bi bili izvolili
kranjski Slovenci v svojem glavnem mestu Nemca ali moža »mi-
ru in reda« za svojega župana, potrdila bi ga vlada kakor dr.
Seillerja na Dunaji takoj v treh dneh! Tako se godi Slovanom;
če bi bili v Ljubljani pri občinskih volitvah propadli, bi jim očita-
vali njihovo slabost, ko so zmagali, jih ovirajo zopet na drug na-
čin (Slovan, 15. februarja l. 1851. št. 8. S. 263 in nasl.; — Tob.
d. III. št. 2. S. 1267). Te ovire so privedle dr. Ambrosa, da je de-
misioniral. Dunajski časopis »Lloyd«, ki je prinesel to novico iz
Ljubljane, pripomnil je z očitno škodoželjnostjo: »Tako največ
trpe Slovenci, ki so dosegli pri občinskih volitvah polovično zma-
go!« Havlíček je prinesel to za Slovane neprijetno novico in
razlagal svojim bralcem: Kakor je znano, imeli so Slovenci dve
tretjini iz svoje stranke v občinskem odboru, kar nam jasno do-
kazuje tudi to, da je bil izvoljen za župana dr. Ambros, navdu-
šen Slovan in liberalec. Dne 13. listopada 1850 je bil izvoljen in
še sedaj, to je po štirih mesecih, ga vlada ni potrdila. Vsled tega
je dr. Ambros raje sam demisioniral. — Sicer je prav lahko ustva-
riti zakone o svobodni občini itd., če se uže naprej namerava pri-
znovati svobodo občine le tam, kjer je vladí ljubo. Hkratu vidimo,
kako se faktično krši narodna enakopravnost. Vsakdo lahko iz-
previdi, da ni vseeno za prospeli slovenske narodnosti, kako
mišljenje ima v tem oziru župan njihovega glavnega mesta, po
katerem se radi ravnaajo drugi! Povsod torej sama ljubezen!
(Slovan, 8. marca l. 1851., št. 14. S. 403 in nasl.; — Tob. d. III.
št. 2. str. 130—11.)

Namera vlade se pa ni tako hitro posrečila in je povzročila
ravno nasprotno. Že v naslednji številki je lahko Havlíček pri-
občil bralcem: »Kam vede ravnanje sedanje vlade, vidimo v novejši
dobi v Ljubljani, glavnem mestu Kranjske. Tam je bil izvoljen za
župana pred 4 meseci g. Ambros liberalen in naroden mož, in sicer s
samo 16 glasovi med 29, dokaz, da je bila nasprotna stranka zadosti
močna. Vlada ga noče potrditi uže 4 mesece in zato je podal
svojo demisijo. In kaj se je zgodilo? Soglasno so odklonili mestni
zastopniki njegovo demisijo ter vložili prošnjo na vlado, naj bi
potrdila g. Ambrosa za župana. Ergo so se za 4 mesece združili
radi takega postopanja vlade z g. Ambrose in i prejšnji njegovi

sovražniki! — Podobno se bo godilo povsod v Avstriji! (Slovan, 15. marca 1851, št. 16. S. 455; — Tob. d. III. št. 2. str. 1315—16.) Saj so se dogodili podobni slučajji opozicije v občinah »tudi drugje; nanje smo že opozarjali v »Slovanu«. Na primer v Gradcu na Štajerskem, kar je prinesel nek dopisnik v »Reichszeitung«. Ni pozabil omeniti, da traja na Spodnjem Štajerskem, kjer, kakor je baje znano, stanujejo Slovenci, opozicija proti ustanavljanju občin, tako kakor baje tudi na Kranjskem, in se vpraša, ali ni to ona narodna opozicija? — »Seveda«, pripomni na to Havliček, »je to ona narodna opozicija, ki dobro čuti, kam bi privedla sedanja občinska uprava, to je združitev mnogo vasi: to je ona slovanska opozicija, katera je od nekdaj navajena na občinsko svobodo in katero preveč ceni, nego da bi si jo dala odčarati à la Bosco. (Slovan, 21. avgusta 1850. Qu. S. 854 in nasl.; — Tob. d. III. št. 2. str. 1051—2).

Tako Slovan. Čudim se, da ni Havliček v »Slovanu«, ki je vendar prekipeval protiklerikalnih napadov in novic iz raznih dežel, črpal tudi iz življenja Slovencev snovi v to svrhu, saj bi se bila lahko našla v klerikalni deželi. Morebiti je imel pozneje v misli slučaj iz slovenskega življenja, ko je pisal pesem: Oj ti Nacek Lojola (naperjeno proti ustanovitelju jezuitskega reda Ignaciju iz Lojole). Nahaja se tam verz:

„Když by tebe, synu temnot, protivníka světla,
se strěchy lubljánská bóra do Adrie smetlá!“

To je tudi zadnja omemba (pravzaprav namigavanje) Havličkova o Slovencih, pisana pred izgonom v Briksen, 12. listopada 1854 predpoldne.

(Konec prih.)

Gradivo.

Ustanovitev Bleiweisovih „Novic“.

Priobčil dr. Ivan Prijatelj.

(Konec.)

Ako je mislil gubernier Weingarten, da je s svojim pisanjem z dne 2. maja 1842 zadostil vsem zahtevam Sedlitzkega, se je mogel skoro prepričati, da se je motil. Policijskemu grofu na Dunaju še ni bilo dovolj garancij za novi slovenski kmetijski listič,

da bi se iz njega ne razvilo kaj državi nevarnega. Pisal je Weingartenu novo poslanico naslednje vsebine:

»Po poročilih, vljudno mi podanih v cenjenem pisanju Vaše ekscelence z dne 2. maja t. l. števil. 517, se v splošnem zdi, da bi se morebiti pač moglo dovoliti tamkajšnjemu knjigotržcu Jožefu Blazniku nameravano izdajanje tedenske priloge k časopisu 'Carniola', ki naj bi pod naslovom: 'Kmetiške in rokodelske novize' prinašala v kranjskem jeziku za ondotno nemškega jezika nezmožno podeželno ljudstvo občnkoristen poduk o kmetijstvu in obrtniji.

Da pa bom mogel s popolnim mirom dati končno dovoljenje za izdajo te priloge, moram tem bolj vztrajati na svoji v pisanju z dne 4. januarja t. l. kot pogoj stavljeni zahtevi po predložitvi popolnega programa in nekaterih poskusnih listov z vsemi rubrikami, ker se dá samo na ta način s sigurnostjo spoznati podrobnost in delavnost napominanega podjetja.

Proseč Vašo ekscelenco, naročiti tiskarju Jožefu Blazniku, naj izpolni imenovani pogoj, in mi nemudoma doposlata tozadevne od njega zbrane rokopise v svrhu končne rešitve obravnavanega podjetja, imam čast itd.

Na Dunaju, dne 12. junija 1842.

Sedlnitzky.«

A ne samo podatki, ki mu jih je bil poslal Weingarten, Sedlnitzkemu niso zadostovali, tudi poročilo ljubljanskega policijskega ravnatelja Uhrerja mu je bilo premalo natančno. Zato je istega dne pozval tudi Uhrerja, naj mu podrobneje poroča:

»Kakor je Vašemu blagorodju znano, namerava izdajati ljubljanski tiskar Jožef Blaznik tedensko prilogo k časopisu 'Carniola', ki naj bi prinašala pod naslovom ... itd. kakor zgoraj. Za odgovornega urednika se predlaga doktor prava Jožef Orel. Vaše blagorodje je sicer že izdalo v poročilu na c. k. ilirsko deželno predsedništvo z dne 26. aprila t. l. števil. 38 o vednosti in zanesljivosti tega drja Orela ugodno izpričevalo. Da bom pa mogel o tem moji rešitvi prepuščenem predmetu s popolnim mirom odločiti, želim dobiti vendar še podrobnejše podatke o narodnosti, o prejšnjem življenju, o družinskih, premoženjskih in drugih razmerah imenovanega drja. Orela, o njegovih načelih v verskem, političnem in moralnem oziru, o njegovih zvezah, opravkih in načinu njegovega življenja sploh. Zato prosim Vaše blagorodje, da si preskrbi

neopazljivim potom takih podatkov in jih predloži meni obenem z izjavo glede vprašanja, je li dr. Orel potemtakem za uredništvo imenovanega podjetja popolnoma zadostno sposoben in zanesljiv.

Obenem prosim, da mi poda Vaše blagorodje izcerpano karakteristiko vpokojenega c. k. gubernskega svetnika, Janeza Nepomuka Vesela, predloženega za cenzorja imenovanega lista, z ozirom na njegove sedanje in poprejšnje razmere, njegovo znanje kranjskega jezika in njegovo znanstveno izobrazbo. K vsemu temu blagovolite priložiti svojo izjavo, dali in v koliko je ta mož vspособljen, oskrbovati s popolno sigurnostjo cenzuro napominanega lista.«

Prvi se je odzval temu pozivu v odsotnosti ravnatelja Uhrerja ljubljanski policijski komisar Suchanek. Njegovo poročilo se je glasilo:

»Štev. 79.

Velerodni grof!

Vaša ekscelenca!

Pokorno odzivljajoč se visokemu pozivu z dne 13. p. m. . . . si dovoljujem spoštljivo predložiti rezultate tozadevnega pozvedovanja.

Dr. Jožef Orel je doma iz Skopega na Primorskem, 45 let star, oženjen, oče 6 otrok in živi že 18 let v Ljubljani, kjer je po nekem sorodniku podedoval posestvo šte. 10 v Karlovškem predmestju. Pridobivši si doktorsko čast, se je bavil tu s spisovanjem pravnih spisov, pri čemer pa se je s svojim pikrim načinom pisanja in pogostimi neprimernimi izrazi, ki se jih je v svojih sestavkih neredko posluževal zlasti napram odvetnikom, tako zameril svoji predpostavljeni oblasti, deželni sodnji, da se je končno proglasil za odvetništvo nesposobnega. Vsled tega so ga mnogi mlajši doktorji preskočili. V svojih prejšnjih letih je obiskoval posebno rad vesele in živahne družbe, a obilne skrbi, ki mu jih je povzročala vzgoja njegovih podrastajočih otrok, so storile, da že nekaj let kaže resnejše in možatejše vedenje z odločnim znakom očeta, ki mu je blaginja njegovih otrok pri srcu. Kar se tiče njegovih načel v verskem, političnem in moralnem oziru, se ni nič slabega pozvedelo o njem. Sicer se bavi tudi še sedaj deloma s sestavljanjem pravnih spisov, vendar ga oskrbovanje njegovih obširnih posestev, katerih večina se nahaja na barju, tembolj zaposluje, ker

obravnava ta predmet odločno znanstveno in smatra poljedelstvo za edini vir svojega pridobitka, s katerim tudi vzdržuje svojo družino. Sicer nima nikakšne leposlovne izobrazbe, tudi so mu forme finejšega sveta povsem tuje, vendar v poljedelstvu, sadjarstvu in v obrtnih strokah, zvezanih z gospodarstvom, je tukajšnji kmetijski družbi doprinesel take dokaze svojega tozadevnega znanja, da ga štejejo sedaj po pravici med prvake tega zavoda, kar sledi iz tega, da je bil pri letošnji majski volitvi predlagan za družbinoga tajnika. Pri tako upoštevanja vrednih sposobnostih in z ozirom na okoliščino, da je Orel kranjskega jezika docela večč, sem neodločilnega mnenja, da bi se mu utegnilo uredništvo imenovanega lista, ki naj bi prinašal v kranjskem jeziku tukajšnjemu nemščine nezmožnemu deželnemu ljudstvu občnokoristen poduk v poljedelstvu in obrtniji, zaupati s popolno sigurnostjo.

V smislu nadaljnjega visokega poziva, da izcerpano karakteriziram vpokojenega c. k. gubernskega svetnika Janeza Nepomuka Vesela, predlaganega za cenzorja imenovanega lista, pokorno poročam, da je gubernski svetnik doma iz Gospića na vojaškem Hrvaškem, 69 let star, vdovec, oče štirih že dorastlih otrok. Njegov najstarejši sin je aktuar pri tukajšnji mestni in deželni sodniji, drugi okrožni zdravnik v Postojni, tretji koncipist pri tukajšnjem guberniju. Vesel se nahaja že nad 40 let na Kranjskem v gubernski službi. Dosegel je bil mesto okrajnega glavarja v novomeškem okrožju in je prišel pred 18 leti kot prvi svetnik k guberniju v Ljubljano, kjer se je ob najrazličnejših povodih izkazal na najugodnejši način.

Leta 1840. je uslišalo Njegovo Veličanstvo naš najmilostivejši cesar prošnjo gubernskega svetnika Vesela in ga blagovolilo vpokojiti s pripombo, da naj ne preneha, ako mu bo pripuščalo zdravje, prisostvovati pri gubernskih sejah in na ta način še dalje koristiti državi s svojo v službi pridobljeno izkušnjo. To najvišjo voljo Vesel najtočneje izpolnjuje s tem, da pridno obiskuje gubernske seje in s svojo krepko intervencijo pri posvetovanjih bistveno koristi najvišji službi. Tudi je kranjskega jezika povsem zmožen, združujoč s tem znanjem obenem višjo znanstveno izobrazbo. Z ozirom na vernost, moralnost in politično prepričanje je tu jako ugodno zapisan in poznan kot rodoljuben mož, uživajoč med občinstvom posebno spoštovanje. Usojam se torej prepokorno izjaviti, da je imenovani gubernski svetnik Vesel v vsakem oziru vsposobljen, da bo v popolno sigurnost oskrboval

cenzuro imenovanega lista in da bi se cenzura ne mogla zaupati nobenim boljšim in zanesljivejšim rokam.

V odsotnosti c. k. gubernskega svétnika v najglobljem spoštovanju

Vaše ekscelence najvdanejši, najpokornejši

V Ljubljani, 16. julija 1842.

Suchanek.«

Gubernier Weingarten ni tako hitel z odgovorom Sedlnitzkemu kakor Suchanek. Njegova pozvedovanja so se pač vlekla dlje časa. Dolžnost njegova je bila, da zahteva najprej od kmetijske družbe še podrobnejšega programa, nego sta ga že bila predložila Blaznik in Orel. Od Blaznika pa je moral brezpogojno zahtevati poizkusnih listov.

Podroben program »Novic« je sestavil novi tajnik¹⁾ kmetijske družbe in obenem že po svoji službi predestinirani bodoči urednik lista — dr. Janez Bleiweis. Njegov program samostojnega tednika (ne več priloge!) se je glasil:

»Program kranjskega tednika

Kmetijske in rokodelske novize.

Glavna tendenca tega gospodarskega tehničnega časopisa je poduk poljedelca z razprostranjevanjem in razširjanjem koristnih

¹⁾ Dosedaj se je mislilo, da je dr. Bleiweis postal tajnik kmetijske družbe 1843 (prim. drja. Tomiška prvo opombo na str. 21 »Bleiweisovega Zbornika«). Iz aktov, ki jih objavljam tu, se vidi, da je dobil dr. Bleiweis tajniško mesto že l. 1842. in sicer najbrž in po vsej verjetnosti v oni majski seji, ki govori o njej gori komisar Suchanek. Ta pravi, da je bil na to mesto samo predlagan dr. Orel — imenovan pa najbrž ni bil on, ampak dr. Bleiweis. Novi licejski profesor živinozdravništva, ki je bil pred enim letom (17. julija 1841) s tako ugodno kvalifikacijo nadkrilil tri sokompetente, je torej tudi pri obnem zboru kmetijske družbe v maju 1842 premagal praktično in teoretično izvežbanega, a pri sodišču slabo zapisanega poljedelca drja. Orla, postal družbin tajnik in s tem ipso facto bodoči urednik lista, ki naj bi bil organ kmetijske družbe. — O Bleiweisu kot novonaznačenem uredniku Sedlnitzky ni zahteval nikakih novih poizvedeb. Najbrž mu je zadostovala izjava kmetijske družbe, da bo ona vedno skrbela za odgovornega urednika. Zanesel se je na družbo. Programa Bleiweis ni podpisal kot urednik, ampak kot tajnik kmetijske družbe. Torej Sedlnitzky niti vedel ni, da bo Bleiweis urednik? Moral je pa nekaj slutiti, da je dr. Orel odpadel, ker v končni dovolitvi lista (glej doli!) zahteva, da se mu definitivni urednik naknadno naznani. Če se je to zgodilo, nam akti ne povedo.

poljedelskih vednosti, odpravljanjem škodljivih predsodkov, vzbujevanjem in poživljanjem industrije in obrtne pridnosti.

Da pa se to podjetje tako, kakor je želeti, priljubi kranjskemu kmetu, ki doslej ni bil vajen čitati periodičnih tiskanih spisov, je treba, da nudi tednik, ki naj se piše v splošno razumljivem jeziku in pisavi, poleg poduka — kot glavnega namena — čitatelju od časa do časa tudi primerno zabavo; zatorej zahteva potreba, da se tudi pri našem tedniku, kakor pri večini periodičnih spisov, upošteva 'utile dulci'. Nikdar pa ne sme postati list torišče jezikovnih peresnih bojev, zakaj tendenca tednika ni, učiti jezik, ampak samo z razširjanjem poljedelskih in obrtnijskih vednosti koristiti našemu kmetu.

V to svrhu, da bi časopis ne postal gola zbirka kaotično namešanih sestavkov najraznorodnejše vrste, je njegovo uredništvo izdelalo sistem, čigar deli se bodo raztezali na naslednje glavne predele in pododdelke:

I. **P o l j e d e l s t v o**, obsegajoč vse panoge gospodarstva, s posebnim ozirom na zemljedelstvo, živinorejo, sadjarstvo. Tudi poljudni članki iz pomožnih ved, botanike, fizike, živinozdravništva itd. se naj sprejemajo, včasih tudi objasnjujejo s podobami.

II. **I n d u s t r i j a**, kjer se bodo priobčevala obširnejša ali samo kratka poročila o napredkih industrije, razlagale nove občnokoristne iznajdbe na tem polju itd. Seveda samo, ako zaslužijo, da se praktično uporabijo pri domači obrti in kmetiji. — V obeh pravkar označenih rubrikah naj najdejo mesto ne samo poročila o tuzemnih izkušnjah, ampak tudi oznanila vnanjih za neizpremenjeno ali predrugačeno domačo uporabo sposobnih poizkusov in opazovanj.

III. **J a v n e n a r e d b e**, naznanila in poduki, ki se tičejo poljedelstva.

IV. **D o m a č i d o g o d k i** na polju gospodarstva in industrije, znamenitosti in črtice, v kolikor so kakor si že bodi v zvezi s listovo tendenco.

V. **V n a n j a n a K r a n j s k o** se nanašajoča poročila, katerih vsebina se sklada z rubriko IV.

VI. **O b č n o k o r i s t n e d r o b n o s t i**, zemljepisne, življenjepiske in druge malenkosti, vesele, podučne, ali vsaj duševno poživlajoče vsebine.

VII. **Ž i t n e c e n e n a K r a n j s k e m**, t. j. tekoča razpredelnica tržnih cen dveh največjih žitnih trgov Ljubljane in Kranja.

VIII. Naznanila novih slovanskih knjig, koristnega orodja in podobno.

Ta časopis bo izhajal vsak teden na polovični poli četrtinske oblike.

Prof. dr. Bleiweis m. p.
tajnik.«

Ko je dobil gubernier Weingarten ta program v roke, je končno prisilil tudi Blaznika, da mu je izdelal dva poizkusna lista »Novic«. Vrhutega mu je poslal kranjski odbor kmetijske družbe izjavo, da bo družba sama skrbela za odgovornega urednika novega časopisa. S temi tremi prilogami je opremil svoje pisanje z dne 17. dec. 1842, s katerim je po pretoku pol leta odgovoril na Sedlnitzega vprašanje z dne 13. junija 1842. Weingartenov dopis števil. 1559 se je glasil:

»Velerodni grof!

Vsled visokega dopisa z dne 13. junija t. l. imam čast, poslati Vaši ekscelenci program kranjskega tednika 'Kmetijske in rokodelske novize', predložen od stalnega odbora tukajšnje c. k. kmetijske družbe, obenem z dvema poizkusnima listoma časopisa. Iz izjave odbora kmetijske družbe naj blagovoli Vaša ekscelenca hkratu razvideti, da je poslednja prevzela odgovorno uredništvo tega lista, ki naj izhaja po dodeljeni visoki dovolitvi z opombo 'izdaja c. k. kmetijska družba na Kranjskem'. Tukajšnja delegacija notranjeavstrijskega industrijskega in obrtniškega društva je izjavila, da ne more prevzeti pri tedniku nobene druge udeležbe, kakor dejansko sodelovanje v industrijski stroki. I redakcija, ki jo je prevzel odbor družbe, i vsebina programa utegneta odstraniti vsake nadaljne pomisleke zoper izdajo imenovanega lista, ki ostane itak podvržen natančni cenzuri.

Vaša ekscelenca naj blagovoli sprejeti izraz mojega najodličnejšega spoštovanja.

V Ljubljani, dne 17. decembra 1842.

Weingarten.«

To Weingartenovo pošiljatev je prejel Sedlnitzky dne 4. januarja 1843. Izdelal je takozvani cenzurni listič in zabeležil nanj: »Z opombo, da najvišji policijski dvorni urad želi dobiti kratko oceno rubrik in vsebine posameznih sestavkov v nemškem jeziku.« Ta opazka je bila namenjena cenzorju, za katerega ni bil izbran

nihče drugi, nego naš znameniti slavist — dr. Franc Miklosich.

Njegova cenzura je bila kratka, omejevala se je na samo tolmačenje posameznih sestavkov poizkusnih listov. Naj jo navedem v izvirniku:

»Kmetijske in rokodelske novize. Zeitschrift für Ackerbau und Gewerbe. Nr. I. 1. Anzeige. Der Mangel an Schriften über Ackerbau und Gewerbe in krainischer Sprache ist Veranlassung zur Entstehung vorliegender Zeitung; Förderung beider — Zweck derselben. 2. Wie kann unsere Landwirtschaft verbessert werden? Missglückte Verbesserungsversuche. — Hierbei ist vor allem auf die natürliche Beschaffenheit des Bodens Rücksicht zu nehmen. 3. Eisenindustrie in Krain. Aufzählung der in dieser Hinsicht in Krain bestehenden Anstalten. 4. Auswärtige Nachrichten. Verwendung erforener Erdäpfel. — Aufbewahrung von Pelzwerk. 5. Vorfälle. Verschiedenes. Die Missjahre 1816 et 1817. — Krainische Bücher über Landwirtschaft.

Nr. II. 1. Fortsetzung des oben unter 2. angeführten Aufsatzes. Bestandtheile des Bodens. 2. Belehrung. — Bewahrung der Obstbäume vor schädlichen Insekten, nach einer Bekanntmachung des k. k. Neustädter Kreisamtes. 3. Bearbeitung des Flachses und Hanfes. 4. Böhmische Spinnräder zu verfertigen, und darauf zu spinnen. 5. Leben des Baron Sigmund Zois, des Schöpfers der krainischen Industrie und Beschützers der Wissenschaften. Geburt — Erziehung — Reisen — industrielle Unternehmungen.

Am 23. Jänner 1843.

Dr. F. Mikloschich.«

Dopolnjeno je bilo.

Križev pot slovenskega časopisa se je približal do zadnje postaje. Njegovo vstajenje ni bilo več daleč. Oni znameniti akt, s katerim je Sedlnitzky končno dovolil, da se odvali kamen iznad groba slovenskega naroda, se je glasil:

»Pisanje

na Njegovo ilirskega gospoda gubernerja
barona pl. Weingartena ekscelenco
v Ljubljani.

Na podlagi cenjenega dopisa z dne 17. decembra l. l. št. 1842, čigar priloge vračam z obvezno hvalo v pritviku, nimam

sedaj nobenega zadržka (nehme ich nunmehr keinen Anstand), dovoliti c. k. kmetijski družbi na Kranjskem izdajo kranjskega tednika, ki naj izhaja pod naslovom „Kmetijske in rokodelske novize“ v založbi tiskarja Jožefa Blaznika v Ljubljani po programu, nahaajočem se med zgorajnimi prilogami, pod tem pogojem, da se bo za urednika tega časopisa nastavljal vedno za ta posel popolnoma sposoben in zanesljiv mož, kateremu naj se nalaga odgovornost za natančno upoštevanje podjetju naznačenih mej in za točno izvrševanje navodil, ki bodo imenovanemu časopisu dohajala od cenzure ali kako drugače po uradnem potu.

Proseč Vašo ekscelenco, da v tem zmislu ukrene vse potrebno in me blagovoli obvestiti o izvolitvi urednika imenovanega tednika, obenem docela dovoljujem od Vaše ekscelence glasom dopisa z dné 2. maja l. l. št. 517 nameravano določitev vpokojenega gubernskega svetnika Janeza Nepomuka Vesela za cenzorja večkrat imenovanega tednika in imam čast itd.

Na Dunaju, dne 10. februarja 1843.

Sedlnitzky.«

Pregledi in referati.

Slovstvo, umetnost, kulturna zgodovina.

„Novo-Nadaši.“ Poglavlja o slovenski umetnosti, I. Aforizmi o umetnosti. Novi akordi.

„Novo-Nadaši“.

Iz nekdanjega litografiranega hrvatskega dijaškega lističa se je rodila v Zagrebu v jeseni 1897 „Nova Nada, zbornik pouke i zabave“. Odgovorni urednik ji je bil Teharjev, sedaj dr. Vladimir Jelovšek, sodrudniki pa pod raznimi psevdonimi dr. Miljutin Cihlar, Milan Marjanović, Andrija Milčinić, Oskar Dürr in drugi. Tudi slovenski dijaki so pošiljali svoje pesmice v ta list. Murn je bil med njimi in, zdi se mi, tudi Drag. Kette. Pisalo se je nekaj o Cankarju, o Govekarju, o slovenski umetnosti. Če primer-

jamo tri letnike „Nove Nade“ s predlanskim dijaškim „Valom“, ali pa tudi le s pravaško „Mlado Hrvatsko“, vidimo velik napredek. Mladina se je še pred desetimi, petnajstimi leti pečala skoro zgolj z literaturo, s tujo več nego z domačo. V „Novi Nadi“ najdete razpravice o Emersonu, Swiftu, Shelleyu, — o slovanskih pisateljih malo, premalo. Dijaški listi zadnjih let so bili tako pri Hrvatih, kakor so pri Slovencih nekako bogatejši, realnejši, bližji življenju. Končno so mnenja o tem, ali se ima že dijak pečati z javnimi socialnimi in političnimi vprašanji, različna. Vsekakor je pretirana strogost poklicanih in nepoklicanih pedagogov, ki bi najrajši ropovedali čitanje političnih spisov in vsako

dokumentiranje političnega prepričanja dijaku dotlej, dokler nima v roki svojega promocijskega diploma. To stališče je filistrsko in ozkoprsno. Od nekdanj se je dijaštvo vmešavalo v politiko svojega naroda, in politična zgodovina nam kaže, da ne vselej brez realnega efekta in uspeha. Vsak dan čitamo, da delajo to ruski, francoski, italijanski dijaki in njihove politične demonstracije so ali izraz javnega mnenja ali pa predhodnice istega, četudi se njihove manifestacije ne skladajo vedno z nazori diplomatov in raznih drugih voditeljev in uvaženih političnih kapacitet. Da se naši južnoslovanski dijaški časopisi ne omejujejo več zgolj le na literaturo, je absoluten napredek, čeprav se ga „očetje naroda“ povsod tako plašijo. Radikalizem dijaštva je prirodni in nekako potreben, ker donša v politične nazore narodov nekaj svežega, mladega, novega. Ni vina, ki ni bil mošt, in mladina ima pravico, da vre.

Ta privatissimum sicer ne spada v ta literarni referat, ali pisalo se je o tem sedaj povsod toliko, da teh malo besed o tej stvari ne bo niti preveč, niti odveč.

„Nova Nada“ je bila skozi in skozi literarna. Drugačna skupina se je zbirala okrog nje, nego okrog „Hrvatske Misli“, ki je izhajala skoro isti čas, kjer pa so sodelovali drugi, nekaj let starejši ljudje: Stjepan Radić, dr. Lorković, dr. Bertić, Fugger, Pribičević, Heimerl, Wilder in drugi. „Hrvatska Misel“ je bila politično-ekonomska revija, ki so jo slučajno izdajali visokošolci, „Nova Nada“ pa je bila tipično dijaški list.

Razvitek „Novo-Nadašev“ je vsekakor interesanten. Milan Marjanović, njen najproduktivnejši sodelovnik, se je pravzaprav že tedaj nevede pripravljaj za svoj bodoči žurnalistični poklic. On pravzaprav ni bil nikoli literat. Tudi njegovo literarno delovanje nosi pečat žurnalizma: duhovitost, pa tudi po-

vršnost — enodnevnost — tega metjeja. Hiter in gibek, zapazi v hipu misel, vrže jo v publiko in se ne briga dalje za njo, ne pogloblja je, ne popravlja, ne pili. On je vedno aktualen, zanima ga vse, kar prinaša dan, in nič prirodnejšega, da je postal žurnalist, političen žurnalist. V tistem gibanju, ki je na Hrvatskem zlomilo dvajsetletno Khuenovo paševanje, je tudi Marjanović sodeloval, pisal brošure, letake, proklamacije, agitiral, netil, navduševal in aranžiral. Pozneje je bil v Dubrovniku, pa pri „Novem Listu“ na Reki, pri „Pokretu“ v Zagrebu in „Slobodi“ v Splitu. Še v Zagrebu je pred petimi, šestimi leti ustanovil „Zvono“, aktualen tednik za politiko in literaturo, ki je donášal prav zanimive članke o vseh mogočih vprašanjih in problemih. V Splitu je ustanovil „Jug“, ki je bil ilustriran in se je posebno bavil s povzdigo tujskega prometa v Dalmaciji. List ni izhajal niti eno celo leto. Ali Marjanoviću je bilo v Dalmaciji dolgčas, prišel je nazaj v Zagreb z mislijo, da postane nekaj moderni južnoslovanski založnik à la Scherl v Berlinu. To je bilo pred dvema letoma, in Marjanović je takrat izdajal in redigiral „Jug“, „Zvono“ (ki ga je prevzel zopet od „Pokreta“), dijaški „Val“ in je razen tega obetal tudi še cele serije knjig, prevodov, študij etcetera. Štvar ni šla posebno, časopisi so neredno izhajali, in hrvaški komesar Cuvaj je pravzaprav rešil Marjanovića velikih zadreg, ko ga je zaradi raznih političnih člankov v „Valu“ izgnal kar za deset let iz Zagreba. Marjanović je odšel v Belgrad, organiziral nekaj poloficiozen dopisni urad srbski za slovanske časopise in njegovo pero deluje zdaj za interese Srbije, a to pero je okretno in duhovito. Cuvaj ni napravil Avstro-Ogrski najboljše usluge, ko je pokazal Marjanoviću v Zagrebu vrata.

Marjanović je naravnost neverjetno produktiven. Kdo bi sešel

vse njegove — recimo le literarne — eseje, študije, portrete, referate itd. Prej, v dijaških časih, je mnogo čital in njegovi starejši literarni članki so prav zanimivi. Pozneje je postal bolj površen, ker pač ni imel več volje niti časa, da se o predmetu vselej dovoljno informira. Napisal je na Reki debel roman „Karijera“, ki ga je kdosi gavedi iz kakih vzrokov čitalo strašno malo ljudi, čeprav ni slabjši od mnogih drugih romanov, ki so imeli pri kritiki in publikli večjo srečo. Napisal je istoimenso komedijo, ki se je igrala nekaj večerov pristojnim uspehom, ne da bi zapustila za seboj kakšno posebno sled. Marjanovič pač sam danes že posmehljivo govori o literaturi sploh in o svoji posebej. Za njega je to več ali manj končana stvar. On je rojen žurnalista. Reci mu tri besede in v pol-druhi uri boš imel tri članke iz njih. Če pa ima ogrodje, ki velja še malo več, bo nanizal okrog njega toliko blestečih stavkov, da boš kar zamaknjen. Sedaj so v Belgradu zanj zlati časi, zakaj vsak dan se dogaja kaj zanimivega, tvarine mu pač ne manjka, a besed mu ni primanjkovalo nikoli.

Nekdanji odgovorni urednik „Nove Nade“ Teharjev je izdal nekdanj dve ali tri zbirke pesmi in črtic, ki so bile po slovenskih uredništvih precej znane. Bombastične in prisiljene so v resnici zaslužile, da se je kritika norčevala iz čudne donkihoterije autorja. Poza z eno besedo. Na, tudi dr. Vladimir Jelovšek se menda nasmehne, kadar se zmisli na ono svojo „literaturo“. Danes je izvrsten zdravnik za oči, napiše včasih kak izboren članek za „Pokret“ ali kak češki list in urejuje z velikim veseljem „Liječnički vijestnik“, v katerem sodelujejo tudi Slovenci in ki ga je v nekaj mesecih preobrazil iz puste strokovne revije v prav zanimiv organ, ki poleg stanovske učenosti prinaša duhovite feljtone in dopise, ki jih čita

rad tudi laik in ne samo medicinec.*)

Zanimivo je, koliko uredniških talentov je vzgojila „Nova Nada“. Tudi dr. Miljutin Cihlar je šel tem potom. Ali o njem pozneje.

Pred nekaj tedni je umrl v Zagrebu Oskar Dürr, učitelj in literat, tip svoje vrste. Napisal je malo. Kar je pa napisal, je bilo izbrušeno in izcizelirano, kakor nakitje. Imel je med Novo-Nadaši velik vpliv, ne toliko s svojim delovanjem, kakor s svojo osebnostjo. Dekadent skozi in skozi. Brezkoristno je sipal svoje bleščeče kozerije po nočnih kavarnah, govoril po polnoči po predmestnih krčmicah duhovite govore, deklamiral natakarcam Heineja in Kranjčevića. Lumpal je cele noči do bele zore in ob osmih je stal na katedri še v salonski obleki, malo bled, zaspan, ampak učitelj, kakor jih je malo na svetu. Imel je v šoli sijajne uspehe, njegova javna pedagoška predavanja so bila slovita. Ljubezniv človek, toda brez discipline, je potratil svoje življenje prezgodaj. Bil je oženjen, — pa taki ljudje niso za ženitev; ves svet jih hvali in ljubi, žena pa je nesrečna, ker doma ravno njej kažejo najgrše sence svojega značaja. Lehkoživec. Žena mu je umrla v provinciji, kamor so ga poslali, da bi se „popravil“. Popravil se ni in ko je prišel nazaj v Zagreb, je bil tak, kakor prej: poln duhovitega humorja, veseljakovič. Pil je. In ker je bil najbolj duhovit, naravnost imeniten, kadar ga je imel malo v glavi, so ga prijatelji radi jemali s seboj iz gostilne v gostilno. Dokler je deklamiral, zbijal šale, je imel vedno poslušalcev in tovarišev dovolj. Potem, proti jutru že, ko je postajal siten in zaspan, ko mu je pohajala duhovitost in je postajal,

*) Napisal je pred nekaj časom nekoliko črtic za zadnje Marjanovičeve „Zvono“, iz „Zdravniškega zapisnika“, ki dokumentirajo ugoden pripovedovalen realistiški dar, spominjajoč čisto malo na Przybyszewskega in druge dekadente.

kakor vsi alkoholičarji, blebetav in pust, so ga pustili prijatelji natakarkjem.... Postal je bolan. Ležal je dolge mesece in umrl komaj 36 let star.

To je tudi tragedija zase. Tak duhovit, sijajno nadarjen človek in prijatelji, ki se radi zabavajo na njegov račun in riskirajo v ta namen par litrov za zabavnega — klovna. Tudi pri Slovencih imamo takih ljudi žal preveč.

O Oskarju Dürro so pisali vsi hrvatski časopisi simpatične nekrologe. In ta in oni je hvalil njegov talent, njegov humor, njegovo težnjo po lepoti. Bilo je res nekaj ljubeznivega in duhovitega celo v njegovih napakah. Nepozabno mi je, kako je poslalo hrvatsko književniško društvo Oskarja kot svojega delagata na slavnost odkritja spomenika Vrazu na Štajersko. Mili Oskar je obtičal nekje v neki kolo-dvorski restavraciji in slavnost se je vršila brez njega. In ko je prišel nazaj v Zagreb, je tako navdušeno pripovedoval o slovenskih natakarkah in ljutomerskem vinu, da v društvu niso vedeli, ali bi se smejali ali jezili.

Iskal je lepoto. Morda, Toda ne na pravem mestu. V močvirju. Morda tudi tam cvete lepota svoje vrste, a je strupena, kratkotrajna. Hitro vene, gnjila v sebi, ter ugonablja tudi one, ki se ž njo kitijo; ne daje sreče, ampak bolezen in smrt.

Prijatelji bodo zbrali Oskar Dürrovo literarno ostalino. Drobna knjižica je bo; kdor jo bo pa imel v rokah, bo rekel: Skoda talenta, ki se je razdrobil; kakor razbit kip: še v črepinjah krasen! —

Andrija Milčinović je antipod lahne, blesteče, vedno smejoče se in vedre Dürrove narave. Težak je in nezadovoljen človek v svoji literaturi. Vedno secira, razglablja, muči se, misli, sumnja, trpi. Pred trinajstimi leti je izdal svoje prve črtice,

ki so še sedaj nekaj posebnega. Tam je mala silhueta „Ranica“ Človek, ki ima majhno rano. Zace-lila bi se v enem dnevu, če bi miroval in če bi se je ne dotikal. Toda ne more mirovati. Vedno praska rano, se je dotika, jo obnavlja, odpira jo vedno na novo. Rana raste, se širi vedno bolj in bolj. Človek trpi, ali mirovati pa ne more, s prsti in nohti se zadira v lastno rano, lastno meso. Rana raste, vsak dan je večja....

To je Andrija Milčinović. Še danes je tak. Nekaj težkega te obide, ko čitaš njegove stvari. Nekaj temnega, grozečega. Vsi njegovi junaki so temni, nemirni, nezadovoljni. Grizejo si srce, razkopavajo dušo, uničijo se, trpinčijo. Napisal je dramo „Prokletstvo“ skupaj z Milanom Ogrizovićem, ki obdeluje religiozni problem, in je zato niso igrali. Skoda! Milčinović izvrstno, nedosegljivo riše ljudi, ki se zvijajo pod težino svojih misli, dvomov, ki jih goni vest, usoda, kali. Mirno sede cele dneve od zore do mraka, a v notrini jih ujeda večer črv težkega, boleznega nemira. Zdaj je izdal knjigo „V areni“. Posvetil jo je svojima hčerkama, mali Verici in Dešici. In čudno, človek misli, nekaj veselega, jasnega, vedrega bo v tej knjigi, ki jo je pripisal svojima majhnima punčkama, ki ju nazivlje: „Najdražje, najlepše knjižice, nedopisane, neizpisane“. Ali zopet naj-dete njega temnega, zlovoljnega, ki nima rad ljudi in težko, težko stopa skozi življenje. V „areni“, v cirkusu, kjer so otroci tako veseli, kjer je toliko smeha in hrupa, vidi samo trpki nasmeh komedijantov, vso tragikomedijo brezradostnega življenja artistov. Človek, kača leze med nabrušenimi noži in ako se bo malo nerodno premaknil, bodo zarezali noži v živo meso.... In ta človek je on — on... In tudi Iva-nović je on, tisti človek, ki je tako nedolžno, lepo zaljubljen v tujo gospodično in se ne upa govoriti

ž njo in gre v orfej in pije in pravi rabuko in odide osramočen. In tudi Ranjeni je on, tisti, ki so ga ranili tuji sejmari in zdaj leži na podu in prosi: „Izvadite iz srca mojega ono, što me toliko boli... što je tudje...“

Cudna ta knjiga, posvečena dvema majhnima deklicama... sami nesrečni ljudje, nervozni, nevrastečni, nezadovoljni, preganjani. Ubiti ljudje, razžaljeni, ki se mučijo po sencah, po kotih, stran od življenja, katere usoda lomi, drobi, počasi uničuje. Mnogo misliš, kadar jo čitaš. In on jo je posvetil svojim hčerkama... Temna knjiga. Samo na zadnjih straneh je kakor svetel solnčni žarek povestica o Čučinem psičku, o tem psičku, ki ga je dobila za Božič in ki ga ji je odpejljal konjederec. Tudi tu se solnce skriva hitro, hitro.

Andrija Milčinović je bil ljudski učitelj, potem je prakticiral v gledališčih v Monakovem in Hamburgu. Napravili so ga za gledališkega nadzornika v Zagrebu. Dve leti ali tri je bil to, zdaj je ravnatelj obrtnega muzeja. Piše kritike, študije o umetnosti, o obrti itd.

Največji literarni talent med Novo-Nadaši je dr. Miljutin Cihlar. Že devetleten dečko je pisal pesmi. Bil je osemnajst let star, ko se je igrala v Zagrebu prva njegova drama. Leta 1899. so igrali drugo, leta 1907. tretjo. Napisal je nešteto kritik, esejev, mnogo novel, urejeval je „Novo Nada“, leta 1905. je izdajal „Lovor“, istega leta je bil urednik „Obzora“, dve leti pozneje je v Trstu urejeval „Balkan“. Mnogo so pričakovali od njega, mladina je videla v njem svoj idol. V jeseni 1909 je izdalo „Društvo Hrvatskih Književnikov“ njegov roman „Bijeg“, — najboljši roman mladih. In lani je prevzel uredništvo — ne vladnega organa — nego glasilo komesarja Čuvaja, postal je šefredaktor „Jutranjeg lista“. Ogorčenje je bilo velikansko. Bojkotirali

so ga, izganjali iz kavaren, psovali ga na ulici.

Na Hrvatskem ni majhno število tistih, ki so se „prodali“, ali morda se še nobenemu ni zamerila breznačajnost tako krvavo, kakor drju. Cihlarju. Nobedenkrat se ni izvajal bojkot tako kruto in konsekvantno. Preveč so ga oboževali prej, preveč so pričakovali od njega.

Prečitajte si njegov roman „Bijeg“ in jasno Vam bo marsikaj. Tudi to. Ni preostajalo drugo: ubij se ali prodaj!

„Bijeg“ je roman priznanja. Sam pravi v romanu: „Svaka velika knjiga je proživljena“. In ta „Bijeg“ je krvavo doživljen in proživljen. To je izpoved zlomljenega človeka, ki so ga ubile in uničile malenkostne razmere malega naroda, ki ima premalo denarja za svojo inteligenco, a obenem groteskna tragikomedija malomestnega življenja, — opis bede enega celega stanu — hrvatskih suplentov. „Povijest jednog našeg čovjeka“ je napisal avtor izpod naslova. In morda jo res nimajo Hrvatje knjige, ki bi tako brezobzirno razgaljala vzroke, zakaj propadajo najnadarjenejši ljudje tega duševno tako darovitega naroda.

Neki srbski političar je izjavil te dni, da so Srbi umetniški narod in da so se baš radi svojega umetniškega temperamenta borili tako hrabro, da so tako lahko prenašali grozne muke vojne in umirali veselo s pesmijo na ustih. Hrvatje so še mnogo bolj umetniški narod. „Helenski poganje“ je rekel neki Nemeč o Slavoncih in oči so se mu iskriale, ko je govoril o njihovih pesmih, o krasnih slavonskih nočeh, o onih prepestrih nošah, o onem smehu in božanskem lehkomišlju. Ali v tem bleščečem temperamentu so skrite ne-le vse vrline, ampak tudi vse pogreške hrvatskega naroda. Disciplina, dolžnosti, preračunanost, treznost, vztrajnost, to vse je tuje Hrvatu. Zato je Zagreb tako lep in

šumen, velikomesten, zato je Slavonija tako vesela in zato tudi je vsako leto več ogrskih in nemških kolonistov v deželi, zato je vsa trgovina v Zagrebu skoro izključno v srbskih in židovskih rokah, zato je inteligenca naroda tako duhovita, vznrtljiva in propada tako hitro. Zato je hrvatski dijak tako radikalen in tako prekrasno idealen in optimističen. Deklamira, govori, poje, kakor bog, oh in utruđi se v življenju pri delu tako hitro, hitro! Ogrska ekonomska in posebno železniška politika podkopava hrvaško blagostanje, ovira razcvit industrije, tišči, duši povsod. Politične razmere so že desetletja dezolatne, kruha je malo v deželi, kolačev še manj. In Hrvatje imajo toliko smisla za lepo življenje, hrvatska inteligenca ima toliko potreb! Hrvatske gospe so dame, gospodje gentlemeni. In to stane denarja. Hrvatje niso skopuhi in stiskači, oni ljubijo lepo gesto, eleganco, tudi umetnost. A kruh in pogače deli v zemlji, ki ima malo industrije, vlada. Radikalni študent je mlad, svet je tako lep, ima krasot v levo in desno. Hrvatski študent je kulturn, ne ljubi športnih srajc iz flanele in nerodnih črevljev. Nič lađlje ko zadolžiti se preko glave, da sam ne ve, kako in kedaj. In komaj vstopi v življenje, že vidi in čuti, kje je siguren kruh, če drugega ne. Malo se še obotavlja, obupava, sram ga je. Pije, in še bolj rastejo dolgovi. A vlada čaka, čaka potrpežljivo. In nekega lepega dne poplača dolgove, se ranžira, ima službo v tej ali oni dietenklasi in se oženi in konec je radikalizma. Računa, da je to koncem koncev pametneje, kakor revolver. Tako bo morda vseeno še nekaj koristil „narodu“ in če on ne, njegova deca... Kdo ve? In kdo se ni prodal?! koliko jih je, ki drugje lahko dobijo kruh, ne samo od vlade? Koliko eksistenčnih možnosti nudi Hrvatska inteligentu? — Malo, premalo!

„Bijeg“ je žalostno čtivo brezmočnega propadanja talentiranega, duhovitega, morda genijalnega človeka. Tisto strašno periodično popivanje, ki je tako karakteristično in tipično za moške našega juga, ki postajajo tako hitro apatični v borbi življenja. Imajo duha, daru, samo volja je slaba, moči ni. In prepuščajo se slučaju, da se igra z njimi, kakor morski val s čolnom brez vesel.

Čudno je to, kako simpatične so skoro vse ženske postave v „Bijegu“. Ona Zora, ki se poda Gjuri v Kraljevici morda čisto, lepo, a on čudak, nevrastenik, vidi v tem nekaj nizkega, grdega, živinskega. Piše ji strašno pismo, proklinjajoč ono, kar se je dogodilo med njima in kar je bilo morda nji višek lepote in življenja. Ona mu ni odgovorila ničesar in čez šest let je čital „da je dobila nekje mesto učiteljice. Šla je sama svojo pot“.

In pozneje Gjurova zaročnica Vera, zaradi katere zapusti jus in odide na filozofijo, da čimprej pride do kruha. Kako simpatično dekle je to, čiste duše, duhovita, načitana, pogumna. Kako veruje vanj, v ljubezen. On je slabič, ona ne. — Pa ona Darinka, ona vesela, temperamentna, vedra starejša učiteljica, ki je tako agilna in ki ji je življenje tako enostavno in prijetno.

Gjuro, glavni junak, avtor sam, nadarjen sam izredno, obetajoč veliko, propada, kakor žrtev tesnih razmer, materialne bede, dolgov in — alkohola. Da, alkohola. Tu je tragika dijaka na Dunaju, ki živi v velikem mestu tako pusto, žalostno življenje in se vtaplja v alkohol, da bi pozabil samega sebe. Gjuro nima pravega miljeja in zato pije. Zanimivo je, da vselej pije, kadar nima pravega miljeja. Ko zahaja v Zagrebu v društvo, kjer duhoviti pogovori, muzika in umetnost dajejo duševnega užitka, novih porivov, izgubi alkohol svojo moč nad njim. Ko ga prijatelj Tošo

zainteresira na deželi za prirodu, ko ga gospodična Darinka zaprede v svoje društvo, slabi in jenjava vlada alkohola. V malem mestu so krčme in gostilne edini lokali za društvost, prilike zavajajo na pijanstvo. Ne zdihuje Gjuro v svojem primorskem gnezdu za časa svojega suplentovstva zaman toliko po kavarni! Potreba mu je ljudi, a kje jih najdeš? — V krčmi, pri vinu.

Dr. Cihlar, sedanji urednik „Jutranjeg lista“ Cuvajevega, živi sedaj sam zase. Malo se sliši v javnosti o njem. Bil je odbornik društva hrvatskih književnikov, zahvalil se je. Preškoda bi bilo zanj, da se s tem šefredaktorstvom završi njegova historija. Ali morda je preveč literat zato, in prej ali slej bo pisal drugo knjigo „Povjesti jednog našeg čovjega“.

Zofka Kvedrova.

Poglavlja o slovenski umetnosti.

I.

„Kako pa kaj loterija?“ slišim stotič v pozdrav. Genljivo je res to sočutje in vznesena ta zavest, da smem s hvaležnosti prekipevajočim srcem odzdraviti vsakemu posestniku srečke umetniške loterije s ponižnim „hvala za laskavo vprašanje in izraženo sočutje, spoštovani gospod mecen!“ Sedaj, ko smo razpečali, slava rodoljubju in požrtvovalnosti naših dam, že okroglo 10.000 srečk — vrtoglava številka, kaj? — in srečavamo — o aurea aetas — za vsakim vogalom mecene, treba, da se samo še organiziramo v sindikat odjemalcev frančiškanske „župe“ ali kakšno drugo kategorijo velespoštovanih gospodov prosjakov.

*) G. avtor tega spisa nam obljublja da bo „Poglavlja o slovenski umetnosti“ nadaljeval. Veseli nas, da je ravno „Veda“, ki more prinesiti v svojem referatu to resnico, ki nam jo Vavpotič podaja tu — „brez šminke in krinke“.

„Kako pa kaj loterija? — Skočil bi v tista žalostno nagubana lica, za katerimi tiči ono proketo posmehljivo usmiljenje filistra, ki se čuti gospoda situacije!

Mecen je lepa stvar, še lepša beseda, najlepša pa poza. Sedaj so se priučili mecenatstva že gospodje c. kr. oficiali in davkarji, — da, celo med eksekutorji, — (poslednje seveda strogo entre nous) — sem našel že svojega mecena — in če se gospodje mecene in gospe mecenatnje ne zavedajo, kako nas počaščajo s svojim iskrenim ali neiskrenim sočutjem čemu še premišljamo, čemu še odlašamo? Priznajmo si vendar svoje današnje razmerje napram občinstvu: Namesto da bi nas kot stvaritelje vrednot, ki bi veljale vsakemu drugemu kulturnemu narodu ne le v kulturnem, marveč ekonomskem smislu za vелеvažen in izdaten aktivum narodnega premoženja, — smatrali za darovalce ali vsaj za producente, narod pa za konsumenta, ali da bi nam priznali vsaj mesto delavca napram delodajalcu, pa igramo žalostno pasivno vlogo „podpirancev“ — narod pa vlogo „dobrotnika“. Da nas smatrajo za parasite na narodovem telesu, dasi tu in tam za „přilanc“ zlasti napram tujini dobrodošle parasite, — da figuriramo v bilančni knjigi naših narodnih ekonomov med pasivi, — je le logična posledica gorenje činjenice. Hočemo biti i mi dosledni, strniti se moramo pa makar i z našimi kolegi od lire in peresa v mogočno četo organiziranih beračev. Vsak deseti Slovenec je odsihmal moj mecen, — in če pojdeš slovenski umetnik na cesto, — hodi s klobukom v roki!

Morda bo marsikedo ogorčen protestiral proti uvodnim vrsticam, globoko prepričan o čistosti svoje ljubezni do umetnosti. To so one res sočutne in plemenite duše, da bi jih naštel največ med našim narodnim ženstvom in našim dijaštvom

mi ni treba poudarjati, saj bi zastavili svojo zadnjo dragotino, da nas rešijo „pogina“, kakor se blagovolijo izražati gospodje podlistkarji. Verujem v čistost teh src, v nesebičnost njihovega usmiljenja, toda vi vsi, ki nam hočete dobro, ne prihajajte nam s „podpiranjem“. Mi nočemo sočutja, niti usmiljenja, mi hočemo le naših dobrih pravic, ki jih ne odrekate zadnjemu delavcu. Ne jašem na besedi — „podpiranje“, — ne čutite, kako žaljiva je ta ominozna beseda tudi za naše dijaštvo v naslavljanju „podpor“ in „podpornih“ društev? Beseda je navsezadnje beseda — gre pred vsem za to, da enkrat že napravimo konec sistemu, ki je morda dobrodošel snobom, nečasten za iskrenega mecena, sramotoen za umetnika in kar je najžalostnejše, — usodepoln za razvoj slovenske umetnosti. — Slovenske? Razvoj? Kolikokrat so vajudveh, krasni besedi, nejasna pojma vlačili naši kritiki in esteti v svoje eseje, članke in člančiče! „Slovenska“, „razvoj“? — Morda. Toda pri tem prokletem sistemu podpirancev in podpornikov, — ne verujem!

Bilo je nekako pred desetimi leti. Završalo je po vsem slovenskem časopisju. Slovenska renesansa. Slovenci pri Mietkeju, — v secesiji — Berlinu, Londonu, doma revolucija duhov, — stoletni led prebit, filistrstvo poraženo, Savli se spreobračajo, impresionistična fraza, prebavljena čez noč. Impresionizem je trumf, bojna deviza, — in v arsenalu naših narodnih idealov hranimo poleg svobod, prosvet in milih domovin odslej tudi impresionizem — zaradi lažje izgovarjave — „našo moderno“. Z eno sapo in enim korakom smo odslej z Evropo. V zelenju tivolskih nasadov vzblesiti Jakopičevo svetišče, „ponos“ bele Ljubljane, muzam ni treba več prozaično seliti se iz Mestnega v Narodni dom, razstava sledi razstavi, z Dunaja vpadejo

Vesnani — ne brez vsake distonacije v haló in zmagoslavje moderne. In kakor utonejo Vesnani, oznanjujoč evangelij avstrijskega muzeja s svojimi pastirčki in rekviziti iz slovenskega narodopisnega kazališča in vsem svojim rožmarinom in nageljčki rdečimi v oglušujočih fanfarah impresionizma, tako se porabi jubilejna razstava v degradacijo naših Šubicev, vsaka nova razstava prinese „nadobudnih“ kakor gob po dežju, — v finančnem odseku deželnega odbora in ljubljanskega mesta si pulijo lase, — ustanavljajo se klubi, vprizarjajo žurnalistični dvoboji in poboji, — literatura koraka z nami, vsako diplomu, razglednico v Schwentnerjevih oknih spremljajo navdušeni ditirambi po slovenskih dnevnikih, prijatelj piše za prijatelja, pri cvičku se „izmenjavajo“ nazori v orientacijo, propaganda je splošna, javne oblasti, vlada, mesto, dežela tekmujejo v podporah in nakupovanju, privatniki imajo vsaj dobro voljo, za izgovor pa denarno krizo, — pa tudi tu beležim hvaležno marsikatero belo vrano, ki stori, kar je pač moči storiti slovenskemu „kapitalistu“. In narodna društva, volje dobre je tu v izobilju, žal manje denarja, in vendar koliko društvenih diplom, o znakih, vabilih, razglednicah in podobni „kulturni“ špeceriji ve govoriti marsikateri rešeni „nadebudnež“ ki si je vsled prežareče narodove ljubezni do umetnosti že spletal vrv.

In slovenska domovina, kaj nam vse nudi! Gorenjska, dolnjsko gričevje, terra incognita — najlepša, kar so jih zrlé kdaj moje oči — naša bela domovina onkran Gorjancev, Vert-émeraude dravskih voda, morje in Kras — vse na kupu, par ur vožnje drug od drugega, — ta Yellowstone-Park osrednje Evrope, — ki bi moral poleg turistiške invazije cele Evrope priklicati v deželo legije slikarjev — krajinarjev, oživotvoriti kje v

bajni vrhniški dolini veliko študijsko centralo tu- in inozemskih umetniških akademij ter šol!

Arkadija in Eldorado! In mi da smo slepi, da slepi hodimo mimo božanstvenih čudežev! Mi da se potapljam v blatu socialne bede, in naš razvoj da je zakrknil ob prvem razmahu? — Mi — berači?

V raju, v katerem diha vsak kamen umetnost, kjer bi morali poznati filistrstvo le iz romanov, — v raju, pred katerim se zgrinjajo v „ničevo“ vse Dahave in Vahave, Barbizon in Worpsswede in vsa Darmštatska kolonija! Obljubljena dežela, slovenska domovina — roditi bi morala grozdje, da se trta šibi, in med in mleko!

Iluzije. — Pa stopimo v delavnice naših umetnikov, če moremo pri nas o delavnicah sploh govoriti. Skrb, pomanjkanje, beda; eksekutorji so jim dnevni gosti.

Po mračnih vlažnih kotih se valja kopa načrtov — strohnele nade, nekdanj krasne, vrtoglave, in tisoče krasnejših, komaj rojenih gineva v potopu eksistenčnih skrbi. Ni denarja za stanarino, kruh, obleko — kje naj si ga poišče za realizacijo svojih vrtoglavih načrtov! Edini vzrok, zakaj še do današnjega dne nismo prišli iz skic in eksperimentov! Očitajo nam to kritiki, dobro, — očitajte, — toda zakaj nam?

Zakaj se ne lotite bistva naše nesreče, — to, verujte mi, ne tiči v nas, — marveč v naših občenarnih socialnih razmerah. Najkrasnejše načrte mora vzeti vrag, če pa ni sredstev ne za delavnico, niti za model in ves dragoceni in obsežni material, — ki odloča večkrat, nego si laik misli, o usodi umetnika in umotvora. — Riziko je lepa stvar, — celo izpodbudna, — zanosnih monumentalnih javnih naročil ni — tedaj riskiraj, kdor moreš... — in ker potrebuje vsak riziko tudi svojega kapitalista, — kdo moreš,

vprašam še enkrat, kdo moreš? Pa očitata kompromisarstvo in vse mogoče druge grehe; zakaj ne zahtevate rajši, naj sebi in svojim otrokom zadragnemo vrat? Lepa je l' art pour l' art, toda le za tiste, ki si smejo dovoljevati dragoceno vlogo estetizujočih gourmetov! In kdo vrže prvič kamen? Kritiki, — mesto neplodnih polemik, mesto oboževanja dozdevnih genijev, omalovaževanja vsega, — kar ne gre v koš slučajnih modnih gesel, krenite na realna tla, pomagajte nam ustvariti z združenimi močmi milije tako silne kulture, da ne bo umiralo že v kali celo ono, kar imenujete s pač zelo površnim kriterijem, ki podlega le prav vnanjim vtiskom, — rokodelstvo, kompromisarstvo, kič in diletantizem.

Milije silne kulture, kako ga ustvarimo? Gospodarska moč poedinca in celokupnega naroda je prvo — in drugo; vzgojimo vsaj mlajšo generacijo v duhu zanosa in ponosa mesto sedanjega hlapčevskega vsega- in z vsemzadovoljstva. Le vzvišene življenjske zahteve morejo podnetiti tudi zahteve po komplementu realnega vsakdanjega življenja, po umetnosti; — za vest potrebe umetnosti se rodi logično iz prve činjenice, — in v trenutku, ko izdihne fraza o umetnosti kot razkošju, ta usodepolna kulturna laž, — ko nastopi generacija visokih ciljev, jasnega, dalekosežnega programa, ki ne vidi le preko devet vasi, — takrat šele bo prostora na solnčnem mestu tudi za nas, katere smatra slavno občinstvo za berače, slavni kritiki pa zmerjajo za težake.

Toda danes — pišemo — danes ni te obljubljene dežele, na mestu nje je narastla beda v naših vrstah do te mere, da je ni bilo mogoče več skrivati. Splošno slov. žensko društvo nam je priskočilo v najhujši krizi iz lastne iniciative z vzorno požrtvovalnostjo na pomoč z udeležitvijo dobrodelne umetniške lote-

rije. Radi in hvaležni smo segli rešiteljici v roko, — dasi smo se le predobro zavedali, da rešilna akcija pomore le za hip preko najhujšega in da te rešitve ne moremo smatrati za definitivno.

Zmajujete z glavami? Kako vse to, zakaj ta beda, ko pa store tudi javne oblasti vse, kar je le v njih moči? O da, brez javnih oblasti bi delili že zdavnaj vsi Groharjevo usodo, — zato smo jim hvaležni.

Toda, dovolite, da pripisujem vse, kar store javne oblasti za nas, bolj njihovim „ubožnim zakladom“, in noče mi v glavo, da strohne dotični akti in dotične pobotnice v predalih za kulturo, šolstvo in umetnost. Saj niso vsi ti pompozni državni in deželni nakupi, navidezno ponos in polna mošnja cekinov za tako „odlikovane“ umetnike, prav kakor nakupi za mestno galerijo ljubljansko nič drugega, nego spretno v kulturni plašč zavito „vbo-gajme“, kakor se spodobi, da tudi lajnarju vržemo v papir zavit groš raz okno. Da, ko bi javne oblasti nakupovale umotvore res radi umotvorov samih, ker si žele teh slik in kipov za svoje galerije, ker se radujejo posesti kupljenih umotvorov, ker vidijo v njih mejnike slovenske umetnosti, ponos ali vsaj privlačno silo, v najslabšem slučaju dekor galerije!

Oglejmo si le usodo vseh teh oblastveno nakupljenih umotvorov!

Država jih daruje sedaj mestu Ljubljani, sedaj deželi. V „najodličnejših“ slučajih zaidejo v magazine avstrijske državne galerije na Dunaju; — edini Jama imel je enkrat srečo, da se je s svojim krasnim „Mostom“ preril v razstavne dvorane. Deželni muzej pripravlja že dolga leta deželno galerijo, — vsako leto nakupi iz deželnih sredstev ponajveč iz razstav pri Jakopiču toliko in toliko umotvorov. Nagnečene jih najdete v doslej javnosti nepristopni sobi deželnega muzeja, naslonjene ob prazne mrtve stene

— dobro in slabo, staro in mlado, vse vprek, — na realizacijo projektirane deželne galerije v muzeju samem ali novi pristavbi pa je dežela menda že davno pozabila, kakor je zaspal tudi slavni deželni umetniški svet v gospodu. Ker pa sem optimist, upam še vedno na renesanco, in pričakujem le podjetnega in navdušenega princa, da zdrami Trnjulčico k novemu življenju.

In mestna galerija v Ljubljani, — Hribarjev krasni projekt — ostal bo pač projekt. Če ni denarja za kanale, kje naj ga vzamemo za umetnost! Gospodom ne zamerim in gospodje imajo prav, prokleta prav — seveda pod premiso, da velja aksiom o umetnosti kot razkošju. Danes ta aksiom še velja, in najsi je tako naziranje oficialno ali le privatissimum gospodov — veseli bodimo činjenice, da nakupijo vsako leto vsaj nekaj slik za imaginarno galerijo. Saj razen umetnikov in par drugih „prismukrjencev“ menda živ krst ni prepričan o življenjski potrebi umetnosti. Da je umetnost potrebna, kakor kruh in voda, zrak in sonce, to pridigovanje prepustim Janezu v puščavi.

Kratko, veselimo se, da je tako, in radujmo se še prav posebej, da imajo v mestni občini ljubljanski vsaj toliko spoštovanja, recte usmiljenja do nas — da ne trohnimo kje v kletih in skladiščih, marveč smemo tvoriti stenski dekor po birojih mestnih uradnikov, da jim prinesemo vsaj malo veselja, pomladi in solnce v dolgočasno večnost pisarniških soban. Projekt mestne galerije pa? — Radi te da mesto kupuje? Dvomim, oprostite, toda vem, da kupuje, — da podpira. Smatram tedaj nakupovanje, vsaj kakor se vrši sedaj in v danih razmerah, za včasih nerodno, včasih dokaj spretno maskirano miloščinarnstvo.

Socialna stran teh javnih podpor v obliki nakupov? Občinstvo le

predobro sluti „des Pudels Kern“ v teh sijajnih nakupih, — in ker potrebuje kulturne reklame in ker i mi potrebujemo reklame, obeša naše velikanske uspehe na še večji zvon, — spoznava pa v nas berača. Prosim pa, — ubogajme je iz krvavih žuljev davkopiščevalcev — in kdo se še čudi — da nas, kadar gre za kulturni „problem“ — s ponosom nazivljajo „naše umetnike“, kadar so pa bolj med sabo, zmerjajo s paraziti in pijavkami! „Jakopičeve slike pa ne maram zastoj, pa če bi jo metal za mano“ — prosim, to je fraza, — tudi res samo fraza? — ki se stereotipno ponavlja po naših cvičkarnah, — kadar pridejo po toliki in toliki Mikošijadi na „pretres“ „umetniška“ vprašanja. In za temi litri* sede možje preudarni z zlatimi očali, dostojanstveni akademiki in še dostojanstvenejše šarže. Treba pa le najmanjšega zbadljaja od sitneža germanskega pokolenja — „Oes habts ja kane Kunst“ — in doživeli bodele prizor za bogove — pleše, lica in tilnik v kitajskem cinobru, oči izbuljene, da odletavajo naočniki — „kaaj, — kaaj pa naš Jakopič in — in — in“ — !!

Socialno tedaj ne kurziramo bog zna visoko. Kaj pa gmotno vprašanje? Premotimo tudi to!

V državnem proračunu se je povzpela letos postojanka za upodabljaljočo umetnost na okroglo 900.000 K. Od cele te vsote žrtvuje država za nas povprečno letnih — 4000 K. Prispevati bi morala država po računih prejšnjega deželnega glavarja, dvornega svetnika pl. Sukljeta — z m i n i m o m 50.000 K pri kolikortoliko proporcionalni in pravični razdelitvi, — opozarjam pa, da je bil ta kalkul sestavljen pred leti, ko dotična postojanka v proračunu naučnega ministrstva ni znašala niti celih 400.000 K! Dosegli smo letos, — zahvaliti imamo to edino le požrtvovalnosti in energičnemu nastopu g. državnih po-

slancev viteza Pogačnika in drja. VI. Ravniharja, znatno zvišano kvoto, seveda še le desetino omenjenega minima. Dežela žrtvuje okroglo letnih 5000 K, nevšešči 3000 kron letno za štipendije umetniškemu naraščaju. Priznati moram, da žrtvuje dežela največ in za deželne finance razmeroma veliko. In vse hvale vredna bi bila požrtvovalnost deželnega odbora, — da bi uvedla metodo in sistem v svoje mecenatstvo, — seveda sistem, ki odgovarja izključno le umetniškim principom. Vsaka cerkvena politika bi morala biti tu izključena, agrarna pa vem, da je ona pretežka coklja, ki jo merodajni krogi sami najhuje občutijo. Ravnateljstvo je storilo vselej svojo dolžnost, vsako očitaneje specialno glede nakupov bi bilo krivično — toda — metoda, s katero deželni odbor razdeljuje štipendije — ta potrebuje resne korekture, Mladenič, ki študira na šoli za cerkveno slikarstvo, dobi letnih 1500 K. Ostalo polovico omenjenih 3000 K pa repartirajo med vse ostale akademike, tako da se posameznik do sitega naje in napije, pa se obleče in kupi platno, mavec in barve za svojih mesečnih 30 K! Če pride do „renesance“ deželnega umetniškega sveta — mora isti rešiti pred vsemi podporninsko vprašanje preko agrarstva in cerkvene politike.

Mestna občina ljubljanska pripeva letnih 2000 K — več tudi pri najboljši volji ne zmore, in ne zamerimo ji tega, dasi je zmogla za „Slov. filharmonijo“ že vse drugačne vsote. Pa „Slovensko filharmonijo“ imamo radi in otesimo se vsake zavisti. Proletariat tu, kakor tam! — K temu prištejmo morda še banke, hranilnice, občine, cerkvene urade — ? — Ničevó. — Takole okroglih 10.000 K javnouradnega denarja — o ti krvavi žulji — pa je vendarle nekaj. Krasna vsotica, ne? Razdelite jo med 20—30 sestradanih umetnikov, in vse to so

le dohodki železniškega čuvaja, sijajni dohodki.

Odračunajte še časovni kapital in grobo materialno vrednost zakupljenih umotvorov, n. pr. barve, platno, les, mavec ali kamen, model, okvir, transport, procenite za posredovanje prodaje — kaj še ostane? Laiku se bo zdelo, da pretiravam — vpraša naj le najbližjega mu slikarja ali kiparja — in potrdil mu bode vsak po svoji najboljši vesti, — da je zabil v material tretjino izkupička.

To je naš gmotni Eldorado! Kako pa z razvojem slovenske umetnosti? Stavil sem že dve veliki vprašanji za besedi „razvoj“ in „slovenska“. Moremo li v danih razmerah — dokler obstoja „podporni“ sistem — govoriti o razvoju specialno še slovenske umetnosti? Slovenska postane umetnost šele v trenutku, ko postane zrcalo čuvstvom, hotenja in mišljenja našega naroda, ekspresija narodove duše. Vse avbe in škornji in bele cerkvice in vsa kmetska arhitektonika, s tipi gorenjskih in drugih korenin so za slovenskost morda čisto vnani rekvizit, sicer pa brez vsake vrednosti, — ponajveč še coklja svobodnemu razmahu zaslanjanega slovenstva. Danes pa — hočete li res, iskreno res „slovenske“ umetnosti, tedaj izraza vsega, kar pojmuje kot „slovensko“ brez šminke in krinke, — in brez karikiranja na drugi strani, — veste, kaj mi je nekoč dejal prijatelj Jakopič. „Zahtevajo, naj ustvarim kaj tipično slovenskega. Slovenski tip? O da, naslikal bi ta tip, — toda ta slika bi bila grozna in strašna in gnjusom in studom bežal bi mili narod pred svojim zrcalom“.

Slovinci smo na papirju; Slovence, žive, meso in kri, duh in volja, pa bode treba še le vzgojiti. Takrat, gospodje kritiki, stopite na plan s postulatoma „Slovenščine“ v umetnosti!

Vzemimo pa slučaj, da tiči za narodopisnimi rekviziti več kakor si mislim, — da je tudi v njih kos narodovega duha, vsaj izraz narodove estetike. Dobro. Oglejmo pa si ves ta rekvizitorij od avb in peč do pisanic itd., — kje pa je tisti učenjak, ki je našel merilo za slovensko pristnost našega folklorističnega arhiva? Kje konča meja med nemškimi, kje beneškimi, kje iztočno slovanskimi vplivi — in kje pričenja slovenski izraz, takozvani „slovenski“ kmetski stil? Samorastla naša kultura ni. Za ves naš takozvani kmetski stil velja isto, kar velja za kmetske stile srednje Evrope sploh. Naivno pojmovana, kmetskimi zahtevam zadostujoča, neuko, toda sicer s spretno rokodelsko roko izvedena kopija graščinskih mod 17. in 18. stoletja v materialu in s sredstvi, ki so bila pač kmetu — tlačanu na razpolago. Ta in drugi rekvizit nosi še starejši datum, naša avba n. pr. je sigurno renesančnega pokolenja — ponajveč pa je vse, kar je tekstilnega, keramike, ornametike in oblik pohištva baročnega, še več pa rokokojevega izvora. In takratna graščinska moda? Sicer francoski, toda v čisto nemškem duhu prevajeni rokoko, — po Goriškem in Krasu, pa tudi v Ljubljani beneški barok. Prejšnja gotika, dasi hranimo krasnih spomenikov zlasti v gotičkih freskah gorenjskih starodavnih cerkva, je zapustila marsikatero sled v arhitektoniki slovenske hiše, posebno na Gorenjskem, — njena ornamentika pa se je asimilirala silnejšemu in kmetskemu „bujaremu“ vkusu, boljje ustrezajočemu baročnemu dekoru. Torej „slovenskega“ — originalnega — malo kvečjemu če govorimo o slovenski apercepciji in prirojitvi nemških in italijanskih graščinskih mod galantnega stoletja.

Čemu pripovedujem vse to? — Da odrekam našemu „staroslovenskemu“ narodopisnemu rekvizitoriju vsako slovensko pristnost? Nikakor

ne. Tudi v specifično narodni pri-krojitvi tujega sloga vidim še vedno originalnost. Opozoriti pa sem hotel, ko že hočemo izteptati iz tal „slovensko“ umetnost, na usodepolno napako v načinu obligatne demonstrativne dokumentacije naše slovenske narodnosti. —

Dasi sem sam Gorenjec, vendar povejte mi, kaj pač so zakrivili oni ostali Slovenci, od Kraševca, Notranjca, Goričana in Korošca do Štajerske, Dolenjske in Belokranjske, — da jih sme pred svetom en bloc predstavljati le Gorenjec, le Gorenjska v svoji noši, — zakaj vidimo na vseh občeslovenskih narodnih odznakih in drugih reklamnih pričah slovenske narodnosti od voščenih manekinov po muzejih in izložbah, od turistiških knjig in albumov tja do neznatne razglednice in ovitka za cikorijo ali čokolado, vselej le Gorenjca ali Gorenjko v svoji prijazni avbi kot predstavitelja Slovenije? In glejte, kadarkoli hvalimo tujcu našo slovensko zemljo, in se navdušujemo za milo našo domovino na shodih in zborovanjih med prijatelji, pri cvičku in pri petju „narodne“, — vselej nam vstaja v misli ominozna Gorenjka z avbo, v ozadju pa blejsko jezero ali vsaj Triglav in Kamniške planine.

Tako so nas učili v šolah, tako so nas učili drugi in kaj družega si kot ilustracijo pojma „slovenski“ ne znamo predstavljati.

Vprašam, — ni vse naše oficialno slovensko čustvovanje, hotenje in mišljenje — gorenjsko, ni bil še do nedavna ves naš političen program več ali manj prikrojen po gorenjsko? Tisti, ki so hoteli na vsak način tudi „slovenske“ — in ne tiste kosmopolitne umetnosti, — vem, da so sanjarili le o ljubkih Gorenjkah, pisanih pruštah z rožmarinom in nageljčki, kozolcih in ajdah, o belih cerkvah na zelenih gričkih, o Vintgarju in blejskih valčkih, pa Triglavu in Kamniških planinah. Tako si predstavlja slavna

javnost gorenjsko — pardon „slovensko“ umetnost!

In ljudje božji, kateri del premile slovenske domovine pa je tako zelo in tako globoko prežet in prevet nemškega duha, kakor naše zaljubljeno dete — Gorenjska?

Z vsemi silami stremimo vendar, da se otresemo tega duha — in sedaj ta paradokson! Gorenjska bodi simbol, bodi merilo, direktiva in reprezentant naše narodnosti!

Danes, — ko žari na južnem nebu zarja nove velike vesele pomladi, ko se prerajajo misli, bude srca, vstajajo nade, krasne, velikih misli in visokih ciljev — danes naj bi še vganjali kulturno politiko regionalne sentimentalnosti?

Pred nami so politične barikade, preko njih še danes ne moremo, — kulturnih meja pa ni nikjer in kdo nam brani, da hitimo z razprostrtimi rokami vstric s svojimi južnimi brati?!

Vprašam pa, vodi ta pot skozi Gorenjsko? Želim Gorenjski vsega v izobilju, pred vsem milijone turistov vsako leto in iz vseh delov sveta; — turistično in prometno moramo storiti za Gorenjsko stokrat in tisočkrat več, kakor se je storilo doslej.

Opustila pa mi bode krasna Gorenjska, če brezobzirno plediram za prenos kulturnopolitičnega težišča iz zelo — zelo nemške Gorenjske — na tla, iz katerih edino le more vzkliči kal nove kulture v smislu južnoslovenskega kulturnega edinstva. Zapadno kulturo smo preboleli — slovenstva nam ni dala, ni mogla dati — in le preko Krasa in le preko Bele Krajine pelje pot v iztočno kulturo. Na Krasu in v Beli Krajini med Uskoki sta dani bodoči težišči; odtod še le spletajmo kulturno vez.

Torej, gospodje kritiki in vsi kulturni pionirji, direktive dovolj, da revidirate stare programe!

Prihajam k drugi rani, „razvoju“.

Razvoj — bagatela, kako lahko se to izgovarja, še lažje zapiše, dokáže pa le težko, prav posebno pri nas, kjer ni dan niti najrevnejši pogoj — in gospodarska moč stvarjajočih umetnikov je tu predpogoj — za razmah talentov in razvoj umetnosti.

Ta fraza o našem razvoju se je tako vdomačila, katera umetnikova ušesa bi se naj tudi zapirala sladkodonečim besedam o talentih in genijih, tudi nos se je kadilom — in tudi če niso bile kadilnice vselej čiste, — privadil. Težko bode razdirati iluzije, zlasti če so se rodile iz prevare samega sebe — vem, da bom marsikje „naletel“, si nakopal celo sovraštvo tega in onega kolege — toda skrajni čas je, da si priznamo odkrito resnico.

Ivan Vavpotič.

Aforizmi o umetnosti.

Narodna umetnost, kaj je to? Je li to narodova umetnost, torej umetnost, ki jo vstvarja prosti narod (kmet), ali umetnost v narodnem duhu, tedaj umetnost, ki hoče posnemati in morda izpopolnjevati to, kar narod ustvarja; ali je pa to umetnost, ki ilustrira narodovo življenje in jemlje svojo snov iz motivov, kakor so narodni običaji, narodni tipi, narodne noše itd.? Cankar je nekoč v nekem fejtonu izrekel trditev, da so Grohar, Jakopič in Jama narodni umetniki, akoravno so krajinarji. Ker pa slikajo večinoma pokrajine, v katerih prebiva naš narod, se zdi tudi ta četrta varijanta prvi hip utemeljena. Pojem „narodna umetnost“ je torej, kakor se vidi, precej širok in pove mnogo ali pa — nič.

Temu je vzrok dvomnost izraza „narodna“. V nemščini pove že razlika med „Volkskunst“ in „Nationale Kunst“ mnogo. K temu pride še istotako preširoki pojem besede „umetnost“, ki pomeni enkrat ornamentiko, drugokrat slikarstvo.

(Na narodno glasbo in poezijo se niti ne oziram!) Razločevati bi bilo treba tedaj morda „narodovo ornamentiko“ (kaj porečejo filologi?..), „narodno ornamentiko“ (v narodnem smislu izdelano) in slednjič narodno slikarstvo (kiparstvo), ki slika, kakor rečeno, narodne običaje itd. Prvi in drugi izraz se bosta pač dala spojiti v enega, da nam tedaj ostaneta le narodna ornamentika in narodno slikarstvo. O Cankarjevem naziranju bi se pa dalo debatirati, kajti naša pokrajina nima specifično „slovenskega“, nego alpski in kraški značaj. In niti v tehniki nimajo imenovani slikarji nič slovenskega, ampak slikajo pač po načinu polpretekle monakovske dobe, kar seveda ne zmanjšuje absolutne vrednosti njih del.

*
*
*

„Novi Akordi“ so prinesli novo življenje v slovensko glasbo. Kje je drugi dr. Krek, ki bi začel izdajati revijo „Nove Barve“, v kateri bi priobčeval reprodukcije novih obrazovalnih umotvorov, kjer bi zbiral material za zgodovino nove slovenske umetnosti, interpretiral težnje naših slikarjev in kiparjev in izkušal najti vezi med občinstvom in med ustvarjajočimi umetniki?

Res drugi Krek bi to moral biti: enako marljiv, enako požrtvovalen, enako objektiv in enako strog! Morda bi vendar prebudiil polagoma speče občinstvo in dremajoče — umetnike...

*
*
*

Ali ima slovenska narodna ornamentika slovenski ali celo južnoslovenski značaj? Takoj povem, da ne vem odgovora na to vprašanje.

A sedaj, ko se toliko razpravlja o sorodnosti južnoslovenskih skupin, bi ne bilo odveč govoriti tudi o narodni ornamentiki in narodni glasbi.

Kajkavska glasba (hrvatski Kajkavci pojejo večinoma enako kakor Slovenci) ne kaže nič podobnosti z glasbo Štokavcev in Čakavcev. Če se govori o melanholiji ene in druge, je to, kolikor se slovenske glasbe tiče, pač le brezpomembna fraza. Slovenci ne poznamo mola, ki je karakteristikon slovanske glasbe, ne poznamo končavanja v dominantni, ne poznamo razen par dragocenih izjem („Tlaka je ukazana“ i. dr.) ritmičnih in merstvenih posebnosti južnoslovanske pesmi. Mnogo več podobnosti bi se dalo najti v glasbi naših nemških sosedov.

Isto velja o slovenski narodni ornamentiki. Kdor je videl na primer „Muzej za avstrijsko narodopisje“ na Dunaju, mi bo pritrnil. Alpske dežele, ž njimi Kranjska, kažejo v ornamentiki zelo podobno lice.

Iz povedanega bi se dvoje dalo zaključiti. Ali smo žrtvovali Slovenci razen jezika večino tega, kar tvori pojem „narodnosti“, torej tudi narodno ornamentiko in glasbo, ter smo vse to prevzeli od Nemcev, ali pa stoji stvar takole:

Kjer prebivajo avstrijski alpski Nemci, je prebival pred stoletji naš narod. Svoj jezik je izgubil, svojo narodno ornamentiko in narodno glasbo je pa obdržal. In ta je specifično slovenska. Ne Slovenci, ampak alpski Nemci so potemtakem brez svoje narodne ornamentike in narodne glasbe.

Vredno bi bilo, da bi poklicani strokovnjaki posvetili svoj trud tem vprašanjem. Zdi se pa, da bi se pri dokazovanju južnoslovanskega edinstva naša narodna umetnost ne dala uporabiti kot dokazilni material „pro“, — če niso i na Slovence i na ostale južne Slovane vplivali docela drugi vplivi, ki so enemu ali drugemu, ali pa obema izpremenili psiho in ž njo čuvstvovanje in umetniško

oblikovanje. To so pa vprašanja, ki štejejo med najmanj raziskovana v vsej južnoslovanski preteklosti.

Saša Šantel.

Novi akordi.

(Letn. 12., št. 2.) Pričujoča številka „Novih Akordov“, zadnja, ki je dosedaj izšla, se nikakor ne more meriti po vrednosti svoje, sicer raznovrstne vsebine, z mnogoštevilnimi prejšnjimi. Prepričan sem, da bi g. urednik napolnil nekatere strani lahko z drugačnimi, boljšimi prispevki, saj o praznoti svoje miznice najbrž ne bo mogel tožiti. Mogoče je pa, da je iz dobrohotnosti in v prepričanju, da opogumi nekatere plašne a pridne ljudi, objavil tudi to, kar pravzaprav nima nikake umetniške vrednosti.

Edini kos, ki dela čast tej številki in stoji s svojo globokostjo visoko nad drugimi, je dr. Krekov samospev „Ali veš?“ Vendar je na njem vse preprosto: Naiven tritonski motiv, podloženo klavirsko spremljevanje, enostavna harmonika in razdelitev. Tako ljubko je vse, tako srčkano, tako sladko zaljubljeno, da se je težko ločiti od te ljubeznive stvarce. In ravno v tej, v naših časih skoro originalni priprostosti, leži umetnost. Brez hrupa in božjastnih harmoničnih ugank pove Krek to tako, kakor bi njemu enako malokateri mogel.

Ravnik priobčuje kratek klavirski košček „Dolcissimo“. Delce, ki ima za podlago kratek širitonski motiv, me v nasprotju s prejšnjimi Ravnikovimi deli ne zadovoljuje. Pustim je prav rad veljati kot del daljše skladbe, a tako delce, kakor je, se čuti kot hipna skica, moment, citat. Ako bi mu skladatelj pripisal še kak kratek kontrast, bi mnogo pridobilo. Harmonično je Dolcissimo velezanimiv, manj pa melodično. Vendar se vidi tudi iz tega delca, da je

Ravnik izreden talent, mnogoobetajoč glasbenik.

Drugi klavirski kos v tej številki je napisal Emil Hochreiter: Valses nobles, št. 2. Valček sicer ni bogvekako visokoleteč, vendar tudi ne vsakdanji. Hochreiterju štejem v veliko prednost njegov prozoren klavirski slog. On zna instrumentirati na klavir. To je precej težka stvar, ki jo on dobro razume. Drugače valčku ni kaj reči.

Preostajajo trije zborčki, dva mešana in eden moški. Nekake izgubljene sirote, nedorastle. Belokranjska (Gröbming) je zagledala beli dan na lastno začudenje skladatelja. To je dovolj!

Ah, ni li zemljica krasna? ima tako nesrečen taktov način, da naglašá tako-le: Ah, ni li zemljica krasná, krasná itd. Besedilo je predstavljeno iz nemščine. No, tudi mi Slovenci imamo dovolj uglasbitve vrednih besedil. Pesmica tudi drugače ni dosti vredna. Švika ršič priobčuje peteroglasno postavljeno koroško narodno Pojdem v rúte, ki je najboljša izmed že omenjenih zborčkov.

Sedanja številka ni imela književne priloge, kakor jo ima navadno. To gre najbrž na račun preobilice dela, s katerim je obložen g. urednik.

Emil Adamič.

Filozofija.

Nova vera.

Nietzsche je s svojim nadčlovekom ustvaril novo gibanje. Njegovi nasledniki izkušajo njegove nazore spraviti v sistem ter jih širijo s predavanji in spisi. Iz ene takih knjig¹⁾ je tudi sledeči izvleček. V prvem poglavju stavi pisatelj novo moralo v nasprotje s staro krščansko. Stara morala zahteva delo za druge, žrtve in poniževanje samega sebe in kot cilj vse čednosti stavi posmrtno življenje onstran groba. Po novi morali se mora čednost strinjati z našo lastno srečo. Hrepenenje k lepoti, volja in moč k vstvarjanju je prva in najvišja čednost. Potenciraj svoje življenje, udeleži se, nikdar ne miruj! V krščanstvu je udeležitvovanje lastne osebnosti sicer dovoljeno, toda le v toliko, kolikor služi bližnjemu, po novi morali pa je prva zapoved: Krščanska zapoved: „ljubi svojega

bližnjega kakor samega sebe“ je v protislovju s naravo. V polni meri je veljavna ta zapoved le med možem in ženo, enostransko velja še za starše napram otrokom, ne pa naopak in tudi ne za druga razmerja med ljudmi. Kdor hoče živeti, se mora uveljaviti, mora slabejše izpodrinuti. Tako je v vsej narodi. Krščanski ideal je neizvršljiv, nedosegljiv in to mora človeka dovesti v brezupnost. Dovrševanje lastne osebnosti, udeležitvovanje v največjih činih je prva krepost. Pisatelj jo imenuje tvorno silo (Schöpferkraft). Socialne kreposti, pravičnost in požrtvovalnost, pridejo še le za njo. One le ovirajo in omejujejo osebno krepost. Pravičnost zahteva, da stopamo pod enakimi pogoji v življenjsko borbo, toda ne z enakimi sredstvi, ker je naroda dala vsakemu druga sredstva. Nietzsche sploh ne priznava nasprotja med egoizmom in altruizmom: „ako služiš sebi, služiš obenem splošnosti“. Pomoč bližnjemu dajaj le z vzgledom, da se mu okrepi odporna sila proti nesreči. Komur ne zadostuje vzgled,

¹⁾ Vom starken Leben. Ein Evangelium der Tat. Vorträge von Ernst Hornfefer. Leipzig 1912. Verlag von Dr. Werner Klinkhardt.

kako si naj pomaga, temu tudi dejanjska pomoč ne koristi. Krščanstvo zahteva nepretrgano žrtvovanje samega sebe. K temu pa ni vedno prilike, tudi se človek ne more neprenehoma žrtvovati, zato postaja malomaren. Požrtvovalnost se mora gojiti, toda le za trenutke velike nevarnosti, ko je ogroženo življenje celote. V splošnem pa je življenje samo največji čin. Današnja slabost volje je posledica zanemarjanja lastne osebnosti. Treba je torej vzgajati krepke in značajne ljudi.

Le veren človek je resnično krepak. Zato razpravlja drugo poglavje o religiji in sicer brez boga. Religija spravlja človeka v sklad s smislom in bistvom njegovega bitja. Vera se ne da pregnati z znanostjo, ampak z novo boljšo vero. Božja popolnost uničuje človekovo osebnost, ponižnost mu jemlje samozavest, ga tišči k tlom. Življenje je stremljenje po zakonitosti in enotnosti, hrepenenje po lepoti. Kar je zakonito urejeno, je dobro in obenem lepo. Tu se nova vera strinja s starogrško kallogagathio. Ne dovršeno popoln bog, ampak stremljenje za urejenostjo je pravir življenja. Neurejeno življenje je kaos, je spona, urejeno življenje je prostost. To urejeno življenje si mora človek priboriti, sam se mora rešiti, ne čakati odrešenja od zunaj. Verjeti mora na sebe, ne na boga.

V tretjem in četrtem poglavju kaže pisatelj uporabo nove vere na višku in na koncu življenja, v zakonu in smrti. Spolnost je pogoj življenja, ž njo se življenje nadaljuje. Najvišja sreča v spolnosti je pogoj za uspešno vstvarjanje v vsakem drugem ozirju. To dokazuje na Goetheju. Kako se naj uredi spolno

življenje? Iz stremljenja po enotnosti, ki je bistvo nove vere, sledi enoženstvo in nerazdružljivost zakona. Ne zahteva strožjih postav o nerazdružljivosti, ampak večjo moralčno zavest o veliki resnosti razporoke. Da pa se doseže čim večja sreča v zakonu, je potrebno brezpogojno devišstvo pred zakonom. Čustva se morajo štediti za odločilni trenutek, da instinkt za pravo spolnost ne otopi. Zato pa se mora mlajši generaciji dati prilika, da pravočasno stopa v zakon, da ne razmeče svojih čustev. Velika odgovornost dviga mladoporocence in povzroča, da še le prav mogočno razvijejo svojo moč in delavnost. Obotavljanje pri sklepanju zakonov je dokaz, da pojema življenjska volja. Zakonci pa se morajo med seboj vzgajati, se medsebojno pridobivati, da postane njih življenje enotno in harmonično, odrešenje iz kaosa.

Tudi smrt premaguje nova vera z udejstvovanjem življenja. Najmanj se boji smrti mladina v bujni življenjski moči in ljudje, ki se v navdušenju udejstvujejo, bodisi vojaki v boju ali znanstveniki v raziskovanju ali umetniki v izvrševanju svojih umotvorov ali podjetniki v neumornem pridobivanju. Kdor dela, tega ne plaši smrt. Težje ko misel na lastni konec se prenaša izguba dragih oseb. Tudi tu je rešitev v življenju: preostali si ohrani svoje mrtvece, ako nadaljuje njih življenje, ako k svojim življenjskim nalogam prevzame tudi njihove.

Tako je nova vera res evangelij čina, krepka življenjska volja do zadnjega diha.

F. V.

Pravo.

Pravniški modernizem.

Avtor mnogoomenjane knjige: „Die Gemeenschädlichkeit der konstruktiven Jurisprudenz“ ter najslovitější zastopnik svobodopravnega gibanja je zgrnil esenco svojih nazorov v polemičen opus „Juristischer Kulturkampf“ (Karlsruhe 1912, 228 str), za vsakega pravnika velezanimiv spis, kajti Ernst Fuchs razpolaga ne le z neobičajno obsežnim pravniškim znanjem, on je doma tudi vseh važnejših modernih vedah, tako da mu ni težko najti časovne in kulturne zveze raznih novih stremljenj, ki navidezno nimajo mnogokaj skupnega. Med teorijo in prakso je dandanes pač malokje toliko razlike, ko ravno v pravu. To žalostno poglavje in mizerija pravnih fakultet je znana in se o nji ni treba prerekati. Nič ni hudega, ako učeni juristi kopičijo učene komentarje in kompendije, ki jih ne razume živa duša na svetu, velika je pa škoda, ki jo dela njihov vpliv na pravno čustvovanje naroda. Talmudistično tolmačenje neštetihi višjih razsodb in določil, abrakadabrična mnogobesednost in do nerazumljivosti popačen stil podkopavajo justico, nikdo si glede najnavadnejših stvari ni več na jasnem, procesi so pravicte hazardne igre.

Današnja, na filološko-dialektični podstavi sloneča justica je ali justica pojmov ali čustva (kriptosociologija). Proti obema stavi Fuchs moderno svobodno pravo, ali sociološko justico, kakor se je udomačila že nekoliko v novi kazenskopravni vedi. Da se mora izreči rozsodba v okvirju zakona, je gotovo, gre le za to, ali naj se črpa iz analize pojmov in definicij, iz pravnega čustvovanja ali iz veččega opazovanja življenja in občevalnih potreb. Ti tri izvori so sicer med seboj v zvezi, vpraša se pa,

kteri da prevladuje. Tako se da govoriti o pojmovalni in čustveni jurisprudenci in sociološki pravni vedi.

Pojmovna jurisprudenca (Begriffsjurisprudenz), v kateri prevladuje formalna logika, ima svoj izvor v zgodovinsko-antikvaričnem romanizmu, ki se pa ne sme zamenjati s klasičnim rimljanstvom, ki je bilo povsem svobodopravno. Največja napaka tega visokodonečega verbalizma je, da ne spozna svoje nepotrebnosti. Odtujenost od sveta je njen glavni karakteristikon, formalistična površnost, matematično dlakocepstvo in sholastična kazuistika ji zapirajo svet dejanske istinitosti. Formalnologična metoda se ne razteza le na formalne predpise, ona prešinja vse pravo, distinkcije in šlagerji igrajo pogubno vlogo, napačna prejudična jurisprudenca pridobiva vsled naraščajočih višjesodnih razsodb na terenu. Druga species se lovi zopet za motivi (die motivenschnüfflerische) in išče filološke nianse v nekdanjih in sedanjih izrazih, tretja goji probabilistiko in išče v starih šartekah po sentencah. Povsod drugod, le pri jurisprudenci se še ne ve, da so vse takozvane definicije in silogizmi, s katerimi se polnijo knjižnice, z vso aristotelično logiko le same tautologije in vsakdanje banalnosti. Vse te konstrukcije, zlepljene iz dejanskega materijala, zakonskih predpisov in principov, ostanejo resničnemu življenju in njegovi pravici tuje. Formalnologična ortodoksnost je nevarna pravnemu razvoju, ker more napraviti s svojo kazuistiko iz največje pravice največjo krivico in narobe.

Čustvena jurisprudenca ali kriptosociologija smatra sicer pravično rozsodbo za glavno stvar, toda ona to zatajuje na zunaj.

Te razsodbe ona ne najde s formalno logiko, ki človeka sama ne privede nikamor, ampak z onim finim nagonom, ki sluti skrite različke stvari in vidi drugim nevidne sorodnosti. Kdor ima ta juristično-muzikalčni posluš, je rojen jurist, kajti umetniško-intuitivno spoznavanje velja tudi za formalne vede, da celo za matematiko, kakor sta to dokazala H. Poincaré in Ph. Ribot. Čustvena jurisprudenca si je svojih nagibov svesta, ona pozna prave in sociološko-pravilne motive, ali ona jih skriva za dekoracijami pojmovalnega formalizma. Zato njena metoda ne more biti znanstvena. Njenim subjektivnim in pravičnim razsodbam manjka objektivna kontrola. To je takozvano inverzivno postopanje, ki pričara nekaj v zakon, kar hoče potem iz njega deducirati. Fuchs razlikuje štiri vrste kriptosociološkega pravosodstva, navedeno, pri kateri se pozna, da je bil pravilni razsodek pred konstrukcijo, disimulujočo, ki je na zunaj čisto formalistična in deducira pravilno toda jako umetelno iz strankinih besed, tako da se mora stranka čuditi lastni svoji prebrisanosti, a d m i n i k u l j o č o, ki veže najprej najzvitejše konstrukcije, na koncu pa pove, da je razsodek tudi pravičen in odgovarja zdravemu razumu, ter racionalistično, ki prične s sociološkimi razmotrivanji, pravi nato, da ti razlogi še ne odločujejo, išče potem motive in eksegezo zakonovih predpisov. Ta glumska znanost zakriva torej svoje skrito neznanstveno postopanje, zdravi socialni instinkt se boji konfliktov z oficialno rabulistikom. Ker pa tudi kriptosociologi ne morejo poznati dejanskih razmer in so v istini le laiki, so odvisni od laikov, od napačne univerzilizacije subjektivnih, dostikrat napačnih forenzičnih ali slučajnih osebnih izkušenj in ne morejo nuditi nobene garancije za nepristransko, pravilno razsodbo.

Sociološka pravna veda napravi iz majhnega greha čustvene jurisprudenca jasen svetoven nazor. Ona se drži Aristotelove resnice, da se ozira pisano pravo le na normalne slučaje in da ne more izčrpati neizrecno bogatega in vsak trenutek se izpreminjajočega življenja. Pravo je le funkcija razvijajočega se življenja. Načelna deduktivna pravna veda je še protinaravnejša ko shlastično-deduktivna metoda v prirodoslovju prejšnjih stoletij. Kakor izvaja to tudi J. Cruet (v *La vie du droit et impuissance des lois* 1908) vidi sociološka pravna veda v zakonu vse polno vrzeli, ki se morajo zamašiti za vsak slučaj sproti. Bistvo pravega pravnega spora je, da sporno vprašanje v zakonu še ni rešeno. Pojemovna jurisprudenca dela, kakor da je zakonodajatelj mislil že na vse mogoče slučaje, moderni pravnik mora iskati zveze v metodičnem in večšem študiranju človeške psihologije in dejanjskih prometnih potreb. Realnost se menja tako hitro, da je filološko antikvarična mitologija formalnih juristov ne more dohajati. Oceniti življenjske spore je mogoče le v vsakdanji življenjski borbi. Praksa mora voditi, ne pa teorija. Že cela četrtna pravnih sporov bi se rešila drugače, ako bi se ozirala le na psihologijo prič. Ali današnjemu juristu so neznane ravno razmere, ki karakterizirajo našo dobo, industrijalni svet, komerčni trg, delavska psihologija itd. Oni tkejo rajši dolge logične mreže iz obrabljenih kompendijev in mislijo, da vladajo realno življenje. Bazanov izrek ima še dandanes popolno veljavo. *Jurisconsulti tanquam e vinculis ratiocinantur*. Sociološka pravna veda pa hoče pomesti ravno s starimi abstraktnimi pojmi in stavi najpravičnejšo, za občni blagor najumestnejšo in zato kot pravilo za vse v istini ta iste slučaje mišljeno razsodbo javno v središče

borbe in znanosti (str. 60). Iluzija je misliti, da se giblje širša interpretacija, ali zakonska in pravna analogija v mejah zakona in da so novotvorbe protizakonite. Kajti pravna veda ni statična, temveč dinamična znanost. Historična in prirodopravna šola sta povzročili v tem oziru veliko konfuzijo. Dokler se pravniki ne odrečejo svoje filološke metode in pojmovnega igranja, ni pričakovati reforme pravnega življenja. Edina smer, ki je napisala rešitev tega problema na svoj prapor, je svobodopravna šola, ki šteje že mnogo uglednih znanstvenikov in izdaja (četudi ne oficialno) „Recht u. Wirtschaft“ (2. letn.)

E. Fuchs stavlja glede preureditve pravnega študija zanimive predloge; študij rimskega prava naj se izloči, historične discipline naj se dosti skrajšajo in postavijo na konec študij, visokošolskim profesorjem naj se izroči gotovi praktični delokrog, tako da dobi pravniška fakulteta svojo „klinik“, i. t. d.

Ta od Ihering-a in Gény-a (gl. „Méthode d'interprétation et sources en droit privé positif, 1889“) zagovarjana svobodna pravna veda je našla v A. v. Peretiatkowiczu veččega kritika (gl. njegov članek: *Methodenstreit in der Rechtswissenschaft v Zeitschrift für das Privat- u. Öffentliche Recht der Gegenwart* XXXIV. B. 2—4 H. 1913). Moderna „socialna jurisprudenca“ se ne sme držati, ako naj ne zapade taisti enostranosti, kakor njeni negativni, ne le pravno-političnega, temveč tudi pravnofilozofskega stališča, ona se mora poglobiti, se podvreči gotovim modifikacijam. Njeni vsega uvaževanja vredni činitelji niso našli zadostne preciznosti, njena kritika sega včasih predaleč, njena teleologija potrebuje gotova objektivna načela, kajti drugače se pravna zanesljivost ne da doseči. Tradicionalna šola se zadovoljuje s socialnodržavno sankcijo, modernisti po-

vdarjajo socialno prospešnost, manjka le še objektivna stabilnost. Propagatorji svobodnega prava zahtevajo, da se osvobodijo sodnik iz verig zakona, ali oni ne povedo, v kateri smeri najbodi njegovo delovanje, oni ne podajajo objektivnih določil za reševanje spornih vprašanj. Mnogi so mnenja, da temelji objektivni značaj svobodno se razvijajočega prava na priznanju „prirode stvari“, ali to je le odsev filozofske-sociološke teorije ki slovi pod imenom solidarizma, kajti najhomogenejši eksperimentalni material ni več ko le ena objektivna norma. Drugi zopet ne podajajo sploh nobenih smeri in nobenih kriterijev. Sodnik naj ima popolno svobodo in nič naj ga ne veže. (Gl. n. pr. Kantorowicz: *Kampf um die Rechtswissenschaft, 1906*, in njegov članek v *Verhandlungen des 1. Soziologentages. I. Ser. 1. zvez.*, Peretiatkowicz odreka tej metodi vsak pravniški značaj. Ni namreč pričakovati, da bi jamčili oziri na socialne nujnosti za objektivnost razsodb. To pa že radi tega ne, ker v tem oziru ni dveh ljudi, ki bi sodila enako in se niti strokovnjaki ne morejo zediniti. Ekstremno krilo svobodopravne šole se postavlja s svojimi argumenti že v nasprotje dandanašnjega pravnega reda, kajti s socialnega stališča so slabe, ampak gotove in nepremakljive postave boljše, nego anarhična svojevoljnost. Ne da bi morali zavreči eno izmed obeh glavnih smeri, se dado kombinirati osnovni njuni činitelji, tako da bi se svobodopravna teorija poglobila in dobila več garancij za objektivnost in pravo spoznavanje socialnih nujnosti. Peretiatkowicz poizkuša s psihologijo sodnika in vidi v razsodnem aktu tri glavne činitelje, intelekt, čustvo in voljo. Medtem ko operira prvi z logičnimi silogizmi, je volja, kot teleološki faktor, vezana le na socialno oportunist, da, na Angleškem se ji niti ni treba ozirati na

zakon, se da li sklepati, da ne odgovarja več sodobnim razmeram. V Angliji velja torej načelo: *lex falsa lex non est*, na celini pa: *lex falsa lex est*. Tretji činitelj, pravno čustvovanje, reagira reflektivno in spontano na človeška dejanja s pravnega stališča in je velikega pomena v dinamiki socialnega življenja za demokratizacijo pravne vede. Prednost pravniškega modernizma je, da hoče pripomoči zadnjim dvem teleološkim elementom do veljave, njegova hiba pa, ako hoče eliminirati objektivnega činitelja, kajti posledica bi bila najneomejenejši subjektivizem, brezmejna samovoljnost in nezadostna pravna zanesljivost. Prava metoda ima nalogo modernizirati intelektualnega in objektivirati čustvenega in volicionelne činitelja. Avtor upa, da prevlada izmed mnogih modernih pravnih teorij Petražycki-jeva socialnopolitična teorija

kot občni kriterij pravne objektivnosti. Glede intelektualne plati pa pledira avtor za odstranitev stare, v jedru nesmiselne devise, da naj se ozira sodnik na zakonodajateljevo voljo, kakor bi jo imel v danem, trenutnem slučaju. Ravno tako ne odgovarja več sodobnim socialnim idejam in pravnim načelom parola: *lex posterior derogat priori*; moramo jo zameniti za „*ratio iuris posterior derogat priori*“, kakor to priporoča prvi paragraf (od Fuchs-a) redigiranega novega švicarskega občanskega zakonika. Končno formulira Peretiatkowicz svoje nazore v stavku: „V slučajih, na ktere se zakon ne ozira, naj določi sodnik svobodno in avtonomno pravno normo v socialnem smislu; pri tem naj pa upošteva občne od zakona določene vidike moderne zakonodaje (moderne *ratio iuris*) in smer vladajočega socialnopravnega čustvovanja.“

A. O.

Zgodovina.

Neka ženitovanjska pogodba iz 13. stoletja.

P. S. Leicht, profesor na vseučilišču v Sieni, je leta 1910. izdal v Palermu sedem strani obsegajočo brošurico pod naslovom „Un documento matrimoniale slavo del secolo XIII“. En izvod mi je pred nekaterimi meseci poslal naš rojak, profesor Ivan Trinko v Vidmu, za kar se mu na tem mestu prav toplo zahvaljujem. V brošurici je Leicht priobčil kratko listino ter jej tudi dodal nekoliko komentarja. Ker bi bilo škoda, ako bi ta listina ostala Slovencem neznana, naj se tu ponatisne.

(1288), dne 6. junija. Čedad.

„Die sexto intrante Junio presentibus Martinello genero... quon-

dam Laudonis, Conrado becario de Iuliana, Hosbergerio de Civitate, Iohanne precone Civitatis, Stoiانو precone Civitatis, Walterio fabro de Porta Broxana, Ormanno de Porta Broxana rogatis testibus et aliis. Otto de Mast apud Ladram pro eo, quod debet accipere Agitam de Tolmino filiam quondam Janes fabri de Tolmino in uxorem sibi legitimam, ipsa accepta in uxorem sibi, si accideret, quod pro culpa ipsius Ottonis recederet ab eo vel ipsam expelleret parentella vel uxorem haberet ipse vel alio modo quocumque a se recederet vel expelleret pro culpa dicti Ottonis ut dictum est, ipse Otto per se et suos heredes cum obligatione omnium suorum bonorum presentium et futurorum per stipulationem

solempnem promisit ac iuravit ad sancta Dei evangelia dare et solvere Andree de Portis quinque marchas denariorum novorum Aquilegensis monete infra duos menses postquam expelleret eam de domo et a se recesseret ab eo quocumque modo culpa ipsius Ottonis ut dictum est, quam obligationem fecit cum una manu et cum altera fideiussit. Actum in Civitate Austria in via publica ante domum Pantaleonis Folosani stationarij.

V listini čitamo, da je Oton iz Smasti pri Ladri na Tolminskem hotel vzeti za ženo Agato iz Tolmina, hčer rajnkega Janeza, kovača v Tolminu. Pred poroko se je ženin zavezal, da plača Andreju de Portis pet mark novih oglejskih penzov, ako bi se njegova soproga morala ločiti od njega. To ločitev bi moglo povzročiti njegovo (ženinovo) sorodstvo, ako bi njo pregnalo, ali pa on sam, ako bi imel zvezò s kako drugo žensko, ali pa kak drug povod.

Profesor Leicht misli, da beseda „parentella“ tu ne pomenja sorodstva, temveč z a d r u g o. On sklepa iz te listine, da so Slovenci v 13. stoletju po Tolminskem živeli v zadrugah tako, kakor je bilo

to do današnjih časov običajno po nekaterih krajih Hrvatske. Ždi se mi, da gre profesor Leicht v tem oziru predaleč. Parentella pomenja tu sorodstvo. Lahko si mislimo, da je imel Oton iz Smasti v svoji hiši več svojih ljudi. Morebiti so bili še njegovi starši živi, morda še niso njegovi bratje in sestre zapustili domače hiše. Nevesta, ki je imela priti na njegov dom, se je bala, da bi jej ti novi sorodniki ne delali težav, je ne preganjali ali pa še celo pregnali. Andrej de Portis je bil najbrže njen varuh.

Profesor Leicht navaja v svojem komentarju „Stoianuto“ in „Janes“. Stoianuto izpeljuje iz slovenske besede Stojan.

V listini so nekateri srednjeveški izrazi, kakor becarius (mesar), preco (sodni sluga), stationarius (štacunar). Porta Broxana so bila na severni strani Čedada se nahajajoča vrata, skozi katera so prihajali nadiški in tolminski Slovenci v mesto. Oton iz Smasti se je zavezal plačati pet mark. Za tisti čas je to precej velika svota. Za pet mark je bilo mogoče takrat kupiti celo kmetijo.

Dr. Fr. Kos.

Politična ekonomija.

Neomerkantilizem in organizacija gospodarskih interesov. Brezigar, Vorboten e. Wirtschaftskrise Deutschlands. Cene in mezde v Angliji.

Neomerkantilizem in organizacija gospodarskih interesov.

Pod tem naslovom se dotika S. Tschierschky (v Schmollers Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung u. Volkswirtschaft, 37. l. 1913) zelo perečih vprašanj, ki sicer niso še le od danes, a ko-

jih rešitev mora globoko preobraziti gospodarsko organizacijo in vsebino prihodnjega političnega razvoja. Organizacija industrije, trgovine, poljedelstva in obrti je času nesorazmerno pomanjkljiva, ker ima še velike nedostatke iz prejšnjih gospodarsko-političnih period. Običajala je v liberalno-individualističnem manšterstvu in ne more uresničiti svojih zahtev s skupno solidarnostjo, ko odločujejo malverzirani parlamenti v dalekosežnih preosnovah. Sicer pa ostane, dokler je gospodarska neodvisnost pretežne večine prebivalstva iluzorična,

individualni in gospodarski liberalizem nonsens in nasprotuje same-mu sebi. Socialistična kritika „optimističnega družboslovja“, znanstveno delovanje katederskih socialistov in prehajanje k zaščitni carinski politiki so glavni propagatorji neomerkantilističnega kurza, imenovanega od Fr. Lista „Industriesystem“. Programno se neomerkantilizem ne razločuje mnogo od merkantilističnih teorij 17. in 18. stol. Drugi pa so njegovi predpogoji in njegove metode. Državno-politično obstoji razlika v nasprotstvu med vladnim absolutizmom ter centralizmom in med današnjo konstitucionalno - parlamentarično decentralizacijo. Moderni parlamenti pa so vsled idealne in materialne konkurence političnih strank povzročili neko hipertrofijo zakonodajnih poizkusov in ne najdejo dosti razumevanja za današnjo gospodarsko specializacijo in za razsežne mednarodno-medsebojne odvisnosti. Izravnati interese v tem pogledu vsaj informatično, postaja vsled vedno naraščajoče diferenciacije v gospodarskem razvoju vedno težavnejša stvar. Razven tega je podal parlamentarizem novi gospodarski smeri še karakteristika, ki so lastna naši „Fürsorge“ — dobi, kakor „socialna politika“, „delavska in uslužbenska politika“, „obrtna regulacija“, „obrtno-pospeševalna akcija“, „trgovinska politika“, „državno-privatno gospodarstvo“ i. t. d. in ki so potrebni reforme. Že Alex. Tille je podvrjel pretirano „Fürsorge“ v svojih štirih knjigah: *Berufstandspolitik des Gewerbe- u. Handelsstandes* (Berlin 1910) ostri, a precej upravičeni kritiki. Parlamentarizem se opira na množice in zato je težko misliti na hitro sanacijo, gospodarski razvoj gre pa vendar v označeni smeri in mi moramo računati z neomerkantilizmom kot z gospodarsko-političnim sistemom 20. stoletja.

Prehodno in važno vlogo igrajo v gospodarsko-političnem preobratu karteli. Ta novi organizatorični faktor je izzval že vmešavanje od strani merkantilistične državne politike. Individualno-kapitalistični teoretiki vidijo v njih le potencirano koristolovstvo, socialisti pa so spoznali v kartelih nove razvojne činitelje za svojo bodočo gospodarsko organizacijo. V ničemur se ne pokazuje nejasnost glede kartelov značilnejše, ko v manšesterskih glavah, ki sanjajo o neki „kartelni zakonodaji“. Pruski rudokopni fiskus se je pridružil (provizorično) porenko-westfalskemu premogokopnemu sindikatu in mu dal s tem državno aprobacijo, Avstrija je podpirala ustanovitev petrolejevega kartela, nemški centrum je zahteval 12. febr. kartelne zakone, v Avstriji se je končala kartelna anketa in odsek je odobril dalekosežni kartelni zakonski projekt. Ali ta projekt bo postal ravno tako malo zakon, kakor tudi nemška anketa (1903) ni prinesla nobenega sadu. Obe anketi sta dokazali, da najinteligentnejša neomerkantilistična vlada ne more obvladati z državnosocialističnimi vidiki silne zadružne moči, ki si je vstvarila v kartelih ogromno privatno-gospodarsko obrambno organizacijo. Ko pa pridejo karteli le za veleindustrijo v poštev, bi se morala osredotočiti industrija v velikih, obligatoričnih industrijalnih zbornicah, v neke vrste „stanovskih parlamentih“, kakor zastopajo početke n. pr. „Zentralverband Deutscher Industrieller“, „Bund der Industriellen“, „Deutscher Handelstag“ in v novejši dobi „Hansabund“. Le skrbna sistematizacija gospodarskih interesov in organizacij z jasnimi ciljem in enakim vpoštevanjem vseh činiteljev more obvarovati neomerkantilizem kot „pozitivno“ gospodarsko politiko pred nevarnostjo pretirane enostranosti.

Trgovske zbornice in trgovske korporacije s svojim pičlim zakonitim zastopstvom ne spadajo več v sodobno organizacijsko gibanje. Okolnosti, ki so jih vstvarile, so v neomerkantilistični dobi brez pomena. Vedno večja specializacija pomnožuje konflikte in interesna nasprotstva. Razven tega je njih delokrog teritorialno preomejen in se upravni aparat ne more razviti, kakor zahtevajo moderne nujnosti. One obstoje, so li splošnega značaja, iz slučajnih in heterogenih elementov, ali pa je njih delokrog in potemtakem njih politika, ako so zasnovane za posamezne gotove stroke, preenostranska. Sistematična organizacija interesov je iluzorna, gospodarsko delo mora biti pod takimi pogoji pičlo ali ničevno in če se povzpnejo sem ter tja do kakšne politične akcije, se njih votum ne sliši in se nanj nikdo ne ozira. Velik odstoten del starih organizacij pa je izgubil popolnoma svoj pomen. Njih lokalno-gospodarski interesi nasprotujejo idealom naše „pozitivne“ gospodarske politike, ki hoče vstvariti Fichtejev „Geschlossener Handelsstaat“. Edina rešitev obstoji v obligatoričnih organizacijah (v izpremenitvi strokovnih društev v obligatorične in industrijalne zbornice). Le prisilna organizacija more podati jasno sliko skupnih in posameznih potreb in dati svojim zahtevam odločen akcent. Neomerkantilistična centralna vlada brez te opore ni mogoča. Argumentirati s „svobodo“ tem staroliberalnim rudimentom, je reakcionarno početje.

Današnjemu neomerkantilizmu odgovarjajoča sistematična organizacija interesov industrije (za ostale skupine velja taisti korelat) bi izgledala tako-le:

a) Ustanovitev obligatoričnih „industrijalnih zbornic“ za vse važnejše industrijske skupine, pri čemur se je treba ozirati posebno na zadostno specializacijo. Manjše

industrije bi se dale priklopiti kot specialne zveze k sorodnim skupinam.

b) Izvolitev „industrijalnega sveta“ iz zveznih skupin.

c) Sestaviti se mora „narodno-gospodarski svet“ iz delegatov industrijalnega, poljedelskega, obrtnega, trgovskega in bančnega sveta. Ker bi bili organizirani na ta način vsi interesi v pravilni postopni zgradbi, bi bili ti parlamenti važna posvetovalna instanca, jasno poznavanje vsakodobnih interesov in tendenc bi omogočalo enotnejšo in sigurnejšo politiko in politični parlamenti bi se morali ozirati pri legislativnem delu na votum gospodarskih svetov.

Jos. Grunzel zahteva celo v knjigi „Der Sieg des Industrialismus“, da pridejo zakonske predloge, tičeče se gospodarskih vprašanj, prej v bodoče industrijalne svete, kajti dandanašnji strokovni vladni sveti so radi prevelikega števila brez moči in le preteve, da se odločujoči činitelji izogonej odgovornosti.

Dr. F. Gehrke („Änderungen im Wesen u. Richtung des Handels“ v Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft 1913 2. zv.) sicer ne prihaja do tako radikalnih zaključkov, a toplo zagovarja neomerkantilistično carino in zahteva po angleškem vzoru „The greater Germany“ (trgovinsko zenočenje s kolonijami). Poslednje zato, ker vidi, da mora izgubiti Nemčija neizogibno v bližnji prihodnosti velik del svojega izvoznega trga in ker je nemška industrijalizacija tako umetno ustvarjena, da se je bati katastrofe, se li temu v pravem času ne odpomore.

A. O.

Predznaki gospodarske krize Nemčije. (Vorboten einer Wirtschaftskrise Deutschlands.)

Pod tem naslovom je izdal v veliki berlinski založbi Puttkammer

& Mühlbrecht naš rojak dr. Emil Brezigar, ki je bralcem „Vede“ že dobro znan, drobno pa pomembno knjigo, v kateri motri sedanji gospodarski položaj s stališča teorije o krizah. Ta spis je važen monografičen donesek k teoriji kriz. Pisatelj si hoče ustvariti jasno sliko, do katere stopnje se je razvilo nemško gospodarstvo začetkom leta 1913 in sklepa iz teh podatkov dalje v bodočnost. Vsebina je sledeča: Podaja nam občne znake konjunktore, krize in depresije v glavnih potezah, nadalje nam slika razvoj nekaterih gospodarskih činiteljev Nemčije, kakor so produkcija in konzum železa, njegove cene, obrestovanje denarja, napetost nemške državne banke, menjic in žiro-prometa, in sicer od l. 1896. do 1912. Kakor sklepam iz celega spisa, si je pisatelj namenoma izbral to dobo, ker se odigravata v njej dve konjunktorni fazi, prva od 1896. do 1902, druga od tedaj naprej, prva je dosegla svoj višek 1899/1900, druga pa 1907. Do sem so vse to razni nemški pisatelji neštevilokrat opazovali in opisovali, naš Brezigar je le posnel vse te podatke in jih združil v pregledno sliko. Dal nam je pa povrh tega še nekaj važnega in docela originalnega. Šel je namreč še korak dalje od sedanjih teoretikov ter se vprašal: Kako bi se neki razvijalo nemško gospodarstvo v vseh onih faktorjih, ki se dandanes znatno izpreminjajo vsprejeto s konjunkturo in depresijo, če bi ne bilo niti konjunktore niti depresije, marveč če bi se razvijalo nemško gospodarstvo enakomerno brez konjunktornega valovanja? Kakor je videti iz dveh diagramov, ki sta spisu privita, si je predočil pisatelj tako-le: Vsaka obeh konjunktur je grič, dolina med njima depresija. Z vrhovi hriba je izpolnil dolino ter tako dobil povprečno ravnino, ploskev, v prerezu povprečno črto, ki jo imenuje standard - razvoj

(Standardentwicklung) ter je do-gnal, da se povzpensajo vsi zgoraj imenovani gospodarski činitelji, ki so takorekoč barometri konjunktore („Gradmesser des wirtschaftlichen Zyklus“) še le približno dve leti pred krizo čez oni fingirani standard - razvoj, sicer da ga pa skoraj nikdar ne dosežejo, — da torej nastane kriza, kadar se povz-pnejo merodajni gospodarski čini-telji čez ta standard - razvoj.

Ne smemo zamolčati velikega odlikovanja, ki je doletelo pisa-telja: Med mnogimi znanstveniki in strokovnjaki se je zelo pohvalno izrazil o tem spisu po imenu tudi med Slovenci znani ruski učenjak Mihajl Tugan-Baranovski, docent politične ekonomije na peterburš-kem vseučilišču, ki je izrecno kon-statiral, da je Brezigarjeva tako enostavna metoda v izračunanju standard - razvoja docela origi-nalna ideja, ki pomeni velik na-predek v raziskovanju kriz. Tugan-Baranovski je tudi objavil zelo ob-širno recenzijo o dr. Brezigarjevem spisu v ruskem časopisu „Rječ“.

V. K.

Cene in mezde v Angliji.

Anglija je klasična država državljske svobode. Vlada je parlamentarna, uprava demokratična, v socialni politiki so „novi možje“ uvedli v zadnjem desetletju naravnost revolucionarne novosti, ki so vzbudile veliko pozornost na kontinentu. Anglija je danes vzor države z razvito socialno politiko. Znane so tudi močne angleške delavske organizacije, Trade Unions, in njihova lanska mezdna borba za mezde rudarjev in pristaniščnih težakov. Z ozirom na zadnjo veliko mezdno borbo je izdelala vlada statistiko razmerja med mezdami in cenami živil, pri čemur je vzela za bazo l. 1900.

Leto	Cene živil	Mezda	Leto	Cene živil	Mezda
1879	141,4	83,3	1896	93,3	89,9
1880	141,8	83,2	1897	97,4	90,8
1881	139,5	84,7	1898	102,3	93,2
1882	142,1	85,5	1899	98,1	95,3
1883	141,2	85,8	1900	100,0	100,0
1884	124,9	85,0	1901	100,4	99,0
1885	116,5	83,6	1902	101,7	97,7
1886	110,9	82,8	1903	100,7	97,2
1887	107,8	83,0	1904	101,4	96,6
1888	111,9	84,7	1905	101,2	97,0
1889	111,3	87,5	1906	100,5	98,4
1890	109,5	90,2	1907	105,1	101,7
1891	117,0	91,5	1908	106,6	101,2
1892	110,9	90,8	1909	108,7	99,9
1893	109,7	90,1	1910	109,0	100,2
1894	102,9	89,4	1911	111,6	100,3
1895	99,5	89,1			

Razmerje med cenami in mezdami se je torej v zadnjih 30 letih za delavce znatno izboljšalo; poslabšalo se je pa razmeroma za zadnjih 10 let, od 1900—1911, dasi je še vedno neprimerno bolje od nekdanj. V tem poslabšanju je tudi

iskati vzroka za mezdno borbo. Iz statistike je tudi razvidna težavnost mezdnih borb in posredno velika narodnogospodarska važnost strokovnih organizacij.

V. K.

Publicistika in polemika.

Katero naziranje o politični strani jugoslovanskega vprašanja je torej pravilno?

Criticus nascitur, non fit. Neki gospod M. R. Lemež kritikuje v zadnjih „Naših Zapiskih“ moje „Jugoslovansko vprašanje“. Odkrito rečeno, ne zdelo bi se mi potrebno odgovarjati na take vrste kritiko, če bi me k temu ne silil posebno neresni način in pa važnost jugoslovanskega vprašanja, o katerem vlada toliko napačnih naziranj, da je dobro, če ga premotrimo vedno iznova.

Imamo tipično vrsto kritika-sterstva, ki si je v zadnji dobi pridobila pri Slovencih nekako domo-

vinsko pravico in hoče sedaj izpodrivati resno kritiko. Zlasti se skoraj bi rekel repenči neka vrsta naraščaja, ki mnogo čita in si zato prisvaja odločilno besedo v javnosti in kritizira, ne da bi znala povedati zakaj. Te gospode bi trebalo preiskati, kako so svojo načitanost prebavili. Dobro bi bilo, če bi se ti prijatelji, ki so nekoliko podobni „Faustovemu“ Wagnerju, držali analogega načela, kakor so je radikanci izvedli za strankarsko politično vmešavanje dijaka. To načelo je zelo zdravo. Če tudi bi ab ovo ne vzelo dijaku možnosti, nastopati resno v javnosti, bi vsaj izključevalo take pojave, ki so osnovni znak

slovenskih „novokriticistov“: Postavijo tezo, češ, pod tem naslovom zahtevam to in to, tega mi pisatelj ni dal. (To se navadno dokazuje z dokazi in usum delphini). Zato spis ne izpolnjuje svoje naloge, je slab. H koncu se doda nekaj zvenečih pa praznih besed, nekaj maksim, in kritika je gotova in stoji kakor pribita. Slučaj gospoda M. R. Lemeža, ki ga s tem uvajam v slovensko publicistiko, je tak tip. — Toda čisto na kratko: Ker je meni politika mnogo bolj „prokleta resno življenjska zadeva“, nego gospodu kritiku, če smem soditi po njegovem opusu, se hočem baviti bolj s stvarno stranjo, zato ne bom reagiral na ono kopico občnih mest, cenениh kritičarskih fraz in zvenečih maksim, deloma ker se mi zdi škoda dela in prostora, deloma ker to dolgočasi mene in bralca. Le to bi rad vprašal gospoda kritika, kdo mi sme braniti, da napišem pod naslovom „Jugoslovansko vprašanje“ in s podnaslovom „Politična razmišljanja o priliki balkanske vojne“ brošuro brez znanstvenega aparata, v kateri podam svoje misli o predmetu, ki sem si ga izbral sam, in kakor ga motrim sam? Če si gospod M. R. Lemež želi kaj družega, sme li že zato odklanjati ta spis? Če sem se izrecno bavil le s politično stranjo vprašanja, in že tako naslovil spis, da ve vsakdo, s katero stranjo vprašanja se pečam, sme li potem resen kritik spis grajati npr. zato, ker se ne dotikam kulturnega vprašanja? In kje sem pretendiral na znanstven, torej monografičen značaj spisa? Če katerikoli pisatelj poda tudi kak znanstven izsledek ali svoje znanstveno utemeljeno prepričanje v žurnalistični obliki brošure, in sicer z izrecnim namenom pisati poljudno, sme li kateri kritik potem grajati nedostatek neznanstvenosti? Resen kritik mora najprej zase uporabljati nekoliko tiste „statike in dinamike“, katero mi priporoča moj prijatelj.

Le še eno primero za način, kako se pišejo kritike dandanes pri nas: Gospod M. R. Lemež govori o ideji malega naroda, češ, saj je doseganje kulture itd. ravno tako problem velikih narodov, pri malem narodu gre le za „kako“. To jo je pogruntal! Da je to v celi literaturi o malih narodih samoposebi umevno, da ima ta formula o ideji malega naroda ravno toti smisel in nobenega družega, — to nam je odkril še le gospod Lemež! Hvala! — Mož pač ne čuti smešnosti svojega ugovora. Kaj družega je govoriti o stremljenju h kulturi pri velikih narodih, kaj družega pri malih, „statično in dinamično“. Zato je že prav povedana ona formula: Doseči to, kar veliki narodi imajo že zato, ker so veliki, doseči to v kljub temu, da smo mal narod, in doseči to drugače, nego so to dosegli veliki narodi, „statično in dinamično“. Oleum perdidisti!

Pa dovolj že tega vsega. Pogovorimo se raje nekoliko o jugoslovanski ideji in njenem razmerju k Avstro-Ogrski. To zanima občinstvo bolj, in zanima bolj tudi mene. Pri kritiki kritike bušiti v tako odprta vrata, za avtorja res ni posebna slast.

Predvsem: Prijatelj kritik ne pozna Palackega, ker bi mi sicer ne očital, da sem idejo Palackega apliciral na Balkan. V njegovi formuli neke nejasne federacije avstrijskih narodov vidim le analogijo za ono politično idejo Jugoslovanstva, kakor jo čutimo mi vsi: Kot idejo združenja avtonomno se razvijajočih narodnostnih in državnih skupin. Pri tem se pa ne oziram le na nek imaginarni „narod“, marveč na politični in gospodarski ter splošni kulturni položaj Jugoslovancev. Zato delim jugoslovansko politično vprašanje. Rešitev avstrijskega jugoslovanskega in sploh narodnostnega vprašanja je za nas — jugoslovansko vprašanje. Pri tem pa treba upoštevati, da nas „prokleta resno“

briga historična činjenica, da vežejo Podonavje in Baikan veliki zemljepisni in gospodarski in politični stiki in da res vodi črta od Prage in Dunaja na Trst in Solun in da treba priznavati velike gospodarske interese Jugoslovanov na tem, da se sicer avstrijski sistem vrže, da se pa Avstrija ohrani: Avstrija, narodnostno, zemljepisno, gospodarsko udruženje na Podonavju. In da nimamo Jugoslovani gospodarskih interesov v Avstriji? Gospod kritik, Vi ste to vprašali? Potem: Vam li je kaj znano o avstrijskem imperializmu, namreč ne o dunajski frazi, marveč o tem, kar moremo res imenovati avstrijski, prav avstrijski imperializem? Vam li je kaj znano, kaj je govoril pred kratkim mladi Andrassy o balkanski politiki svojega očeta? Ali ste pogledali na karto Jadrana itd., predno ste prišli za pero? Potem je gospod kritik docela pozabil na to, da Jugoslovani ne bomo reševali svojih zadev pri zaprtih durih in da nas „prokleta resno“ briga, kaj delata trozveza in trosporazum, da nas „prokleta resno“ briga veliki spor med slovanstvom in germanstvom in pa vse one tvorne sile, iz katerih bi bila Avstrija nastala tudi brez sedanje dinastije, ali pod drugo dinastijo, četudi morda ustavno v razumnejši obliki. „Socialist, ki ima

največji interes na temeljiti rešitvi jugoslovanskega in narodnostnega vprašanja“ naj se blagovoli nekoliko baviti z velikansko motorno silo svetovnega imperializma, naj se vsede k mizi in naj ta vprašanja ravno tako odvažno preštudira, kakor jih moramo vedno iznova študirati mi vsi, potem ne bo več sedel na visoki kateder ter tam pisal takih neskladnosti, kakor je trditev, da bi bila federalistna Avstrija protiaustrijska, potem tudi ne bi pisal kritik, kakeršnih resen človek ne bi smel dati iz rok, in če bi jih pisal, bi jih ne pisal v tonu nemškega postarnega docenta filozofije, kateremu je vse zanič, kar ne diši po lampi in ni pisano v strokovnem žargonu. — Seveda je pozdravil kritiko gospoda M. R. Lemeža „znanstveno“ njemu enakovredni — „Preporod“. To bi mu pač moralo dati misliti.

Naj mi gospod M. R. Lemež oprostí ostrost odgovora, v svesti, da je zaslužil še mnogo ostrejšega: Kritiziraj le tisti, ki ima sam svoje znanstveno ali čustveno utemeljeno naziranje, in v kritiki to naziranje sans phrase povej. Za moderno slovensko mladinsko kritiko pa treba že enkrat metle. Pa naj mi ne pride kedo z očitkom osebno užaljenega avtorja!

V. K.

Beleške.

V *Revue d'Économie Politique* (Mars-Avril 1913) piše Raynald Legouez o transsaharski železnici, ki je tako važna za razvoj evropskega gospodarstva v njegovih odnošajih z Afriko, v zanimivem članku „Le chemin de fer transafricain (Les conclusions d'une mission d'études)“: Studije za zgraditev transsaharske železnice, ki se že vlečejo nad pol stoletja, se bližajo svojemu koncu. Nova prometna cesta bo vezala Alžir in Maroko z zapadnoafriškimi kolonijami republike

(Senegal, Niger, Gvineja, Dahomey) te s srednjeafriškimi (Čad, Unadaj, Ubangi Kongo). Vse francoske kolonije v Afriki se morajo združiti v veliko gospodarsko celoto, sicer nastane nevarnost, da se izgube. Brez železnice pa to ni mogoče. Francija ima v Afriki dve armadi, ki si pa ne moreta vzajemno pomagati. Po zgradbi transsaharske železnice bi postal 16. armadni zbor razpoložljiv za domovino in lažje bi se računalo na pomoč črnih armad. Industrij bi se odprla nova

tržišča, lesna trgovina bi jela procvitati in kolonijalne surovine bi bile oddaljene le za 4 dni prevoza od Marseille ali Rouena. Pomisliti se mora še, da dandanes Francija nima dohoda od morja v centralnoafriške kolonije, ker je odstopila lani Nemčiji edini delež zapadnega obrežja, in da gradijo druge države svoje železnice v afriški centrum ali pa se zanimajo za politično dalekosežne projekte. Tudi se končuje proga Captown-Kahira, Nemčija hoče zvezati svoje zapadno- in vzhodnoafriške kolonije, t. j. atlantski in indski ocean. In vendar ne vodi najkrajša pot iz Londona v Captown čez Kairo, marveč čez Marseille, Alžir in Čad.

Sindikati francoskih trgovskih in kolonijalnih bank je prevzel pripravljalo akcijo. Prvotno se je mislilo na ozkotirno železnico, kakeršne so druge kolonijalne, zlasti angleške železnice, kar se pa ni izkazalo kot posebno praktično, kajti proga bi bila čez 600 km dolga in bi ne mogla vzdržati peščenih migracij, tudi komfort, ki ga bo upravičeno zahteval transsaharski potnik, ni lahko izvedljiv. Vlaki morajo imeti vsaj srednjo komerčno hitrost (60 km) in lokomotive bi morale reprezentirati vsaj po 2—2500 HP. Ker so pa take lokomotive uporabljive le do 200 km in je v Sahari le vsakih 600 km kakšna oaza, je ta projekt neizvršljiv. Obenem je še voda, v Sahari zelo draga stvar, malo porabljiva in bi je v kratkem nedostajalo, ker bi se posušile še obstoječe oaze. Petrolej se doslej ni posebno obnesel in ne nadomešča obilne porabe vode. Preostane le še električna sila, ki ravno tako goni težke lokomotive. V oazah se pa tudi dajo napraviti elektrarne. Ostane le še skrb za razdelitev toka, kar pa ne stane toliko. Gradnja bi zahtevala okoli 7000 delavcev, če se pa uporabijo stroji do skrajnosti tehnične možnosti, bi zadostovalo do 800 delavcev, vsak km bi stal 100.000 frankov! Zato bi pa tudi železnica bila prve vrste in boljša od najlepših na evropski celini.

A. O.

Časopis Musea kralovstvi češkeho, 1913, str. 307, poroča o Slovanih na Ogrskem l. 1773. Sredi 18. stoletja se je pričela sestavljati oficialna vojaško-topografska mapa Ogrske. Rokopis „Lexicon universorum regni Hungariae locorum populorum“ se nahaja v peštanskem muzeju. Po tem popisu se je na Ogrskem govorilo v 3623 krajih (42,8%) madjarski, slovaški v 2629 krajih (29,4%),

ruski v 724 (8,3%), rumunski v 671 (7,5%), nemški v 663 (7,4%), hrvaški v 396 (4,6%), srbski v 152 (1,7%), poljski v 28 (0,3%), slovenski v 22 (0,2%). Jugoslovani so torej bili v 572 krajih (6,2%). Razume se, da tu ni všteta kraljevina hrvaška.

Dr. Fran Ilešič.

V „Archiv f. d. Geschichte des Sozialismus u. d. Arbeiterbewegung“ pravi Otto Bauer, ko referira o spisu dr. F. Plenge-a „Marx u. Hegel“: Hegel je jutrajšnja moda. Od vseh strani se že trudijo, da odstranijo sipine, katere je nagromadila vulgarna napačna razlaga nad mislečevim delom. Kritiki spoznanja, pravni filozofi, teologi se trudijo dobiti stike s Heglom. Dasi so še različnega mnenja, so si edim v tem, da treba Heglov način razmišljanja zopet spojiti s sodobnostjo...

Obetajo se nam torej v filozofiji zanimive reči. Sedanja filozofija še odločno obvladuje novokantovska smer, kateri so podlegli tudi marksisti, prelevivši se v novomarksiste. Bergsonove filozofije pa mnogi ne smatrajo za posebno filozofijo... Sedaj naj se naenkrat povrne Hegel! Koliko bo zopet treba „umlernen!“ In koliko bodo imeli dela zopet razni dogmatiki! —

Naši Zapiski so postali s štev. 3/4 socialistični, kakor smo že poročali v svoji zadnji številki na tem mestu. Novi urednik jim je dr. Henrik Tuma. Prinašajo obširen program, baš v svojem 10 letniku in ob 30 letnici Marxove smrti. 1913 je res leto jubilejev! V programu ocenjujejo liberalizem, klerikalizem, radikalizem, revolucionizem, marksizem. Pozdravljajo „Vedo“ kot soboriteljevo in „Čas“ kot nasprotnika. Podajajo svoje stališče spoznavalne teorije: Ne za vsebino, marveč za soglasje vsega spoznanja gre pri pristni znanosti. Spoznanje pa je mogoče le iz genetičnega. Vsebuje stvariteljsko voljo. Socializem ni le teorija, marveč realno gibanje človeštva v smeri celote in enote. „Pod historičnim materializmom razumemo le oni nauk, da gospodarsko gibanje daje temelj duhovnemu, da ideje nastajajo takrat, ko so se izpremenili gospodarski temelji, ki dajejo človeku eksistenco“. V nasprotju s prejšnjim „režimom“ izjavljajo, da jim marksizem ni filozofičen sistem; v neomarksizmu se združujeta genetična in kritična metoda. „Le v smeri in metodi je razlika med

marksizmom in kriticismom, oba pa končno dokazujeta in sta dokazala utemeljenost in nujnost socializma. „Etika je historična in politična sila“. Program ima mnogo filozofije, neizogibne nositeljice in spremljevalke socializma od začetka do danes. In vendar „nam marksizem ni filozofičen sistem, zato se nam temelji socialne demokracije ne majo. Tu tiči nasprotje, ali pa vsaj nejasnost v izrazu. Neomarksizem je pač — z eno besedo — opustil materijalizem in sprejel v se bistvo novokantske filozofije. Novokantizem in novomarksizem sta danes filozofsko identična. Drugače si ne morem razlagati nadaljnega stavka „marksizem je temelj socialni vedi, po drugi strani pa nam je socializem gibanje življenja in družbe, kateremu sledimo dialektično“, — pa tudi tako je stavek nekoliko temen. — Nadaljni članek ocenjuje Marxa in njegov pomen o priliki tridesetletnice njegove smrti. —

Nova je oblika revijinega „Pregleda“. Novost, menda res le za Slovence, je vedno popravljanje urednika med tekstom. Zdi se, kakor da se hoče urednik kar na mestu spustiti z avtorjem v jezikoslovno ali pa izrazoslovno diskusijo; tehnično pa izgledajo članki, kakor srednješolske naloge, med katerimi je kruto gospodarilo profesorjevo rudečilo. Ta metoda po mojem ni priporočljiva. Sicer bi pa tudi prigovarjal nekaterim popravkom. Da je „shvačanje“ nepotreben hrvatizem, rad priznam, ne pa tudi tako za „činjenico“. Ta beseda prav lahko pomeni Tatsache, dejstvo Faktum, istina pa ni Tatsache, ampak „resničnost“. Istina za Tatsache je pretirano izvajanje iz ist, istiti, istvo itd. Čemu kovati nove besede, katerih doslej nismo imeli, brez potrebe, in čemu brez potrebe izpreminjati smisel besed, ki se je že udomačil in ki je na š? Umetvor-umetnina se res razlikujeta po postanku (Kunstwerk, Kunstgegenstand), toda kakor je beseda rabljena v tekstu, lahko veljata oba pomena in je poprava čisto brez potrebe. Sicer je pa vsak umetvor umetnina v svojem smislu; slov. beseda „umetnina“ je širši pojem, nego nemški „Kunstgegenstand“.

Odločno grajam, da so se „N. Z.“ z zadnjo številko oddaljili od dosedanjega pravopisa. Doslej smo imeli vsaj nekaj pravil, katerih smo se držali, sedaj pa panta rei. Pišemo materijalizem, ker imamo samostalnik materija, pa socializem, ker nimamo samostalnika socija; izpiti, ne spiti (= so-piti); izpolniti, ne

spolniti; tako tudi izpopolniti; izpremeniti, ne spremeniti = sopremeniti; smisel (so-misel, ne zmisel, iz-misel); toda izmisliti si nekaj. Izpričevalo, ki izpričuje, ne spričevalo, itd. Marx, kakor Goethe; toda marksističen, marksist. Ali pa pišimo Marks, toda tudi Gete, Verlen, Uajid. Slovenci imamo samo delno fonetiko v pravopisu, temelj pravopisa je etimološki; kam privede pretirana fonetika, nam kažejo Srbohrvati, ki si ne vedo več pomagati. Pri vsem tem nam še nekateri, n. pr. Rešetar, priporočajo to zmedo. Toda ne vidim nujnosti, da se dosedanji pravopis, ki je Zapisnikom služil že 10 let, in ki se uveljavlja tudi drugod, — med drugimi se ga drži tudi „Veda“, — odpravi in nadomesti s slabšim.

V Času, št. 3. je napisal dr. Ušeničnik pod naslovom „Kam plovemo“ svojo programatično izjavo k jugoslovanskemu vprašanju: »Pol leta po evharističnem kongresu. Ob žaru te ideje (sc. evharistične), mora Avstrija vstati. Avstrija ni več nemška država, ampak narodnostna. Boj med nemštvom in narodnostni, dualizem itd. tirajo Avstrijo v pogubo. Edina rešitev Avstrije je katoliška ideja. Ta je zmožna dati dinastični ideji in avstrijski misli novega življenja. Solidarnost narodov je mogoča le na politiki krščanske pravičnosti in ljubezni, ki jo vodi katoliška religija. Sklicuje se na nek „Preporodov“ članek, ki pravi, da bo Jugoslovanom donesla svobodo le revolucija. On pa pravi: Revolucija non licet, ni pravno sredstvo. S katoliško idejo se mora izvršiti preporod Avstrije in njenih narodov.... Po Balkanu se širi nespravljivo pravoslavje. Princ Evgen, zakaj te ni bilo? Jugoslovanski katoličani, združimo vse sile!«

Zopet donesek k jasnosti v jugoslovanskem vprašanju. Avstrijska misel, princ Evgen, združitev jugoslovanskih katoličanov, katerim se baje bližajo težki dnevi, odstranitev nespravljivega pravoslavja. Dovolj! Na slovanskem jugu naj dobimo versko dorbo, od katoličanov vsiljen kulturni boj in konfesionalni boj, pa princa Evgena? Dobro se brani „Čas“ proti nerodnemu očitjanju „državi nevarnega gibanja“.

V „Rassegna Contemporanea“ opozarja Antonio Battara na nevarnost panslavizma, čegar predstraža smo sedaj

postali Jugoslovani s svojim jugoslovanskim gibanjem, politično s trializmom. To bi Italijanov ne zanimalo, če bi ne imeli svojega velikega državnega interesa na Trstu. Zato opazujejo z lju bosumnim pogledom vsako gibanje, ki bi utegnilo Trst vzeti italijanski sferi.... V svojem članku „Il trialismo e gli Italiani soggetti all' Austria“ opozarja na to, da hočejo pravaši mesto dosedanega dualizma trializem; glavno mesto Zagreb; izdelan je podroben načrt; izdelan je državopravni statut; sabor določa kraljevo civilno listo; hrvatsko kraljevino tvorijo: Dosedanja trojedina (Hrvatska, Dalmacija, Slavonija), Medjimurje, Reka, Goriško-Gradišćanska, Trst, Istra, Krk, Lošinj in drugi otoki, Kranjska, Južna Štajerska, Južna Koroška; Herceg-Bosna. Italijani dobe baje neko jezikovno avtonomijo; toda Trst mora postati naš. Tega se pa Battara boji, na to nevarnost opozarja. Kajti pravaši pravijo: „Trst potrebujemo za svoje gospodarstvo, tu smo v velikem številu in tu hočemo ostati.... Toda — „presto non ci sarebbero più né scuole nostre, né società nostre né Italiani“ če se to zgodi, zato tudi ne verujemo obljubam avtonomije.... Tako italijansko stališče je zlasti tedaj upravičeno, če res dobe in obdrže Valono in ž njo gospodarstvo na Jadranu, kajti potem bo Trst še le pravo jabolko spora med Avstrijo in Italijo, potem še le zares pade Trst v italijansko interesno sfero. —

V. K.

Nepriistranska sodba o Srbiji.

Knjige o dogodkih na Balkanu že preplavljajo kužni trg. Ena od prvih nemških knjig opisuje doživljanje in utise švicarskih zdravnikov, ki so se udeležili balkanske vojne pri srbski armadi¹⁾. Dr. Adolf L. Vischer, dr. Eduard Stierlin in dr. Krištof Socin so prvi od inozemskih zdravnikov že dne 24. oktobra prispeli v Beograd, zato so tudi prišli najdalje na bojno polje in so bili priče bitke pri Bitolju (Monastiru). O učinku modernega orožja pripoveduje dr. Vischer, da krogelje od pušk povzročajo majhne rane, le ako pride krogelja iz bližine (manj ko 100 m), zapusti pri izhodu iz telesa za pest veliko rano. Kolikor je videl slučajev s prestreljenim oprsem, nobeden ni bil smrten. Bajonetni rani je videl samo

dve. Nove turške krogelje, ki so krajše, proti koncu priostrene in imajo težišče vzadi (Spitzgeschoss), so napravile večje rane. Ako so se rane hitro obvezale — v ta namen je imel vsak srbski vojak obvezo pri sebi — se niso okužile in so ranjenci kmalu ozdraveli. Le pri ranah od šrapnelov se je večkrat pojavila infekcija. Dr. Vischer hvali potrpežljivost srbskih ranjencev, ki niso nikdar godrnjali. A tudi Albanci so bili hvaležni in prijazni bolniki. Vsi so govorili srbski, le med seboj so se razgovarjali v svojem jeziku. Najbolj občutljivi so bili anatolski Turki. Dr. Vischer se ne more načuditi redu in snažnosti Srbov ter večkrat graja enostransko sodbo svojih sorojakov, ki poznajo Srbijo le iz „Simplicissimusa“ in drugih podobnih listov z neslanimi dovtipi. Pisatelj se ni zanimal samo za vojsko, ampak tudi za druge naprave. Omenja pametne zakone v obrambo kmetov: **2¹/₂ ha zemljišča, konj, vol in plug se ne sme zarubiti in prodati.** Od pridelkov so najimentionejše srbske slive, ki se prodajajo na svetovnem trgu kot bosanske slive! Dr. Vischer pa tudi ne zakriva temnih strani srbskega naroda. Javno življenje je raztrgano vsled ostrih strankarskih bojev, v katerih se izgublja znaten del narodne moči. Srbski vojaki (častniki) so krepki, bolj okorni kakor elegantni, baš nasprotno grškim častnikom, ki so skoro gizdalinsko nališpani in ne napravijo posebno bojevitega vtisa. Med srbskimi častniki in moštvom ni prepada, sedeli so ob eni mizi skupaj. Vojaki so se vedli dostojno v osvojenem ozemlju, nikdar ni videl pijanega vojaka, nikdar ni opazil, da bi vojaki govorili z dekleti. Dr. Vischer ostro zavrača pisanje nekaterih listov o srbskih grozotah v Albaniji. Slišal je tam veliko o grozotah, toda ne srbskih, ampak albanskih, a ne pripoveduje o njih, ker ve, kako se takšne vesti razširjajo. V Albaniji ni bil noben dopisnik, v Bitolj sta prišla samo dva s srbskimi četami, ki pa nista ničesar poročala o grozotah. Tem manj so mogli poročati drugi. Ropali in kradli so res domači prebivalci ter odnašali blago iz sosednih vasi, toda srbske oblasti so to strogo zabranile. Tudi četaši so si marsikaj dovolili, zato so jih vojaške oblasti končno izgnale. Sicer pa pravi dr. Vischer: „Turške vlade so pošiljale cele vojske zoper Arnavte, na tisoče Arnavtov je poginilo, takrat se noben človek v Evropi ni brigal za te ljudi. Zdaj ko so Srbi premagali Arnavte, se silno lamentira v listih. Tokrat prija ne-

¹⁾ An der serbischen Front. Erlebnisse eines Arztes auf dem serbisch-türkischen Kriegsschauplatz 1912. Von Dr. Adolf L. Vischer. Basel. Kober C. F. Spittlers Nachfolger. 1913.

katerim velesilam nravna ogorčenost, prej se nikdo ni hotel Turkom zameriti (str. 132). O svobodni Albaniji misli, da bo čudna državna tvorba (ein merkwürdiges Staatsgebilde, str. 62).

O Turkih pravi, da jim popolnoma nedostaja tehnične spretnosti, da niso sposobni, da bi si prisvojili evropsko civilizacijo in je porabili za svoje namene. Zato jim tudi vse moderno orožje ni pomagalo. Imeli so tudi veliko materijala za mostove, celi parki pontonov so prišli Srbom v roke. Srbi so si priborovali več patron, nego so jih postreljali v celi vojski.

Ko so se zdravuiki meseca decembra vračali v Beograd, srečavali so cele vlake, ki so prevažali državni arhiv in bančne rezerve v Niš iz strahu, da bi Avstro-Ogrska zasedla Beograd. V Beogradu je prebivalstvo s strahom gledalo prek Save, vse srbsko vojaštvo je bilo še v Turčiji. Zato so se Švicarji čudom čudili, ko so v nekem dunajskem listu čitali o srbskem oboroževanju na avstrijski meji (str. 152).

F. V.

Otvoritev umetniškega doma v Hodoninu. Dne 3. in 4. maja so bučno slavili v Hodoninu, krasnem vinorodnem mestu Moravske, otvoritev „Umetniškega doma!“

Uprka je s svojim „Sdruženým výtvarným umelcům moravským“ lahko ponosen na plod dolgoletnega truda, hodoninski — baje velikolepi — umetniški dom, zgrajen iz društvenih sredstev, še bolj pa na svoje krasno ljudstvo, ki zna ceniti moč in elementarno silo umetnosti pač drugače, nego — neke drugod. Društvena razstava Uprkovih ljudi, kakor Frolke, Kalvode, Obrovskega, Lehotskega i. t. d. s svojim narodopisnim tiubrom, — ki ni v zadnji vrsti kriv, da se Manesova družina, — stoječa na temeljih absolutne moderne skrajne levice — ne more prav sprijazniti z moravskimi kolegi, — napovedani vseslovanski istočasni umetniški kongres, — ki pa je (vsled naših avstrijskih razmer pač) padel v vodo, so navsezadnje detajli sekundarnega značaja. Važno pa je za nas, da bilježimo paralelo umetniškega slavlja v Hodoninu — z umetniškimi prazniki — neke drugod. —

Osebnost je prišel vabit slovenske umetnike znani slovaški kulturni in politični prvoboritelj Dr. Al. Kolisek. Radi bi se bili udeležili slavnosti. — da zazre-

mo vsaj drugod, če ne za doma, vsaj malo solca, — toda mestni in deželni in vsi drugi finansijeji so neizprosni —; ostali smo torej doma. Če nam ni sojeno, pa vsaj Va še čilo društvo med ljudstvom, ki je umetnost vzljubilo. Vaš umetniški hram vivat, crescat, floreat!

Dobrodela umetniška loterija. Po iniciativi „Splošnega slov. ženskega društva“ se je osnoval v Ljubljani odbor, ki naj priskoči v pomoč slovenskim upodablajočim umetnikom v njihovem težkem boju za obstanek s tem, da urnišči misel dobrodela umetniške efektne loterije. Efekti: 200 od umetnikov podarjenih umetnin v skupni vrednosti 12.000 K po uradni cenitvi, zares pa najmanj 16.000 K. Glavni dobiček je cenjen na 1500 K, najmanjši dobitki pa, drobne skice in risbe, na 10 K. Srečk se je izdalo 20.000. Za naše revne razmere je torej akcija osnovana v res velikem slogu. Damam, ki se niso ustrašile niti napornega dela v odboru, niti denarnega rizika, vsa čast in hvala, ravno tako pa zaslužijo hvale vse one odlične dame po naših mestih in na deželi, ki se niso ustrašile nehvaležne in težke naloge razpečavanja srečk. Tudi srečk se je razprodalo že nad 10.000. — Ker se pa razširja govorica, da je vse skupaj beračija, da smo pač „darovali“ umetnine, da si bomo pa čisti dobiček lepo proporcionalno razdelili in vtaknili mastne profite v svoje nenasitne malhe, treba izrecno povdariti, da so take govorice brez vsake podlage. O izkupičku ukrepa loterijski odbor oziroma „Spl. slov. žensko društvo“, nikakor pa darovalci umetnin, umetniki. Konstatiram, da smo darovali umetnine vsak po svoji moči brez pogojnó. Odbor ženskega društva pa je za časa predpriprav sklenil sledeče: Po odbitku vseh upravnih in drugih stroškov se razdeli čisti izkupiček na dva dela. Tretjina se naloži plodonosno kot nedotakljiva glavnica, vsakoletne obresti se uporabijo za častne nagrade umetnikom za chef d'oeuvre dotičnega leta. Ostali dve tretjini se pa uporabita za nakup umetnin iz slovenskih umetniških razstav. Neizžrebani umotvori ostanejo last „Spl. slov. ženskega društva“; po možnosti se slična akcija uvede vsako drugo leto. — O razdeljevanju profitov⁶ torej ne more biti govora. Kako pa na sploh mislim o našem beraštvu in dobrotnih, sem povedal pač dovolj jasno poprej.

Ivan Vavpotič.

V zameno ali oceno došli spisi in knjige :

Správní obzor	Praha
Česká Mysl	"
Naše doba	Praha-Vinohrady
Pedagogické rozhledy	"
Časopis Musea král. českého	"
Srpski književni glasnik	Beograd
Savremenik	Zagreb
Hrv. Obitelj	Rijeka
Liječniški vijesnik	Zagreb
Vijesti	"
Swiat Slowiański	Kraków
Carniola	Ljubljana
Ljubljanski Zvon	"
Slovan	"
Naši Zapiski	Gorica
Preporod	Ljubljana
Edinost	Trst
Narodni list	Celje
Lovec	Ljubljana
Pregled	Sarajevo
Blgarski hudožestveni starini	Sofija
Oesterr. Rundschau	Dunaj

- Dr. Emil Brezigar, Vorboten einer Wirtschaftskrise Deutschlands. Berlin, Puttkammer u. Mühlbrecht, 1913.
- Turba - Žolger - Stürgkh, Die pragmatische Sanktion.
- Dr. Leopold Lénard, Rozwój historyczny gramatyki słoweńskiej, posebni odtis iz Prac filologicznych.
- Dr. Gvidon Sajovic, Herpetologični zapiski za Kranjsko. Posebni odtis iz Carniole.
- Dr. Fran Žižek, K novejšemu slovstvu o biologiji in higieni ras ter njega razmerju k socialni politiki. (Posebni odtis iz Zeitschrift f. Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung, Dunaj 1913).
- Zofka Kvedrova, Vlada a Marja. (Slunečnice, knih. „Noviny“ 6. Grosman & Svoboda, Praha 1913).
- Ivan Cankar, Milan in Milena. Schwentner, Ljubljana 1913.*)
- Anton Novačan, Naša vas. Bibl. pis. sedanje dobe zv. 3. Ljubljana 1913.)*
- Kleinmayr & Bamberg.
- L. N. Tolstoj, — Dr. Ljudevit Pivko: Ljudske pripovedke. Maribor 1913.
- Julius Zeyer, — Stanko Svetina, Andrej Černisev. Rom. (Slov. knj. 187—191). Gorica 1913, Gabršček.
- Dr. Fran Ilešič, Razvoj slovenskega književnega jezika v jugoslovansko smer. Posebni odtis članka v „Slov. Narodu“.
- Letopis Matice Srpske, knj. 292, 1913. Novi sad.
- Jarani. Pripovetka Svetozara Čurovića (Knj. M. Srpske) 1913. Novi sad.
- Dr. A. Biankini, Upoznavanje samoga sebe. Zagreb 1913, Nakl. C. Albrecht, str. 190.
17. výroční zpráva českoslovanské jednoty za správní r. 1912, Praha.

*) Oceno prinesemo prihodnjič.

Pošljite naročnino!

Širite „VEDO“! ::

Pristopajte „Socialni Matici“! ::

Priporočamo!

Prijatelje lepih, literarno pomembnih čeških knjig opozarjamo na dodatek k Ottovemu bibliografski popolnemu seznamu knjig, časopisov, muzikalij in umetniških del, ki ga pošlje Ottova založba vsakomur na zahtevo. Ravnotam se dobi bibliografski popolni seznam češke literature, na 360 str. s 500 ilustr. in 117 autografi za **1 K**, ter neilustrirani za **20 vin**.

Nakladatelství J. Ottý v Praze, Karlovo nam. 34.

Naročnina se pošilja :

g. Josip Kenda, Gorica, Gosposka ul. 7.

SOCIALNA MATICA

GORICA

: KNJIŽNA ORGANIZACIJA :

izda svoje knjige tekom poletja 1913. Priglašajte se naravnost ali pri poverjenikih!

Iz pravil:

„Socialni Matici“ je namen, širiti potom znanstva med vsemi sloji umevanje sodobnih gospodarskih, državnih in prirodoslovnih problemov ter na ta način pospeševati občno državljansko vzgojo in izobrazbo.

Svoj namen dosega društvo s temi sredstvi:

- a) izdaja in omogoča izdajanje znanstvenih in poljudnih spisov gospodarsko, socialne, državoznanstvene, prirodoslovne in občekulturne vsebine.
- b) pospešuje ožjo organizacijo vseh činiteljev, delujočih na prosvetnem polju in odgovarjajočih društvenemu namenu.

Člani „Socialne Matice“, ki se naroče na „Vedo“, dobe 20 % popust, in sicer novi naročniki od 1. maja 1913 naprej ter z novim letnikom „Vede“ vsi brez izjeme.

Razume se pa samoobsebi, da starim naročnikom, ki še do 1. maja 1913 niso plačali zaostale naročnine, ki se plačuje po celem svetu v naprej, ne dovolimo popusta, in da se od že plačanih naročnin popust tudi ne odbija.

Naročnikom „Prosvetne Knjižnice“ tem potom naznanjamo, da se je „Goriška Tiskarna“ odločila vsled premalenkostnega števila naročnikov in drugih neugodnih razmer, da podjetja ne nadaljuje. Dosedanji naročniki bodo odškodovani s tem, da dobe brezplačno letošnje knjige „Socialne Matice“. (Za naročnike se smatrajo seve le oni, ki so naročnino vplačali).

Naročnina, (reklamacije itd.) se pošiljajo na naslov:

g. Josip Kenda, Gorica, Gosposka ul. 7., ali s čekom.

Izven Avstro - Ogrske stane naročnina zaradi poštne K 9.—